

Tartu Ülikool

Usuteaduskond

Religiooniuuringute õppetool

Ivo Posti

Eesti konservatiivsete kristlaste vaated keskkonnaküsimustele ja -aktivismile

Magistritöö

Teaduslik juhendaja prof Anne Kull, PhD

Tartu 2021

Sissejuhatus	3
Töö eesmärk ja ülesanne.....	3
Meetod	3
Valim.....	3
Andmekogumine	4
Protsess	7
Andmeanalüüs	7
Töö struktuur	7
Hüpoteesid	8
Konservatiivsete kristlaste mõiste kujunemine ja üldsuundumused 19. ja 20. sajandil... 9	9
Konservatiivsuse kujunemisest Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus	14
Eesti konservatiivsete kristlaste vaated keskkonnaküsimustes	20
I plokk. Küsitletavate enesekohased vaated	20
Taustaks	20
Vastused	23
Alakokkuvõte	50
II plokk. Vaade sihtasutuse Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks ning veebiväljaannete Objektiiv ning Meie Kirik keskkonnaküsimuste positsioonile.....	53
Taustaks	53
Vastused.....	56
Alakokkuvõte	60
III plokk. Vaated piibli ning erinevate kirikute seisukohtade olulisusele keskkonnaküsimustes	62
Taustaks	62
Vastused	64
Alakokkuvõte	75
IV plokk. Vaated keskkonnaaktivismile ja selle ideologiseeritusele-politiseeritusele 77	77
Taustaks	77
Vastused	79
Alakokkuvõte	105
Kokkuvõte	108
Kasutatud kirjandus	111
Summary.....	116

Sissejuhatus

Käesoleva töö teemaks on „Eesti konservatiivsete kristlaste vaated keskkonnaküsimustele ja -aktivismile“. Selline teemavalik tulenes asjaolust, et ühest küljest on Eestis pidevalt jälgitav diskussioon keskkonnaküsimustes, kuid siiani pole autorile teadaolevalt eraldi uuritud siinsete konservatiivsete kristlaste arvamusi antud teemal. Autor peab selliste arvamuste väljaselgitamist oluliseks seetõttu, et nii mõnigi arvamusliider Eesti ühiskonnas kuulub justnimelt konservatiivsete kristlaste gruppi ning seega sõltub nende arvamusest keskkonnaküsimustega seotud diskussiooni edukus. Ratsionaalse dialoogi pidamise eeltingimus on autori meelest peamiste arvamuste ja seisukohtade väljaselgitamine.

Töö eesmärk ja ülesanne

Magistritöö eesmärk on koguda Eesti konservatiivsete kristlaste arvamusi keskkonnatemaatika kohta. Mujal maailmas, eriti USAs, on selliseid küsitlusi palju korraldatud, kuid autorile teadaolevalt Eestis seda varem tehtud ei ole. Autor püstitas uurimisülesandena andmete kogumise, süstematiseerimise ning mõningase kirjeldamise. Autor hoidus kogutud andmetele töös hinnangu andmisest.

Meetod

Valim

Valim moodustus kombinatsioonina ettekavatsetud ja lumepallivalimist. Esialgne valim moodustus inimestest, kes on end avalikult määratlenud konservatiivse kristlasena ning võtnud vastavalt sõna meedias ja sotsiaalmeedias. Lumepalliefektina moodustus edasine

valim juba intervjuueeritud inimeste soovitudest, kelle poole pöörduda. Valimi puhul osutus ootamatuks raskuseks paljude isikute soovimatus intervjuudes osaleda – äraütlemisi oli oluliselt rohkem, kui lõpuks intervjuudes osalema nõustus. Ühtlasi tuleb tunnistada, et lisaks on aktiivsete konservatiivsete kristlaste grupp iseenesest küllaltki väike.

Kokkuvõttes tuli autoril piirduda kaheksast inimesest koosneva valimiga. Valimist kaks inimest identifitseerisid end katoliiklasena, viis luterlasena ning üks õigeusklikuna (Konstantinoopoli patriarhaat). Seitse olid mehed ning üks naine. Viis inimest valimist olid vaimulikud ning kolm ilmikud.

Andmekogumine

Andmekogumismeetodina kasutas autor osaliselt poolstruktureeritud intervjuud, osaliselt struktureeritud intervjuud. Poolstruktureeritud intervjuud kasutas autor suuliste intervjuude puhul, mil intervjuueerijal oli ees intervjuuplaan küsimuste ning nende võimalike edasiarendustega. Kieran McCartan ja Colin Robson juhivad tähelepanu olulisele asjaolule, et ühest küljest aitab intervjuuplaan hoida intervjuueerijal järge, kuid teisalt on intervjuueerijal võimalus küsimusi ümber formuleerida ning sõltuvalt intervjuu kulgemisest esitada täpsustavaid lisaküsimusi (McCartan, Robson 2016: 285). E-posti teel saadetud kirjalike küsimuste puhul kasutas autor struktureeritud intervjuud. Kirjalike küsimuste saatmise põhjuseks oli küsitletava soov saada küsimused kirjalikult ning neile ka kirjalikult vastata. Põhiküsimused olid mõlemal juhul samad. Kirjalike küsimuste puhul intervjuueerija hilisemat täpsustusvõimalust ei kasutanud.

McCartan ja Robson toovad välja, et kahel ülalnimetatud andmekogumismeetodil on teatud erinevused, millest peamine on, et näost näkku intervjuu toimub reaalselt ja seega võivad vastused olla mõnevõrra läbimõttlemata, samal ajal kui e-posti teel vastamine võimaldab intervjuueeritaval oma vastused läbi mõelda (McCartan, Robson 2016: 297). Autor pidas seda siiski antud juhul väheoluliseks aspektiks, kuna intervjuude eesmärk oli teada saada vastajate üldised mõttemallid, mitte nende täpseid sõnastusi. Siiski oli autori eelistatud intervjuueerimisvorm suuline intervjuueerimine. McCartan ja Robson osundavad, et näost näkku intervjuud võimaldavad modifitseerida

küsimusi, reageerida intervjuueeritava vastustele ja uurida süvitsi mitteverbaalseid reageeringuid, mis võivad intervjuueeritava suuliselt antud vastuseid muuta või need isegi vastupidiseks pöörata (McCartan, Robson 2016: 286). Kuigi intervjuu ei ole kerge meetod andmete kogumiseks, on sel potentsiaali saamaks rikkalikku ja valgustavat materjali (McCartan, Robson 2016: 286).

Autor koostas intervjuude tegemiseks intervjuukava, mis põhineb McCartani ja Robsoni näitel (McCartan, Robson 2016: 294):

Tänuõnad!

Kui keegi soovib olla anonüümne vastaja, siis rõhutada selle võimalust.

Loa küsimine salvestamiseks ning vastuste kasutamiseks magistritöös.

Küsimused.

Kas Te peate end keskkonnateadlikuks inimeseks? Milles see väljendub?

- 1) keskkonna definitsioon*
- 2) keskkond = ideoloogia või hoolimine*
- 3) käitumispõhimõtted?*
- 4) puhas loodus, prügikäitlus/-sorteerimine, korduskasutamine, metsaraie, maavarad, joogivesi*
- 5) suhtumine loomadesse*

Kas olete kristlane? Millest Te kristlasena lähtute oma vaadete kujundamisel keskkonnaküsimustesse?

- 1) kristluse olemus looduse suhtes*
- 2) erinevus teiste religioonidega*
- 3) erinevate kristlike voolude erinevus suhtes loodusesse*
- 4) loodus kui Jumala kink?*
- 5) loodu pühasus, sh keha, loode jne*

Kas SAPTKi, Meie Kiriku ning Objektiivsi jaoks on keskkonnaküsimused olulised ja neis on võetud oma seisukoht või lähtutakse siin mingitest muudest

põhimõtetest? Millistest?

Kui Te olete tuttav Oliveira raamatuga „Revolutsioon ja vastu-revolutsioon“, siis kas Teie meelest annab see teos lähenemisnurga keskkonnaküsimustele? Milline see Teie meelest on?

Millise lähenemisnurga annab Teie meelest piibel keskkonnaküsimustele?

Kas kirikujuhid on pööranud Teie meelest piisavalt tähelepanu keskkonnaküsimustele? Kas Te jälgite nende seisukohavõtte selles küsimuses?

Kui Te olete tuttav paavsti entsüklikaga „Laudato si'“, siis mida Te sellest arvate või on teisi kristlike kirikujuhtide dokumente, mida sooviksite kirjeldada?

Mida Te arvate keskkonnaaktivistide tegevusest? Looduskaitstajate ja keskkonnaaktivistide võimalik erinevus.

Kirjeldage oma suhtumist Greta Thunbergi tegevusse? Mis põhimõtetest ta Teie meelest lähtub?

Kas keskkonnaküsimused on ideoloogilised ja/või poliitilised? Kirjeldage seda võimalikku seost.

- 1) parem-vasak skaala*
- 2) roheline paiknemine sel skaalal*
- 3) konservatiivne loodushoid?*
- 4) võimalikud ideoloogilised põhjused*
- 5) vandenõud*

Kas on midagi, mida soovite nüüd intervjuu lõpus veel täpsustada või lisada, millele ma ei osanud tähelepanu pöörata või on tekkinud vahepeal lisamõtteid?

Suur tänu veel kord, et nõustusite vastama!

Protsess

Kirjalikke intervjuusid kasutas autor magistritöös otse. Suulised intervjuud transkribeeris autor kõigepealt veebipõhise kõnetuvastuse abil, mis kasutab TTÜ küberneetika instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris väljatöötatud tehnoloogiat ja mudeleid (vt <http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>). Seejärel kasutas autor tagasisaadud automaattranskriptsiooni korrigeerimiseks programmi Transcriber 1.5.1, mis võimaldab korraga kuulata audiosalvestust intervjuuga ning samal ajal viia sisse tekstifaili korrigeeringuid.

Andmeanalüüs

Andmeid analüüsis autor induktiivselt, mis võimaldab mõista uurimuses osalejate tõlgendusi ning tähendussüsteeme (Kalmus, Masso, Linno 2015).

Töö struktuur

Intervjuukavas esitatud küsimused jaotas autor nelja ploki, millele ehitas üles magistritöö sisustruktuuri. Iga nimetatud küsimuste plokk moodustab eraldi alateemaga peatüki. Alateemadeks on:

- 1) konservatiivsete kristlaste enesevaade keskkonnakäitumise suhtes nii indiviidi kui ka kristlasena ning hinnang teistele religioonidele keskkonnaküsimustes;
- 2) küsitletavate vaade sihtasutusele Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks ning väljaannetele Objektiiv ja Meie Kirik keskkonnaküsimustes. Lisaks hinnang Plinio Corrêa de Oliveira teosele „Revolutsioon ja vasturevolutsioon“ samal teemal;
- 3) hinnang piibli ning kiriku kui institutsiooni tähtsusele keskkonnaküsimustes;

- 4) intervjuueeritavate arvamus keskkonnaaktivismi ja -aktivistide ning selle teema ideologiseerituse ja/või politiseerituse suhtes.

Töö põhiosale eelneb ajalooline lühiülevaade tänapäevaste konservatiivsete kristlaste mõiste kujunemisest maailmas ja konkreetselt Eestis. Töö lõpeb kokkuvõtte, kasutatud kirjanduse ülevaate ning ingliskeelse lühikokkuvõttega. Magistritöö autor nimetab end kogu töös läbivalt autoriks. Kui kedagi on refereeritud, siis on refereeringu viiteks kasutatud konkreetse isiku perekonnanime.

Hüpoteesid

Kuna antud teemal pole sellist andmekogumist autorile teadaolevalt Eestis varem tehtud, siis pidi autor lähtuma hüpoteeside püstitamisel enda senistest teadmistest ning kokkupuudetest end konservatiivse kristlasena määratlevate inimestega. Autor püstitas järgmised hüpoteesid:

1. Eesti konservatiivsete kristlaste enesevaade on keskkonnateadlik, kuid loodu suhtes domineerival positsioonil;
2. konservatiivsete kristlaste arvates on peamistel konservatiivseid kristlikke väärtusi kandvatel meediakanalitel Objektiiv ja Meie Kirik ning sihtasutusel Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks selged vaated keskkonnaküsimustele ning neid peetakse oluliseks;
3. Eesti konservatiivsed kristlased lähtuvad oma suhtes keskkonda piiblist ning peavad oluliseks kiriklike institutsioonide seisukohavõtte selles küsimuses;
4. Eesti konservatiivsed kristlased suhtuvad keskkonnaaktivismi negatiivselt, kuna peavad seda ideoloogiliseks ja poliitiliseks küsimuseks, mis paigutub poliitilisel skaalal vasakule;
5. Eesti konservatiivsete kristlaste vaated on sarnased, hoolimata konfessionaalsest kuuluvusest.

Konservatiivsete kristlaste mõiste kujunemine ja üldsuundumused 19. ja 20. sajandil

William Gerald McLoughlin näeb, et suurte äratusliikumiste tõukejõuks on olukord, kus ühiskonnas seni levinud normatiivid on muutunud ning iniviidid või suuremad grupid ei suuda järgida religioosseid tõekspidamisi, mida nad arvavad või mida on neile õpetatud, et nad peaksid järgima (McLoughlin 1978: 12). Autor ise leiab, et Lääne konservatiivse kristluse juured asuvad suures osas 19. sajandi äratusliikumistes, mis reageerisid kriitiliselt tollastele arengutele religiooni- ja just piibliuuringutes. Seda toetab ka William Michael Shea seisukoht, et Charles Darwini teoste „Liikide tekkimine“ („Origin of Species“, 1858, eesti keeles 2012) ja „Inimese põlvnemine“ („The Descent of Man“, 1871, eesti keeles 2015) mõju kristlastele ei ole võimalik alahinnata, sest need seadsid ju kahtluse alla kogu kristliku loomisloo: maailma loomise asemel kuue päevaga tuli nüüd mõista seda kui pea ettekujutamatu ajaperioodi jooksul toimunut ning kahe erilise indiviidi – mehe ja naise – loomise asemele pakuti aeglast arenguprotsessi inimeselaadsete olendite kaudu. See muutus puudutas sügavalt kristlikku antropotsentrilist maailmavaadet, nihutades inimese mitte ainult veelgi kaugemale kosmilisest keskmest, kui seda olid seni teinud Kepler, Kopernik ja Newton, vaid küsimuse all oli ka inimese jumaliku loomisprotsessi lõpp-punktiks olek. Samal ajal alustati piiblitekstide uurimist, kasutades ajaloo- ja kirjandusteaduse meetodikat ning käsitledes seda nagu iga teist vana teksti. Näis justkui, et piibli ja kristliku kiriku iga teadmine ja eeldus seatakse kahtluse alla (Shea 2004: 31–32). Kujunenud olukorra võtab kokku McLoughlin arvamusega, et 19. ja 20. sajandi vahetuseks oli kristlaste põhiprobleemiks kujunenud kartus, et teadus, mis seni oli teeninud jumalike loomiseaduste tõlgendamise huve, oli nüüdseks muutunud hoopis selle vastaseks (McLoughlin 1978: 146).

Shea ühelt ning Andrew Greeley ja Michael Hout teiselt poolt arvavad, et mida enam bioloogia ja piibliuuringud edenesid, seda enam tundus, et kristluse alused on pseudoteaduste jumalate professorite rünnaku all, millele aitavad kaasa kompromisse tegevad teoloogid. Mõnele tundus, et uue teaduse ja piibliuuringute aktsepteerimine võrdub kristliku usu eitamisega (Shea 2004: 32). Liikumine, mida hiljem hakati nimetama fundamentalismiks, sündis instinktist, et kompromiss darwinliku

evolutsiooniteooriaga pole võimalik ilma, et kaoks kristlik usk (Greeley, Hout 2006: 14). Darren E. Grem selgitab, et termin „fundamentalism“ sündis tähistamaks gruppi konservatiivseid teolooge Princetoni Teoloogia Seminaris, kes andsid aastatel 1909–1912 välja kaheteistkõitelise kogumiku pealkirjaga „The Fundamentals“, mis võttis kokku konservatiivsete teoloogide erimeelsused liberaalsete teoloogidega, millest peamine oli liberaalide kriitika piibli sõnasõnalise tõlgendamise suhtes (Chapman 2010: 200–201).

Magistritöö autor leiab, et hilisemad arengud näitavad siiski sisemist lahknevust tollaegse protestantismi suhtumises teaduse arengusse ehk osaliselt kas lepidi kujunenud olukorraga või mindi sellega kaasa. Shea kinnitab omalt poolt, et paljud protestandid aktsepteerisid teaduslikke meetodeid ja uueaegseid piibliuringuid ning kohanesid tehtud järeldustega, ilma et oleksid muutnud oma uskumusi. Teised jällegi leidsid, et teaduslikud meetodid on kirikule võimalus pääseda vanadest eksiarvamustest ja aegunud dogmadest. Neist modernistidest said fundamentalistide suurimad vaenlased (Shea 2004: 33).

Katoliku kiriku positsioon ei olnud autori meelest tol ajaperioodil kuigivõrd teisem. Ka siin nähti vaeva võitlusega teaduse edusammude vastu, kuna selles nähti usualuste lammutajat. Shea toetab siingi autori seisukohta, kuid märgib, et tänu hierarhilisele ülesehitusele ja sisemisele doktrinaalsusele oli katoliku kirik sellises sisemises võitluses efektiivsem. 19. sajandil ja 20. sajandi esimeses pooles mõistsid paavstid hukka kõik, mis oli nende jaoks seotud teoloogilise modernismiga: poliitilise demokraatia, usuvabaduse, vaba ajakirjanduse, aga ka tööliste majandusliku eksploateerimise kapitalistide poolt ja perekonna nõrgestamise. Viltu vaadati katoliiklastele, kes tegid tegemist kultuuri ja poliitikaga, ning teoloogid, kes püüdsid omaks võtta ja kohandada tollaegse ajalooteaduse meetodeid, ekskommunikeeriti. Säärast katoliiklikku fundamentalismi nimetatakse integralismiks. Integralism on olemuslikult protestantliku fundamentalismi hingesugulane, mille pooldajatest nii mõnedki sooviksid avaliku moraali siduda katoliikliku moraaliõpetusega ning naturalismi asendada loomuseaduse ning õigusega (Shea 2004: 284). Christopher van der Krogt lisab siinkohal, et integralismi eesmärk on olnud alati leida ajatu religioon (Krogt 1992: 126).

Autor on veendunud, et paljuski mõjutab tänapäevast ülemaailmset (ka Eesti) konservatiivset kristlikku mõtlemist USA konservatiivne kristlus. Selle põhjust näeb

autor McLoughlini mõttearenduses, et kuna USA II maailmasõja järgse juhtriigina oli mõjukas ka kultuurilises plaanis, siis mõjutas ülejäänud maailma tugevasti ka seal toimuv uus äratusliikumiste laine (McLoughlin 1978: 179). Äratusliikumiste tõusu põhjust näeb McLoughlin mitmes asjaolus: esiteks alanud külma sõja pinges koos veniva Vietnami sõjaga, mis sisendas hirmu võimaliku III maailmasõja ees, kus aatomisõjas võib hävida kõik (*ibidem*); teadus oli näiliselt päästnud valla jõud, mida ta enam kontrollida ei suutnud; 1930. aastate sotsiaalsed reformid olid läbi kukkunud ning suur osa ameeriklasi elas vaesuses. Selline eneses kahtlemine ja pessimism olid ameerika kultuuris uued (*ibid.*, 184). Esimese reaktsioonina ilmus soov kinnitada vanade aegade uskumusi ja väärtusi. Seetõttu leiavad mõned, et 1950. aastad on neokonservatiivsuse ajastu (*ibid.*, 185). Kui poliitikud püüdsid tollal viia valitsust uuesti patriotismilainele, juurides valitsusasutustest välja kommunistide salaagente, siis uued usuprohvetid, nagu näiteks Norman Vincent Peale, Monsignor Fulton ja Billy Graham, tõstsid kilbile tagasipöördumise vanade väärtuste juurde, mis eelnesid ateistliku liberalismi ilmumisele. Billy Graham kasutas kõiki kommunikatsioonivahendeid, et näidata fundamentalismi elujõudu ning võtmepositsiooni pöördumaks tagasi seaduslikkuse, korra, väärikuse ja rahvusliku edenemise juurde. 1950.–1960. aastatel oli ta mitteametlik Valge Maja kaplan, kes käis nii Eisenhoweri kui ka Nixoni juures, et neid aidata palvejõuga teha õigeid otsuseid (*ibid.*, 186). Siiski ei sobinud Grahami fundamentalism mitte kõigile ning seda peamiselt tema dialoogi pidamise tõttu teiste protestantlike liikumistega, mida eriti äärmuslikud fundamentalistid pidasid nakatatuks liberaalsest teoloogiast. Seetõttu lõid jäiga liini fundamentalistid ülejäänutest lahku ning 1960ndate lõpuks olid nad ainsad fundamentalistide nimetuse kandjad. Grahami pooldajatest olid saanud evangeelsed kristlased (Marsden 2006: 233–234). Grem märgib, et enne lahkumist kasvas afroameerika evangelikaalide hulgast välja mitu USA kodanikuliikumise juhti, teiste hulgas ka Martin Luther King (Chapman 2010: 166).

Tolleaegne äratusliikumine mõjutas oluliselt nii judaismi, katoliiklust kui ka protestantismi. Judaismi puhul oli jälgitav ortodoksse suuna elustumine ja kasvav huvi hassidismi vastu (McLoughlin 1978: 192). Samal ajal toimunud muutused katoliku kirikus seoses Vatikani II kirikukogu otsustega olid nii järsud, et traditsionaalsematele usklitele tundus, et isegi paavstid on andnud alla liberalismile ja modernismile (Krogt 1992: 127). Seetõttu tekkis katoliikluses oma karismaatiline liikumine, protestantismis

aga nelipühilaste suund. Peamine ajend oli arvamus, et vanad rituaalid, doktriinid ning usulised vormid enam ei kõneta, senine vaimulikkond ei suutnud enam usklikele selgitada Jumala tahet ning vastata adekvaatselt inimeste igapäevaelu probleemidele, rääkimata riigis ja maailmas toimuva selgitamisest (McLoughlin 1978: 192).

George Mish Marsden toob välja, et fundamentalismi peeti väga pikalt mitte eriti elujõuliseks ning peatselt kaduvaks nähtuseks, mida veel 1970ndatel arvati asuvat USA usuelu äärealadel (Marsden 2006: 231). Fundamentalismi uue jõu allikaks on osutunud kõigepealt enese aktiivselt poliitikaga sidumine (Marsden 2006: 232) ning autori meelest ka suutlikkus koondada parempoolse kristliku liikumise ümber erinevate konfessioonide esindajaid. Patricia Miller toob siinkohal välja, et kristlik parempoolne liikumine on alati olnud rohkemalt kui pelgalt evangelikaalide oma, koondades enda ümber ka katoliiklasi, mormoone ja isegi konservatiivseid judaiste, ning selle liikumise nurgakiviks on olnud evangeelsete liikumiste liidrite ja USA katoliku piiskoppide koostöö (Miller 2016). Grem rõhutab samuti, et konservatiivsed evangelikaalid moodustasid tuumikjõu uuele poliitilisele parempoolsele liikumisele nimega New Right, mis võitles feminismi, abortide, sekulaarse humanismi, geiõiguste ja muu vastu (Chapman 2010: 166). Autor juhib siinkohal etteruttavalt tähelepanu, et needsamad mõisted käivad läbi enamikust allpool tsiteeritud intervjuudest. Grem toob välja, et Georg W. Bushi valimine USA presidendiks tõestas, et fundamentalism on jätkuvalt protestantliku Ameerika jõukese (Chapman 2010: 201). Autor täiendab siinkohal, et ka Donald Trumpi saamine USA presidendiks toimus suures osas fundamentalistide toel. Harriet Sherwood näitab, et see toetus jätkus ka viimastel valimistel (Sherwood 2020). Jason Husser, kes on seotud Ameerika uurijate rühmaga The Brookings Institution, selgitab evangelikaalide mõju nii nende protsendiga USA valijaskonnast kui ka ühiskondliku, religioosse ja poliitilise aktiivsusega (Husser 2020).

Nagu tuleb välja hiljem ka intervjuudest, tunnevad konservatiivsed kristlased end pigem millegi kaitsja ja hoidjana. Greeley ja Hout väidavad, et konservatiivsed kristlased on pidevas põhiväärtuste kaitseseisukorras sekulaarsuse ja vulgaarkultuuri vastu, kuna mõlemad ähvardavad nii rahvust kui ka usku tervikuna ning usaldada saab vaid iseennast (Greeley, Hout 2006: 1). Krogt on veendunud, et on mõistetav konservatiivsete kristlaste teatav koondumine hoolimata usutunnistusest. Nii ongi protestantlikul fundamentalismil ja katoliiklikul integralismil kokkulangevusi ja

sarnaseid tendentse: mõlemad saavad alguse samal ajaperioodil reaktsioonina modernistliku teoloogia vastu, mis ähvardas kummagi konkreetse konfessiooni ortodoksseid doktriine ning pisendas seniste traditsioonide ja institutsioonide mõju, ning mõlemad on leidnud uue hingamise nüüdisaegse modernistliku mõtlemise, liberalismi ja sekulaarse humanismi vastu väljaastumises (Krogt 1992: 129). Fundamentalism ja integralism ei keskendu ainult religioonile, vaid mõlemal on tõmme traditsiooniliste kristlike väärtuste säilitamise suunas. Mõlema liikumise osalejate meeleheide kiriku ja tänapäevase ühiskonna vahekorra pärast tõukab tagant apokalüptilist mõtteviisi nende seas (Krogt 1992: 130).

Suhteliselt vähe on autori seniste teadmiste põhjal uuritud USA fundamentalistide mõju levikut väljapoole Ameerika Ühendriike. Ilmselt tuleks selle leviku põhjuseks pidada üleüldist ameerika kultuuri tugevat mõju II maailmasõja järel kogu maailmas. Autor leiab eelnevast tulenevalt, et USA konservatiivse kristluse mõju teke ja areng ülejäänud maailmale ja sealhulgas ka Eestile nii tänapäeval kui ka ajaloolises kontekstis vajaks täiesti omaette uurimist. Siiski on autor veendunud tänu mitmele suulisele teatele, et Eesti kontekstis tuleks pidada konservatiivse kristluse peamiseks allikaks konservatiivset baptismi ning eeskätt selle USA suundasid, kuna paljuski oli nõukogudeaegne Lääne usukirjanduse tungimine läbi raudse eesriide Nõukogude Eestisse just nende liikumiste organiseeritud ning see kirjandus mõjutas oluliselt tolaaegsete siinsete erinevatesse konfessioonidesse kuulunud usklike veendumuste kujunemist. Autori meelest pole välistatud, et see mõju kestab tänapäevani ning sellest tulenevad paljud kokkulangevused intervjuudes öeldu ning USA konservatiivsemate evangeelsete liikumiste tõekspidamiste vahel. Seda autori seisukohta toetab näiteks Walter Sawatsky sedastatu, et Nõukogude Liidu uuenduspoliitika periood, mil huvi usu vastu hüppeliselt suurenes, langeb kokku Southern Baptist Conventioni muutumisega oluliselt fundamentalistlikumaks (Sawatsky 2007: 31), kusjuures samal ajal toetasid USA evangelikaalid olulisel määral usulisi arenguid NSVLis (Sawatsky 2007: 24–25).

Konservatiivsuse kujunemisest Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus

Autor on eraldi peatüki pühendanud konservatiivsuse kujunemisele EELKs peamiselt seetõttu, et tegemist on Eesti kontekstis kõige mõjukama religioosse institutsiooniga, mille konservatiivsusel on mõju mitte ainult selle kiriku liikmetele, vaid ühiskonnas laiemalt. Teiseks on ka intervjueeritavatest enamik seotud just selle institutsiooniga. Siiski tuleb pidada silmas seda, et konservatiivne-liberaalne skaala on esindatud igas kirikus ning seega ei tohiks pidada seda peatükki autori arvamusalalduseks, et EELK puhul on tegemist konservatiivse kirikuga.

Priit Rohtmets toob välja, et Eesti luterliku kiriku 1917. aastal toimunud kirikukongressil võeti omaks vaba rahvakiriku kontseptsioon ning järgnenud aastatel võib selle kontseptsiooni tõlgendust nimetada teoloogiliselt liberaalseks (Rohtmets 2012: 454). Lisaks märgib ta, et kongressil peetud sõnavõttudes peegeldus veendumus, et senine kirikus valitsenud kord oli jätnud inimese vastutusest ilma ja taandanud ta ainult vastuvõtja tasemele, mistõttu inimestel polnud ka õigust mõelda usulistest küsimustest neile loomuomasel viisil. Evangeelse kristlase süda oli seotud Kristusega ja seda arvestades tuli kirikus võtta juhtmõtteks südametunnistuse vabaduse rõhutamine (Rohtmets 2017: 13). Autori meelest võiks siit järeldada, et tänu sõnastatud südametunnistuse vabadusele juhtivaks ideeks saanud liberaalsus võimaldas vabamat mõtlemist ka väljaspool teoloogiat. Samal ajal ei saa jätta tähelepanuta, et tolleaegne kirik oli paljuski saksa kirik, kuna paljud pastorid olid sakslased, ning võiks arvata, et nende hulgas oli pigem levinud luterlik karge ja alalhoidlik meelsus.

Rohtmetsa sõnul oli kirikukongressi ühtsus siiski näiline ning juba vahetult kongressi järel ilmnis ka hoopis teistsuguseid arusaamu kiriku tulevikust. Teemad, mis tõstasid, puudutasid kiriku enesemõistmist ning vaimulaadi. Vastasseis keerles põhimõtteliselt kahe küsimuse ümber. Esiteks, mida tuleb rohkem toonitada, kas kristlust kui inimese usus uuendatud meelsuse kohaselt elatud uutmoodi elu või õpetust ja kirikut kui õndsusloolist asutust, mis seda õpetust rahva sekka kannab. Teiseks tõstas eelnevast lähtuvalt küsimus, kas kiriku kandjaks on rahvas ehk, teisisõnu, kas reformatsiooni pärandit tuleks tõlgendada nii, nagu oleks kirik inimese pärast, või vastupidi (Rohtmets 2017: 14). Seega tekkis kirikus lisaks teoloogiliselt liberaalsele kontseptsioonile juba organisatsiooni asutamise käigus arvestatav ja aasta-aastalt üha

selgemini avaldub teistsugune lähenemine: teoloogiliselt konservatiivne kirikukorralduslik arusaam. Selle esilekerkimine oli tingitud nii kirikuvälistest kui ka kiriklikest põhjustest. Alustades viimasest, rõhutati selle kontseptsiooni raames pühakirja ja kiriku õpetuse normatiivsust (Rohtmets 2012: 454–455). Juba 1921. aastal tekkis luterlikus kirikus alalhoidlik suund, mida iseloomustas negatiivne suhtumine ühiskonnas toimuvatesse protsessidesse ja osutamine ühiskonna allakäigule ning kõlbluse vähenemisele, millega kaasnes soov lahutada kirik teatud määral kehtivast ühiskonnakorraldusestki (Rohtmets 2012: 455).

Järgnevad aastad tugevdasid alalhoidlikku voolu veelgi seoses vaba rahvakiriku korralduse kinnitumisega üha enam õpetusliku aluse külge, kusjuures see alus oli võrreldes varasema tõlgendusega kitsenenud, mis sobis selle suuna esindajatele (Rohtmets 2012: 459). Kuigi 1920. aastatel peeti maha võitlus teoloogiliselt liberaalsete ja konservatiivsete vaimulike vahel (Rohtmets 2017: 15), ei toimunud ühe või teise poole lõplikku võitu ning 1934. aastast naasti vaba rahvakiriku korralduse enne 1925. aastat valitsenud tõlgenduse juurde. Samas hakati järgnevatel aastatel erinevalt kiriku algusaastatel valitsenud põhimõtetest ja nende rakendamisest tsentraliseerima kiriku välist struktuuri, mis aitas tagada veelgi enam õpetuslike erinevuste tunnistamist (Rohtmets 2012: 459).

Rohtmets toob olulise aspektina esile 1920.–1939. aasta luteri kiriku juures küsimuse, kuidas muutus vaba rahvakiriku korralduse ühe alustala, inimese südametunnistuse vabaduse, ja kiriku välise struktuuri vahekord. Kui väline struktuur toetus kiriku esimestel tegevusaastatel koguduslikule alusele, liiguti kirikus õpetusliku aluse tõlgenduse taustal puhkenud konflikti ajal kiriku sisemise ehk õpetusliku kindluse või tsentraliseerimise suunas; 1934. aastaks, mil õpetuslikud vastuolud olid vaibunud, asuti juurutama välist struktuurset tsentraliseeritust, millega rööbiti avarus taas sisemine ehk õpetuslik vabadus (Rohtmets 2012: 460), tänu millele said korraga eksisteerida kirikus mõlemad voolud, nii liberaalne kui ka konservatiivne. Samal ajal tuleb tunnistada, et esimese iseseisvusperioodi kirikuelus domineeris vähemasti kirikukorralduse üle peetud diskussioonides arusaam, et kirik ja vaimulikkond on inimeste teenimiseks ehk liberaalne vool (Rohtmets 2017: 14).

Autor mainib, et huvitava detailina oli juba sõjaeelse kiriku üks konservatiivse voolu muresid kartus sissehiiliva katolitsismi ees, mis kestis ka pärast sõda. Rohtmets

toob selle seisukoha toetuseks välja vaidluse, mille põhjustas piiskopiameti taastamine koos apostelliku järjepidevusega Eesti luterlikus kirikus, kuna selles nähti katoliikliku kirikuhierarhia taastamist. 1930. aastate lähenemine Inglise anglikaani kirikuga süvendas neid kartusi veelgi (Rohtmets 2016: 152). Mikko Ketola arvates andis oma osa ka Vatikani aktiivsus 1930. aastatel otsimaks kontakti Eesti ortodoksidega, et uurida võimalusi nendega uniooni sõlmimiseks (Ketola 2009: 228).

Riho Saard selgitab, et Nõukogude okupatsiooni esimestel aastakümnetel tegeles kirik n-ö ellujäämisega, mistõttu jooksis veelahe kirikus pigem režiimivastaste ja kollaborantide (kui sellistki jaotust üldse võimalik teha on) kui teoloogilis-filosoofiliste koolkondade vahel. Nõukogude režiimi lõdvenemisel tõstasid taas maailmavaatelised küsimused. Katoliiklik vagaduslaad sai luterliku kiriku noorema põlvkonna vaimulike ringis alguse 1970. aastate alguses. Esiteks ajendasid seda liturgilise korrektsuse ja moraaliteoloogilise selguse otsingud ning kirikuelu depressiivne areng, mille üheks väljenduseks oli koguduseliikmete loid ja vähene osavõtt armulauasakramendist. Kirikliku identiteedi seisukohalt oli oluline üldkiriklikkuse ja pietistliku sektantluse vastandumine eesmärgiga paista Leedu kiriku eeskujul välja kiriklikumana (Saard 2012: 61). Kaire Puumets-Sõber mainib, et 1970. aastate alguses hakkas seetõttu osa uuendusmeelseid luteri kiriku vaimulikke jumalateenistustel kasutama kõrgkiriklike elemente, eriti populaarseks said risti ette löömine ja senise musta ametirüü asendamine valge albaga, mida kanti peamiselt pidulikel teenistustel. See olla seotud eeskätt väga tugeva Soome luterliku kiriku mõjuga, kus pärast liturgilist uuendust olid albad juba kasutusel. Samuti mõnikord albat kandnud Eenok Haameri sõnul oli tegemist protestiga kirikus valitsenud jäikade hoiakute vastu (Puumets-Sõber 2017: 44). Kaudselt rääkisid kaasa Vatikani teise kirikukoguga kaasnenud uued oikumeenilised suundumused (Saard 2012: 62). Samal ajal tekkisid seitsmekümnendate aastate alguses luterlaste kontaktid Leedu katoliku kirikuga, mis ajendasid noori vaimulikke uurima katoliiklikku teoloogiat ja praktiseerima katoliiklikust sakraalliturgiast võetud elemente (Puumets-Sõber 2017: 44). Saardi meelest oli tegemist üksikute vaimulike Leedus saadud emotsionaalse vaimustusega ja spirituaalse elamusega, millega kaasnes soov olla rohkem Kirik. Eestis nähti seda, peamiselt vanema põlvkonna vaimulike ringis, kiriku katoliseerimiskatsena. Põlvkondade vastandumisest oli siiski olulisem evangeelsuse ja katoliikluse põhimõtteline vastandumine. Avalikult kriitiliselt suhtus katoliiklikku vagaduslaadi

Elmar Salumaa (Saard 2012: 62), kes ka ise oli vähemalt korra albat kandnud. Salumaa vastandus katoliiklikust dogmaatikast ja eklesioloogiast laenatud õpetustele ning katoliiklaste sakramentaalse uuendamise taotlustele luterlikus kirikus, lähtudes ainult evangeeliumist ja evangeeliumi suksessioonist (Saard 2012: 62). Puumets-Sõber oletab, et katoliiklusest vaimustumisel seitsmekümnendatel võis olla eri lähteid ja et paljud vanema põlvkonna vaimulike etteheited seoses noorte kirikuõpetajate praktiliste oskuste puudulikkusega olid seotud just nn krüptokatoliiklusega ehk traditsioonilisele luteri jumalateenistusele võõraste elementide kasutamisega (Puumets-Sõber 2017: 44). Mõiste „krüptokatoliiklased“ tõi publitseerituna esimest korda kasutusse 1996. aastal teoloog Peeter Kaldur (Saard 2012: 62).

Autori arvamus on, et nende nn krüptokatoliiklaste tegevus on andnud pikaaegseid järelmeid, mis peegelduvad käesolevas töös. Intervjueeritavatest paljud mainisid oma mõtteviisi taustana Aquino Thomase filosoofiat, mis tundub olevat jõudnud nendeni uustomismi kaudu just krüptokatoliiklaste nõukogudeaegse tegevuse tõttu. Sellise tegevuse näitena võib tuua Andres Põdra 1970. aastatel koostatud kaks uusskolastilise uustomistliku sisuga ajakirja Thomistica numbrit, mille kohta Saard väidab, et uustomismi abil loodeti konkureerida materialistliku filosoofiaga (Saard 2012: 38). Autor peab võimalikuks, et tolaeagsete krüptokatoliiklaste kaudu anti materjale ja õpetust edasi ka pärast Eesti iseseisvuse taastamist EELKsse tulnud vaimulikele, mis omakorda võis mõjutada nende vaimset kujunemist konservatiivsuse suunas.

Indrek Pekko mainib, et kahe voolu vastasseis jätkus ka 1990. aastatel. Näitena võib tuua jumalateenistuse korra uuendamise, millega alustati juba 1990. aastate alguses ning mille tulemusena valmis kirikukäsiraamat, mis sisaldab nii jumalateenistuste kui ka talituste uuendatud korda (Pekko 2017: 65). Uuendustes võeti eeskujuna sarnastest reformidest, mis viidi ellu Soome, Skandinaavia ja teistes luteri kirikutes (Ketola 2009: 229). Pekko väidab, et kogu protsess tõi esile terve leeri vaimulikke, kes olid aktiivselt nende uuenduste vastu oma arvamust avaldanud. Nimelt kardeti, et need muudavad kohaliku luterliku kiriku identiteeti ja traditsioone ülemäära palju, toovad kaasa liigset konservatiivsust ning kõrgkiriklikku stiili ja juhtimist (Pekko 2017: 65). Ketola arvates oli see kõik paljude meelest võõras traditsioonilisele Eesti luterlikule tunnetusele ja ikka väga katoliiklik. Eriti oldi kahtlustavad sõna „missa“ kasutamise suhtes. Lisaks väitsid vastased, et kirikus on mõjukas huvigrupp, mis peab katoliku kirikut ainsaks tõeliseks

kirikuks ning püüab suunata EELKd selle rüppe. Jaanuaris 2008 toimunud EELK vaimulike konverentsil, kus toimus hääletus kirikukäsiraamatu heakskiitmise üle, läks arutelu sedavõrd tuliseks, et kõlasid hoiatused kiriku peatse lõhkimineku kohta ning peapiiskop Pöder pidi ühes antud intervjuus eitama võimalust, et EELK võiks muutuda katoliiklikuks kirikuks (Ketola 2009: 229–230). Pekko sedastab, et protsess põhjustas vaimulike seas seega teatud polariseerumise, mille tõttu sarnaste teoloogiliste vaadete ja hoiakutega vaimulikud koondusid teoloogiliselt vastanduvatesse ühingutesse (Martin Lutheri Ühing 2005 ja Augsburgi Usutunnistuse Selts 2006) (Pekko 2017: 65).

Pekko leiab, et üldise konservatiivsuse süvenemise tendents jätkus läbi 2000. aastate. Perioodil 2005–2009 hakkas kirikuelu koos ühiskonna stabiliseerumise ja suurte poliitiliste eesmärkide täitumisega teatud määral stabiliseeruma, üldine majanduslik olukord paranes, mõned kiriku statistilised näitajad suurenesid, samal ajal jätkus teravate teoloogiliste erimeelsuste esile kerkimine vaimulike seas ja domineeriv suund kiriku konservatiivsusele (Pekko 2017: 71). Pekko toob näitena 2006. aastal koos teiste Baltimaade luterlike kirikute piiskoppidega saadetud kirja Rootsi kirikule ja Luterlikule Maailmaliidule seoses Rootsi kiriku otsusega hakata registreeritud homopartnerlust kiriklikult õnnistama. Ühtlasi tõid kümnendi uued arengusuunad kaasa selle, et kirik asus erinevalt varasemast üha kriitilisemalt sõna võtma ühiskondlike moraalnormide ja käitumisega seotud küsimustes ning inimeste usuleiguse ja üldise lääneliku tarbimiskultuuri vastu – kiriku liikmeskonnale suunatuna tulevad vastavad näited kõige paremini esile peapiiskopi karjasekirjadest ja tegevusaruannetest, laiemale ühiskonnale aga intervjuudest meediaväljaannetele (Pekko 2017: 66). Pekko leiab, et EELK püüd olla vaba rahvakirikuna „majakaks moraali ja eetika küsimustes“, seistes üha enam ja jõulisemalt traditsiooniliste väärtuste, sh eriti pereväärtuste eest, on jätkunud ka 2010. aastatel. See on leidnud ühiskonnas vastandlikku vastuvõttu, nii poolehoidu kui ka kriitikat. Heaks näiteks on 2014. aastal riigikogus vastu võetud kooseluseadusega seoses toimunud diskussioonid ja arutelud, kus EELK esitas koos teiste kirikutega Eesti Kirikute Nõukogu vahendusel väga selgelt oma positsiooni, olles vastu sellisele seadusemuudatusele (Pekko 2017: 67).

Autori arvates võiks eespool toodust tulenevalt nüüdisaja luteri kiriku osade vaimulike krüptokatoliiklust seletadagi reaktsioonina ümbritsevas ühiskonnas toimuvale liberaliseerumisele. Ketola on seda selgitanud küll Läti ja Leedu luteri kirikute ning

Luterlik Kirik – Missouri Sinodi kontaktide taustal konfessionaalse teadlikkuse kontekstis, kuid autor leiab, et põhimõtteliselt on sama loogikat võimalik kasutada ka Eesti krüptokatoliiklaste ja laiemalt konservatiivsete kristlaste arvamuste põhjust selgitades. Nimelt selgitab Ketola, et laiemalt on levimas konfessionaalne teadlikkus, mille põhjuseks on arvamus, et pea kõik Lääne luterlased on ortodoksest luterlusest kõrvale kaldunud ning luteri kirikud Baltikumis on ainsad, kes veel võitlevad materialismi ja sekulaarse humanismi korrumpeeriva vaimu vastu. Konfessionaalne teadlikkus kombineerub aeg-ajalt teatava nõukogude nostalgiaga, kus kristlasele oli selgem, kes on vaenlane. See tähendas ka seda, et oli lihtsam leida enda identiteet. Baltikumi kirikujuhid on ajuti olnud väga tundlikud Lääne kirikute survestuskatsetele, näiteks naiste ordineerimise teemal. Säärane Lääne kirikute *besserwisserism* ehk patroneeriv hoiak ning selle põhjustatud solvumine võib olla üks konservatiivsesse teoloogiasse kaldumise põhjusi (Ketola 2009: 230–231).

Eesti konservatiivsete kristlaste vaated keskkonnaküsimustes

I plokk. Küsitletavate enesekohased vaated

Küsimustiku esimese ploki moodustasid küsimused, mille eesmärk oli uurida Eesti konservatiivsete kristlaste enesevaadet keskkonnakäitumise suhtes nii indiviidi kui ka kristlasena.

Küsimused selles alateemas olid järgnevad:

Kas Te peate end keskkonnateadlikuks inimeseks? Milles see väljendub?

Kas olete kristlane? Millest Te kristlasena lähtute oma vaadete kujundamisel keskkonnaküsimustesse?

Taustaks

Ei kristlasi tervikuna ega ka konfessioonide kaupa ei saa liigitada keskkonnausku või kliimamuutuse vastu. Iga konfessiooni sees on nii uskujaid kui ka mitteuskujaid (Zaleha, Szasz 2015: 21). Autori meelest ilmnes see ka antud küsitluses ning seda isegi hoolimata väiksest valimist. Siiski rõhutavad osad autorid, et kristluse eripäraks on inimese asetamine ülejäänud loodust kõrgemale. Lynn White ütleb sõnaselgelt, et eriti oma läänelikul kujul on kristlus kõige inimkeskem religioon, mida maailm on kunagi näinud. Inimene jagab suures osas Jumala looduseülest olemust. Täieliku kontrastina muistsele paganlusele ja Aasia religioonidele (erandiks vaid ehk zoroastrism) ei rajanud kristlus mitte ainult inimese ja looduse vahelist dualismi, vaid rõhutas ka, et Jumala tahe on, et inimene tarvitaks loodust endale sobivatel eesmärkidel (White 2008: 44). Bernard Daley Zaleha ja Andrew Szasz rõhutavad samuti, et probleemiks on kristluse päritud judaistlik lähenemine monoteismile, kus Jumalat ei ole lihtsalt üks paljude asemel, vaid ainujumal asendas paganlikud jumalused, mis kehastasid erinevaid loodusjõude ja -nähtusi (Zaleha, Szasz 2015: 22). White sekundeerib siin väitega, et paganlikku animismi hävitades tegi kristlus võimalikuks looduse sellise ekspluateerimise, mille

juures jäädigi loodusobjektide tunnete suhtes ükskõikseks. Loodusobjektides asuvad hinged, mis varemalt olid loodust inimeste eest kaitsnud, haihtusid. Inimese sisuline monopol hinge üle siinses maailmas leidis kinnitust ning vanad takistused looduse eksploatatsioonile varisesid koost (White 2008: 45). Seega asetus judeokristlik Jumal kõige oleva Loojana loodusest kõrgemale positsioonile, mitte ei olnud enam selle osa (Zaleha, Szasz 2015: 22). Richard Sylvan võtab kogu probleemi kokku, et üldlevinud seisukoha järgi on inimene vaba loodusega ümber käima nii, nagu ise tahab (kuna vähemalt peavoolu stoitsistlik-augustiinliku arusaama kohaselt eksisteerib see vaid tema pärast), st tema suhted loodusega, vähemalt senikaua, kuni need ei puuduta teisi, ei kuulu moraalse kriitika alla (Sylvan 2008: 51–53).

Muistsete heebrealaste loomisõpetusest ning sealt edasi ka algkristlusest on pärit idee, et Jumala ja loodu vahel on distants ning et looduse kummardamine võrduv ebajumala kummardamisega (Zaleha, Szasz 2015: 22). Ohtu, mis seisneb loodu kummardamises, rõhutab ka Paulus oma esimeses kirjas roomlastele:

Nad on Jumala tõe vahetanud vale vastu ning austanud ja teeninud loodut Looja asemel, kes olgu kiidetud igavesti. Aamen (Piibel 1997. Rm 1:25).

Zaleha ja Szasz toovad välja, et mainitud kirjakoht on üks enim konservatiivsete kristlaste tsiteeritud diskussioonis, mis käsitleb inimese keskkonna eest vastutamise määra (Zaleha, Szasz 2015: 21–22). Autor toob siinkohal välja neli piibli kirjakohta, mis rõhutavad inimese vaid veidi madalamat positsiooni Jumalast ning panevad ta justkui asevalitseja positsioonile:

Ja Jumal õnnistas neid, ja Jumal ütles neile: „Olge viljakad ja teid saagu palju, täitke maa ja alistage see enestele; ja valitsege kalade üle meres, lindude üle taeva all ja kõigi loomade üle, kes maa peal liiguvad!“ (1Ms 1:28)

Ja Jehoova Jumal võttis inimese ja pani ta Eedeni aeda harima ja hoidma. (1Ms 2:15)

Sa tegid ta pisut alamaks Jumalast ja ehtisid teda au ja austusega. Sa seadsid ta

valitsema oma kätetööd; kõik sa panid tema jalge alla, lambad, kitsed ja härjad, kõik, samuti metsloomad, taeva linnud ja mere kalad ja kõik, mis mere radadel liigub. (Ps 6:6–8)

Taevas on Issanda taevas ja maa on ta andnud inimlastele. (Ps 115:16)

Eespool toodud kirjakohtadest tulenev on paljudele kristlastele põhjenduseks, miks inimest peetakse loodusest kõrgemalolevaks ning lisaks teatava Jumala poolt antud asevalitseja (inglise keeles levinud termin *stewardship*) ülesande kandjaks. Selle näitena võib tuua Rootsi piiskoppide kirjas öeldu (Bishop's Letter 2014: 61). Autor rõhutab siinkohal veel kord, et mitte kõik konservatiivsed kristlased ei ole keskkonnatemaatikas samal positsioonil. Näiteks osad evangeelsetest kristlastest, olles küll muudu konservatiivsetel positsioonidel muudes küsimustes, on keskkonnateemal liberaalsed ning peavad seda väga oluliseks küsimuseks (vt <https://creationcare.org/who-we-are/beliefs.html>). Enamasti koondatakse sellised liikumised nimetuse alla *creation care*, mis seondub laiemalt ökoteoloogiaga. Reginal Harrell toob sellise lähenemise ühe alustekstina välja autori poolt ülal refereeritud Lynn White'i artikli „Meie ökoloogilise kriisi ajaloolised juured“, mida Harrell peab väga oluliseks religioosse ökoloogilise liikumise mõjutajaks (Harrell 2012: 5). Ühtlasi pühendab Harrell väga suure osa oma artiklist erinevate piibli kirjakohtade analüüsile *creation care*'i ja ökoteoloogia vaatepunktist (Harrell 2012: 10–16).

Autori arvates on eestlaste teadlikkus keskkonnaküsimustest üsna hea ning see on oluliselt paranenud viimaste aastate jooksul. Aprillis 2019 korraldati üle Euroopa Liidu Eurobaromeetri uuring, mille tulemused oli järgnevad:

- peaaegu kuus inimest kümnest Eestis leiavad, et kliimamuutus on väga tõsine probleem (59%);
- neid, kes leiavad, et tegemist on kõige tõsisema probleemiga, mis hetkel maailma ees seisab, oli 16%;
- pea pooled vastajatest (47%) väidavad, et on isiklikult võtnud midagi ette, et võidelda kliimamuutusega. Samas kui anda ette konkreetset valikud, siis tõuseb see 93%ni;
- 75% vastajatest on vähendanud prügikoguseid ning sorteerivad seda (Special

Vastused

Vastused esimesele küsimusele andsid ühtlase pildi sellest, et küsitletavad üldiselt pidasid end keskkonnateadlikeks ning osaliselt püüavad seda käitumismustrit anda edasi ka oma lastele. Mõnel juhul pidas inimene end mitte keskkonnateadlikuks, kuid intervjuu käigus selgus, et inimese teadmised ja käitumismuster vastavad autori subjektiivsele hinnangule, et tegemist on keskkonnateadliku inimesega. Autor täheldas ka, et mitu vastajat kasutas sõna „peremees“ erinevates vormides iseloomustamaks inimese ideaalset suhet loodusse, mida võib tõlgendada piibli ülalpool märgitud kirjakohtades sisalduva inimese positsiooni määratlusena vastajate poolt.

Karol Kallas: Väga.

Arvet Ollino: *Ma pean ennast küll keskkonnateadlikuks. [---] Ja kui teadlik ma nüüd sellest keskkonnast olen, mis vaimne keskkond on ... seda ma väga kahtlen, et ma nüüd väga teadlik olen. Aga nendes ülesannetes, mis mulle on antud teha, ma katsun enda ülesannet ... ustavalt täita. [---] Minu arust on tänapäeval Eestis puudu inimestel, mis mina olen hakanud tähele panema, peremehe tunnet. Peremehe tunde ajal sa ei saa teha ühepäevaotsuseid ega ka mitte paari aasta otsuseid. Sa pead tegema otsuseid, mis võib-olla käivad üle põlvkonna. Et ma ikka oma poistele räägin, et vaadake ... et need talud ... mina leidsin andmed tuhat kaheksasada kuusteist, kui nad oli juba minu suguvõsa käes ... minu perekonna käes. Need on minu vastutada, mina majandan neid. Aga teie võtate oma vastutuse ja teine ei tohi neid pantida, rentida ... mida iganes. Te ei tohi neid nagu panna millegi tagatiseks, vaid te peate neid heaperemehelikult suhtuma nendesse ja andma oma lastele edasi. See on meie nagu Eestimaa rikkus ... et meie maa kuulub meie oma inimestele. Ja kui on inimesed ... peremehetunne, siis ta kasutab kõik ... mitte ei kasuta, vaid kõike seda ümbritsevat ta vaatlebki kui ikkagi kaasteelisi või ... me olemegi siin teatud ajahetkel ja me oleme üksteisega seotud ja me õpime üksteist ka ...*

Markus Järvi: Kui seda defineerida mingisuguses laiemas, nii-öelda keskkonna eest hoolimise tähenduses, siis kindlasti jah, ma pean ennast keskkonnateadlikuks inimeseks. [---] Oma lastele loomulikult üritan õpetada sedasama teadlikkust, et keskkonda ei reostata, et kommipaberit maha ei visata, mingisuguseid kemikaale kuskile jõkke ei kallata ja üritatakse inimese moodi käituda.

M.: Ei oskaks end nii päris nimetada ... aga ma hoian silma peal erinevatel artiklitel, mis puudutavad kliimaga seonduvat ja on sisulised, teaduslikud või populaarteaduslikud.

P.: Nii ja naa.

R.: Pean end keskkonnateadlikuks.

I.: Ei, ei pea. Ma peaksin keskkonnateadlikuks inimest, kes elab maalähedaselt või noh paremas kontaktis loodusega kui mina. Et ma elan üsna linnastunud elu, auto sõidab põhiliselt asfaldil, kruusa peal väga harva. Ja elan kõikide mugavustega elamises alevis, kus ma tähistaevast ei näe. Ja noh kõige looduslähedasem on tihased söögimajas talvel. Et selles mõttes ma olen üsna mugav ja laisk linnainimene ja ei hinda oma suhet keskkonnaga kuigi kõrgeks. [---] Et ma kuulen üsna palju juttu sellest, et me peaksime olema teadlikumad, aga et enamasti eeldatakse, et teised maksavad selle eest oma mugavustega, oma rahaga ... et see ei eelda nagu minult lähemat suhet keskkonnaga ja mingitest mugavustest loobumist selleks, et ma nii koormav ei oleks ... ütleme, see ökoloogiline jalajälg ... kui seda terminit kasutada.

Malle Pärn: Mulle see sõna ei meeldi, see on kantseliitlik. Aga kantseliit on keele risustamine. Kantseliidis unustatakse sõna tegelik tähendus ära. Ka see on keskkonna reostamine :) Ma ei tea, kas ma saan öelda, et ma olen „teadlik“ inimene? Mul on teadvus, ja isegi mingisugune toimiv analüütiline

mõistus. Aga KUI teadlik ma olen, seda ma ei oska öelda. Kindlasti ei ole ma kliimahüsteerik ega fanaatiline loomakaitsja. Fanatism on mõistuse halvatus ... Tõsi, ma tean seda, et igal teol on tagajärg, sellepärast püüan ma võimalikult vähe kahju teha. Oma teadmiste piirides.

Keskkonnateadlikkuse definitsiooni puhul oli märgatav intervjuueeritavate taotlus defineerida seda võimalikult laiana.

Markus Järvi: *Mina defineeriksin keskkonna võimalikult laiana. Mina defineeriksin põhimõtteliselt keskkonda looduskeskkonna ja kultuuri sümbioosina. Kultuur on põhimõtteliselt inimtegevuse keskkond ehk siis kõik see, mida inimene oma tegevuse kaudu ... millest ta lähtub, mida ta emaneerib, mida ta loob, kuhu ta püüdleb, mis on need ideaalid. Kõik, kogu inimtegevuse väli ... inimtegevuse väli asetatuna veel ka looduskeskkonna välja ... ühiskonnana tervikuna laiemasse looduskeskkonda, on ... paratamatult inimene loodust mõjutab ... on see, mida ma laiemalt defineeriksin keskkonnana. Siis tervikeskkond mingisuguse ... jah, maailmana siis ... ei oskagi öelda ... [---] Küll aga seda ökoloogiat või looduskaitset võib võtta laiemalt minu arvates ka. Paljud meie külalised ja teised on ka seda hoomanud, et näiteks perekonnakultuuri edendamine ... minu jaoks väga olulise printsiibi – just nimelt abielu kui mehe ja naise vahelise liidu edendamine ühiskonnas, moraalselt ideede tõstmine ühiskonnas pjedestaalile, jälgitava riigimeheliikkuse ideaali väljakäimine, moraalse kodaniku ideaali väljakäimine on need, mis sellist makroökoloogiat või ühiskonna makroökoloogiat üritavad nagu parandada. Kui me räägime loodusest, siis me tavaliselt ... see on huvitav, et paneme nagu ennast inimühiskonnale, inimestele seal kõrval ... aga kui me käsitleme ennast ka selle terviku osana ... Jumala loodud looduse osana, siis oluline on ka see, et kuidas me inimühiskonda korraldame ja teatud mõttes võib ka seda käsitleda ökoloogilisest aspektist.*

Malle Pärn: *Me elame keskkonnas: looduslikus, ühiskondlikus, vaimses. Kõik on võrdselt olulised ja kõigi puhtuse eest peab inimene hoolt kandma.*

Arvet Ollino: Mina olen siin nagu ... minu vend on elektriinseneri haridusega ja tema töötab ... ikka päris suures kanalisatsiooni- või reovee-ettevõttes. Ta alati mulle ütleb, et me oleme kolleegid. Et me roogime inimeste paska. Et teatud eri tasanditel.

P.: Harmoonia taastamine. See protsess peab toimuma süsteemselt ja terviklikult, haarates endasse kõiki teemasid, mida revolutsiooniline lähenemine on muuta suutnud. Inimsuhetes on see näiteks sugude erinevuse ja traditsioonilise perekonna väärtustamine ning looduses selle algkuvandi väärtustamine: sh näiteks metsade, soode ja rabade taastamine jne jne.

Arvet Ollino käsitus keskkonnast ning enda positsioonist selles erines mõneti teiste vastajate omast. Kuna tegemist on eripärase ning huvitava lähenemisega, siis autor toob selle siinkohal täispikkuses ära.

Arvet Ollino: Ma nüüd räägin puhtalt kogemuslikult ja ma ei tea, kas Te saate seda kasutada. See oli aastaid tagasi, kui Breivik hakkas ju Norras tulistama ja ma olin noor preester. Ma ei saanud asu. Ma tundsin, et mingi jama käib meil. Aga ma olin juba kihelkonna õpetajaks määratud. Ehk siis minule oli usaldatud kihelkonna altar ja kihelkonna hoidja või kaitsja või noh, mida iganes ... saatkonna tööline roll siin kihelkonnas. Ja see kuskil oli poolteist kuud ilge ... minus endas ei olnud asu ... ma ei saanud kuskil asu ... ma adusin, et midagi tahab siia sisse tulla ... keegi rumal, ülbe, võimekas inimene tegeleb asjadega, millega ta ei tohi tegeleda, ta kõditab oma ego ja ta tahab avada ukse sellele, mis on õhus, et siin kogu see keskkond ära rikkuda. See oli midagi sellist ... noh ma ei saanud ei öösel ega päeval asu ja ma hakkasin otsima palveraamatuid, et lihtsalt hakata palvetama, sest, et noh, südamepalve on üks ... aga hea küll meieisapalvet ... ma ei teadnud ka siis eriti roosipärjast midagi. Siis ma leidsin roosipärja, sest see annab süstemaatiliselt mul kogu aeg võimaluse kogu aeg palveid lugeda. Leidsin ... minu juurde hakkas tulema breviaar. Ja ma hakkasin ... ja õigeusu muidugi ... noh, ma vene keelt valdan, et ma sain õigeusu ... või mitte

õigeusu, vaid venekeelse breviaari. Ja siis ma leidsin ka õigeusu palveraamatu niimoodi, et need andsid mulle ... selle päevas süstemaatilise ... et ma nagu korda ... mitte korrata mõttes ... sain kogu aeg hakata palveid lugema, palveid lugema, palveid lugema ... Ja ma tundsin, et ma olengi ... keskkonnahoidja. Ja kui laks käis ära ja üks üks päev oli järsku ... noh, ma tõusen üles hommikul ... kerge. Seda ei ole enam siin, seda ei ole enam siin kohal ... minu vastutusala kohal. Ja samal päeval vist hakkas Breivik tulistama. Minul oli pilt selge – see vaimsus või mida iganes seal õhus ringi liikus, tahtis ... noh, otsis kohta, kus ka materialiseeruda enamates kohtades ja ... tugev tunne oli, et siin on teatud inimesed, kes tegelevad mingisuguste asjadega ... ja ta otsis nagu materialiseerumist. Ja siis ma sain väga selgelt selgeks, et keskkond ... mina olengi keskkonna ... või mitte mina, vaid keskkonna ees ka vastutaja. Mitte ainult hoidja, vaid kogu kogudus oma palvete, oma liturgiaga läbi hoiab seda keskkonda. Ja see oligi nagu suur põhjus ja ajend, miks ma hakkasin iga päev lõpuks ... mitte lõpuks, vaid kohe varsti pärast seda missasid pidama, et hoida keskkonna puhtana. Ja loomulikult mina ei saa iga inimese eest vastust võtta, aga teen seda, mis on ülesanne teha ... [---] Kui me räägime looduskeskkonnast, siis ma olen Eenoki akadeemia õpilane või Eenok Haameri õpilane ja tema räägib ikka sellest kui eesti usundist, kus eestlane ei vastandunud ennast loodusele ja noh ... Ma võin rääkida neid lugusid ... Ise teate, kas panete need sisse. Aga jälle ... need on pelgalt minu kogemusel. Ma olen põllumehe haridusega. EPA haridusega. Mulle meeldivad traktorid, ma olen õppinud traktoreid. Mul on traktor, mul on metsa väljaveotraktor. Nagu ikka, lastel peavad olema mänguasjad. Minul on suur mänguasi. Aga mul on isatalu ja abikaasal on talu. Ma ju aastaid oleme toonud siia kirikusse küttepuid. Ja olen talus ... teen suvisel ajal vana jõesängi kohal ... noh, näha veel on jõesäng. Seal on sihukesed suured lepad ... rinnuni, kaelani rupik ja vaatasin, et ma raiun ta küttepuidudeks ... et mis ta seal seisab. Ja lähen, hakkam raiuma. Esimesel päeval hakkab keegi mind ründama. Ma olen nagu kunagi, kui ma õppisin EPA koolis, siis ma käisin leiba teenimas ... ja kui pärast EPA kooli ... noh, meie meie piirkonnas on väga palju metsi ja ma olin nagu ... töötasin saemehena. Teenis hästi metsas ja ma olen nagu üksinda väga palju metsas käinud ... ja

maametsades olen kogenud neid samu, kuskil nii lühikesi tüüpe, kes sind kogu aeg jälgivad. Nad ei ründa sind, nad jälgivad ... silmanurgast. Noh, ma olen mõelnud, et see on minu ... võib-olla kui sa metsas töötad, sa ... varjude mäng, küll liikumised, väsimus, mida iganes ja olen hakanud uurima seda. Küsisin seda ka teiste metsameeste käest või metsatöölise käest, metsniku käest, oma tuttavate käest ja paljud on öelnud, et nad on ka ... tajuvad, et sellised tüübid ... pisikesed ... jälgivad meid. See kogemus on nagu väga selgelt, et jälgitakse mind, aga see on nagu väga eriline. Ma olen seal kohapeal ja keegi ründab mind lausa. See oli minu jaoks nagu ootamatu. Mis mõttes ... ta tuleb, ta tuleb mulle ... ta ei olnud sihuke, ta oli juba inimpikkusega. Ta tuleb mulle külje peale, tuleb mulle selja taha, mis oli jube ebameeldiv. Ta ründab mind. Ta ei saa mind ... noh, tal ei ole ihu ... ta ei saa mind kuidagiviisi tõugata, aga ta tuleb kiirusega mulle selja taha. See on nii ebameeldiv. Ja ma küsisin, et kes sa oled ... et mina olen siin peremees ... et kuule ... et lõpeta ära ... kui ... Mis jant see on? Tulin koju, lõin oma talu nime sisse ja vaatan ... tuhande üheksasaja kahekümne neljandal aastal ... Taheti minu vanaisa põldudelt ära ... vanaisa läks riigiga kohtusse, sest et ta tahtis ... riik tahtis kuivendada kuskil rabaäärseid maid ja ... ja sealt peaks üks oja läbi, mis oli vaja läbi minu vanaisa talu siis sirgeks tõmmata jõeks, et saaks kuivendada. Aga noh, põld kahekümne neljandal aastal oli kulla väärtuses. Vanaisa läks kohtusse sellega ja nüüd kui mina läksin oma masinaga ... ikka tõmmati läbi ... kui mina läksin nüüd oma traktoriga sinna, sellesse lodu kohta, kus kunagi see tüliõun oli ... ju ta siis võttis mind kui ... keda iganes. Ma ei saanud nagu aru, mis toimub ja miks see asi toimub. Minu jaoks see siinamaani müstika, et mustvalgeid lahendusi sellel ei olnud. Aga siis ma ütlesin, et ole see, kes sa oled ... kui sa oled vanaisa, siis miks sa ei ole Kristuse juures. Nüüd annan sulle ainult ... sest mul on ka meelevald ... Ma annan sulle aega mitte väga kaua, mõned minutid. Kui sa oled kuidagi ... pisut minu vanaisaga seotud, siis lähed sa kohe Kristuse juurde. Kui sa oled mingi kuri molkus või mida iganes ... siis Kristuse käsul siit minema. Igatahes asi oli klaar. [---] Aga seoses sellega, et miks ma seda metsajuttu hakkasin rääkima ongi see, et minu jaoks on loodus või mets elusorgan ... elusorganism, kellega tuleb samastada ... ennast samastada ... mitte samastada, vaid kokku sulanduda. Inimesele on antud lihtsalt

natukene enamat kui loodusel ja needsamad igasugused olendid ... olgu nad missugused tahes. Mina neid ei nimetaks, et nad oleks kõik põrgulised või kurjast vaimust. Seal on ... see on nii kirju keskkond ja isegi ma ei saa ... ma isegi ei ütle enam seda, et kui ... kui kaabiti hõbedat ojja või anti veehaldjatele ... et siis minna maast läbi või saaki saada ... aga täna me maksame haigekassa maksu, maksame tollimaksu, mida iganes. Et loogika on minu jaoks sama, et ei ole päris niimoodi mustvalge, et kõik, mis on nüüd looduses ja mis ei allu minu tahtele, on kuri. Et rumalusest ... kui inimene ... No mina olen aru saanud seda, et kui inimene kummardab puid ja põõsaid ja loodust kui Jumalat ... on ta eksinud. Kui ta suhtleb nendega kui kaasteelistega või ... kaasolenditega. Täiesti okei. [—] Kui see suhtumine hakkab järjest hüppama või noh levima ühelt inimeselt teise ja teatud suur hulk rahvast saab sellise suhtumise osaliseks, et see on minu keskkond, kus ma elan, siis ta hoiab ise ... siis tekibki nagu naabrivalve. Siis ta hoiab ise oma keskkonda. Aga see on ... see ei ole mitte programmide, käskude-keeldude ... vaid siin minu arust Kristus õpetabki sedasama asja ... siin me jõuame ikkagi tagasi minu arust religiooni küsimuste juurde. Kui inimene leiab iseenda üles, leiab Jumala ja ta kohtub Jumalaga, siis saab hakata sellest inimesest välja voolama see asi. Mitte, et mittekristlased ei saaks seda ... saavad ka, aga ... aga ikkagi see inimkontseptsioon, inimkäsitus ja eneseleidmine ja ... nii nagu see üks vene ... mis ta on ... protoierei. Videod on tal veel üleval ... sihuke suure habemega mees ... räägib Vene televisioonis. Inimesed saavad helistada, siuke saatesari. Ja siis ta räägib ühe toreda loo. Et istun valitsusasutuses ... ma ei tea ... kuskil kutsuti teda sinna ... naised, suured, võimsad, tugevad nagu ematiigrid, rikkad ... nendele loengut pidama kristlikest väärtustest. Paarsada naist nagu pleenum kohal, üks tugevam kui teine. Ja mõtlen, mida ma nendele küll ütlen ja küsin siis nende naiste käest, mis te arvate, kas te oleksite nõus jätma oma töö, oma karjääri, kõik-kõik maha. Kui teie juurde, teie ette astuks mees, kes oleks teist rikkam, targem, võimsam, tugevam, ilusam ja kõik nagu ühest suust ütlesid ... jah, me oleksime nõus. Et ikkagi jumal on loonud paljud asjad niimoodi, et me jõuame ikka kõiksuguste asjade juurde ja jälle selle mehe ja naise loomise juurde.

Vastajate seas oli erinevat suhtumist loodusesse.

Arvet Ollino: Mets, kui ma lähen metsa ... teinekord sellised kogemused ... et esimese hooga mul hakkab poole tunni jooksul pea ringi käima ... ja siis täitsa selline tunne, nagu lüüakse ühest kõrvast klistiir sisse, teisest välja ... et tal on nii tugev energeetiline väli, et ta lükkab ... kui mina sinna lähen, siis minu võnkumine on võib-olla teistsugune kui metsa võnkumine või mingisugune sagedus. Et olla seal hästi, pean nagu mina käed püsti tõstma ja laskma ennast sellel energial ... endast läbi. Sellel metsal või noh, nii nagu tammelgi või vahtrapuul on ju väli ümber. Et see on ju nii kogemuslik, et kui sul kuskilt valutab ... kui selg valutab, paned selja vastu tamme või sihukest tugeva energeetikaga puud ... ta ju ... valu kaob ära. Et sest selle energia on ... ta kiirgab välja ... iga elusorganism kiirgab ju energiat ... ka need juhtmed ju kiirgavad energiat. See energia on ju igal pool. Aga kui mina kasutan seda mitte anastamise ... või mitte ahnelt ... siis me saame ju kooskõlla teineteisega niimoodi, et tekib see energiavahetus, mis on minu meelest ju ka suhtlemise juures ääretult oluline. Et tekibki inimeste vahel energiavahetus. Nad jagavad energiat ja see võib olla küll väsitav kuskilt maalt, aga ikkagi üles tõstmine ... Ja lõpuks on see ikkagi ... Ta nagu kasuks tuleb energia. Et mina nagu näen natukene seda energia ... või mitte energia, vaid keskkonnateadlikkust sellest aspektist. Ja loomulikult sellepärast ma elan ka maa hulka ... kuigi mul on suur pastoraat siin ... mõis ja inimesed ei ole ümberringi ja ... ikkagi ma kolisin veel kaugemale metsa sisse, et olla ... seal kuidagiviisi mõtted löövad puhtamaks või sa hakkad nagu teisiti mõtlema või ... või selles keskkonnas, et sa hakkad nagu nägema. Vanasti kasvas kõrge hein ümber maja. Ma nägin ainult seda, et seda tuleb niita, seda tuleb niita ... hirmus. Luiskasin vikatid, tõmbasin vikatil ... kogemata põidlaga üle vikatitera ... sõrm katki, viskasin vikati teise kohta, luisu teise kohta ... ja siis järsku nägin – kui ilus, näe õunad on ka õunapuu otsas. Et hakkasin nägema nagu teisi asju kohe või nii, nagu ... [---] ma räägin ühe loo ... meil oli üks tuttav mees. Ütleb, et ta ei tunnista ennast kristlaseks ... ütles, et sain ka vanemate talu tagasi – kõik umbrohtu täis. Andsin umbrohule korralduse ... muudkui iga hommik käisin korraldust andmas. Umbrohi, kaduge ära! Mitte

midagi ei sündinud! Aasta aega käisin niimoodi, andsin korraldusi. Talvel mõtlesin, mis jama on ... et miks umbrohi ei allu minu korraldustele ja siis järsku taipasin – aga umbrohi ei saa aru, et ta umbrohi on. Ja usu või ära usu – hakkasin andma teatud taimedele korraldusi. Sellistele suurtele lehttaimedele veel ja nad kadusidki mu põllu pealt ära. Ma ei tea, kas mina julgeksin sellist kooslust rikkuda, sest mina ei ole seda loonud ... et igasugune asi on ääretult oluline looduses. Et kui ma mingi asja ära võtan, võib-olla noh ... räägitakse, et haavad haavapuud või et teeme nagu metsa niimoodi korda, et võtame haavapuud maha, siis saavad teised kas või ... Aga ma lõhun nagu selle metsa energeetilise koosluse ära ju. Sest et meid õpetati EPA koolis ... oli selline tüüp nagu Vilja Viljasoo ... mingi professor. Meil oli ... see oli ju veel Eesti aja alguses ... ta ju ... nad ju tegelesid selle kosmiliste energiatega ... ja mis ta oli ... see Vatmani võrgustik ... need negatiivsed-positiivsed jõujooned, mis maa peal on ... mesilased lendavad mööda negatiivseid jõujooni ... Maja ja hooneid ei tohi ehitada ... no soovitatav on mitte ehitada negatiivsete jõujoonte ristumiskoha peal, sest seal on ... võivad olla veesooned. Vesi liigub, tekib elektromagnetväli, aga elektromagnetväli hakkab jälle materjali ... puitu lõhkuma, tekitab keskkonna just parasiitide jaoks hea keskkonna. Kõik on füüsika, mis nad seal rääkisid, need tüübid. Ja näitasid ka fotosid, et kuidas oli ehitatud rookatusesga maja ... pikk maja ja sealt keskelt läks läbi veesoon ja maja katus ilusti tuli, aga veesoone pealt kukkus maha sellepärast, et ... elektromagnetväli tugevam ja see mõjutas kohe kesk ... lõi sellise keskkonna, kus hakkasid igasugused parasiidid vohama ja hakkasid jälle närima roogu. Et see teinekord ... see negatiivne väli ... öeldakse, et haavad kasvavad sihukeste negatiivsete väljade peal. Võib-olla on ääretult oluline, et see haab kasvab ... sest vastasel juhul hakkab see kiirgama kuskile võib-olla mujale välja. Ma olen varem olnud paaris metsas niimoodi, et sa lähed metsa ... lodumetsa ... kehva mets ... vesine ... lähed kuskil koha peal ... sihuke tunne, et sul tõusevad ihukarvad püsti ... et noh, jätad sae seisma ... sa ei võtagi seda puud ... puud on sellised ... järsku lihtsalt kümme korda kümme mingisugune lapp ja no tohutu energeetiline. Kunagi raiusin Kanakülas metsade-võpsikute vahel ühte kohta, ühte metsa ... seal oli tuhandeid hektareid, mis ma pidin maha laskma mändi ... männid, siuksed ... hästi teenis. Lähed paika,

tunned – sa ei saa ... sa oled nagu vaenlane ... Sa lähed väga, väga vanasse kohta, kus on kõik veel säilinud, mingi energeetika on paigas, isegi inimenergeetika.

***I.:** Ma näen loodust antusena ... et see on Jumala antud ja seal võib-olla nii positiivsed kui negatiivsed küljed. Et see, et tuul viib maja katuse ära ... Et kui ma oleks tänulik, siis ma peaksin olema tänulik ka selle eest. Noh, pühakud seda oskavadki. No tänu Jumalale. Aga noh, et olla nüüd tänulik ... Muidugi ma imetlen ilusat lille, linnulaulu või püüan, kui ma märkan, oravad puu otsas ronimas ... vaatan, kus ta on ... et see on huvitav ja põnev ja äratab uudishimu. Aga et ma ei võta loodust kui selliste ... noh, et mõndade asjade eest oleks tänulik. Aga et maalihete, maavärinate, tormituulte ja ma ei tea millega iganes seoses ... noh, et siis mu meelest kui juba tänulik olla, siis peaks kõige eest olema tänulik ... et kas kõik või ei midagi. Ja noh, et ma näen selle minu eraelu puutumatus, õieti puutumatus riivet ... et noh, kui tuul viib maja katuse ära ... loodus võib-olla nii pluss- kui miinusmärgiga ... et noh, et ta ei ole nii ühene. Selles mõttes antus on, ma ütleks, nagu parem sõna selle kohta, et ta on nagu on.*

Vastustes kerkisid kohe üles ideoloogilised küsimused, sest osad küsitletavatest pidasid keskkonnateadlikkust kui mõistet ideoloogiliselt laetuks ning end püüti sellest distantseerida.

***Markus Järvi:** Sõltub sellest, et mida silmas pidada või kuidas defineerida keskkonnateadlikkust. Kui seda defineerida mingisuguses kitsamas, ideoloogilises tähenduses, siis ilmselt mitte (vastus oli küsimusele „Kas peate end keskkonnateadlikuks inimeseks?“ – autori märkus).*

***Karol Kallas:** Ja nüüd on see, et ... ja seadused ja nüüd üks asi, mis nüüd jälle seda kogu seda kliimapoliitikat ja nii-öelda, mis ka selle jutumärkides tänase keskkonnateadlikkusega ... või ütleme see, mida meile nii-öelda need Rootsikliimalapsed ja Euroopa Liit, et meie mingi valitud meie siin riigivõim ... Et see on nagu selline progressiusklik nagu selline väärastunud süsteem, mida meile*

üritatakse maha müüa. [---] Aga need looduseadused või loomuõigus on selleks, et inimesed elaksid, mitte et nad sureksid. Aga tänane, see virgunud kliimapoliitika, mida ajavad Euroopa Liit, mida ajab ÜRO, mida ajab noh, ma ei tea, minu poolest Biden – USA hegemoon ... Et see on see, et te sureksite ... selle tulemus on, et te sureksite. Või siis nagu üleüldse kõik, millel on natukenegi midagi marksistlikku punast, kommunistlikku, midagi, ma ei tea ... leninlikku ... seotud, see on saatanast. Ja selles suhtes alati on nagu nii-öelda tee pörgusse ... sillutatud heade kavatsustega. Need vaesekesed võivad isegi tahta, et midagi teeme nüüd ... ja noh Alexandria Ocasio-Cortez ... see kõige hullem veel, see pöörasem, see kongressi saadik seal Ameerika Ühendriikidest. Need vaesekesed võivad isegi tahta midagi ... või head. Aga, aga noh, see usk ja seadused on vale ... ja see tähendab on pörgutee, mida nemad tahavad.

Enamik vastajaid olid selgelt teadlikud keskkonnaprobleemidest, mis on kajastatud juba ülalpool, kuid vaid kaks tõid sõnaselgelt välja, et seda peetakse oluliseks küsimuseks.

Markus Järvi: *Ma pean keskkonda ka väga oluliseks küsimuseks nii-öelda.*

Malle Pärn: *Olen lageraie kirglik vastane, harvesteridega rüüstatakse ja lagastatakse ära meie imeilusad metsad. Mets ei ole viljapõld, kuhu järgmisel aastal saab külvata uue vilja. See on minu jaoks praegu kõige valusam teema meie looduskeskkonnas. Metsa tuleb hooldada, mitte rüüstata. Mets (ega loodus üldse) ei tohi muutuda aina suurema kasumi ahnitsemise objektiks. Mets on meie elukeskkond, koos kõigega, mida sisaldab. Metsa hävitamine mõjutab meie keskkonda igal juhul rohkem kui põlevkivi abiga elektri tootmine või ahjude kütmine. Teine mure on põldude ülekurnamine, meeletu eksportimine ja toitude mürgitamine. Puhast, kunstliku keemiata toitu enam ju eriti ei ole.*

Vastajad kirjeldasid enda keskkonnakäitumist.

Markus Järvi: *Jah, ikka. Kõige tavalisem asi on see, mida mina oma perekonnaga teen, et plastik läheb plastikukonteinerisse ja paber läheb*

paberikonteinerisse ja ma loodan, et prügikäitlusfirma suudab seda siis edaspidi lahus hoida seda asja teistest asjadest. Noh, see on nagu kõige elementaarsem asi, et ... Mulle väga meeldib just nimelt see, et ei raisata. Et ei tegeleta mingisuguse konsumerismiga selles halvas tähenduses ja keskkonnast ja just nimelt prügimajandusest peetakse kinni. See on nagu kõige elementaarsem tasand. Kuidas see väljendub igapäevakäitumises? Noh, ma ei oskagi öelda ... võib-olla ka pigem selles, et ... Maakodus üritan võimalikult vähe igasuguseid nii-öelda tehiskäitumiseid kasutada. Loomulikke vahendeid, et mitte loodust saastada. Põllumaal, mida siis välja rendime, ei kasutata igasugu taimekaitsevahendeid. Ja mitte kindlasti siis neid taimekaitsevahendeid, mis Eestis lubatud on, aga juba mitmetes teistes maades on ära keelatud. Mainida näiteks ... ma nüüd ei mäleta, mis on see keemiline ühend no igal juhul ... tähendab sellised keskkonnakeskkonnareostust tekitavad taimekaitsevahendid. Olen väga tõsiselt selle poolt tegelikult, et igasugune oma majapidamine peaks olema pigem teostatud ökoloogilisel viisil. Ja see on ka üks asi ... üritan tarbida ökoloogiliselt kasvatatud kaupa. Ja oma lihad ostan tavaliselt väikekaupmeestelt või otse talunikelt.

M.: *Sorteerin prügi, komposteerin, istutan puid ja põõsaid, kasvatan köögivilju oma tarbeks ning koguduse juurde rajasime väikse päiksepargi.*

R.: *Käitun looduses vastutustundlikult, selekteerin prügi.*

I.: *Muidugi ütleme ... see puudutab mu isiklikku sellist suhet, et siin kui vaadata kirikut ümbritsevat vana kalmistut ... siis teised näevad siin puid, mina aga küttepuud. Selline pragmaatiline suhtumine. Õnneks siin vahepeal murrab mõne puu maha ... mul on vallavalitsusega kokkulepe, et siis võin selle puu endale võtta. Ma vaatan selle pilguga, et noh kas siit samaks ja kuhu ta peaks langetama. [---] No ma sorteerin oma prügi ning kasutan võimalikult vähe autot. Ma hoian autot garaazhis selleks, et ei tuleks kiusatust siin paar kilomeetrit sõita, vaid ikka jalutada. Et ei tuleks mõtetki. [---] Viimane kuu jäi mul pool konteinerit tühjaks ja ma selle sorteeritud prügi puhastasin sinna muu prügi sekka, et noh ...*

et ma ei viitsinud seda ära eraldi ära viia. Et jälle mugavus ja laiskus. Ütleme, et olen ka seda aru saanud, et kui metsa lähed, siis selle prügi, mis sinna viin, selle võtan ka kaasa. Et noh, mul pole ju meeldiv metsast leida prügikotte ega neid ka ise sinna jätta. Ehk siis ole inimene ja ära sigatse. Aga noh, kui nüüd hakata konkreetset üle lugema, milliste mänguasjade peale raha kulub, üks ole. Ja kui keskkonda koormav see kõik on, et siis noh ... mis me räägime sellest keskkonnasäästust.

Arvet Ollino: *Kui ma lähen metsa ... noh ma olen seda metsa kõvasti raiunud. Tegelikult ma olen olnud ikkagi röövel. Ja nüüd kui ma sae aeg-ajalt kätte võtan ... teinekord hakkab ikka süda valutama, et ma ei võta igat puud maha. Ja kui vaja, siis ma räägin temaga ja nad annavad ennast inimesele. Aga ma ei saa enam olla röövel, et minul on õigus. Nendel on see ... nad ei saa ära joosta minu eest. Aga ometigi on vaja ka metsa nagu heaperemehelikult hooldada või ... see on nagu antud ... Ma ei saa öelda, et metsal on elav hing. No siukest asja ... ta on energia. Nad on elus ja neil on oma energeetika. Ja mina olen siis kõrgem olend, kes peab hoidma seda kõike. Sorteerime prügi. Ei, põleta rämps ... noh loomulikult paberid, papid, lehed ... orgaanilise asja, mis ei kõdune ega mädane ... meie prügimajandus ... me põletame need ära oma pliitade all või, või ahjus, sest meil on pliitad-ahjud. Kõik, mis on kõduneb, me ... ma tegin sellised postid ... proovingi sinna kasti sisse ... toidujäätmed, kõik mis kõduneb ... sellest ma saan huumust ja mul ei ole vaja pestitsiide osta ega väetist osta poest, vaid ma panen nad kevadeti jälle ... ja sedasama teen lehtedega ... et segan neid aeg-ajalt, et nad ära kõdunevad ja ma kasutan neid ... huumusena, mullana. Sest see on minu valik ja ma leian, et ma saan seal puhast looduslikku toorainet. [---] Et noh me sorteerime prügi, mis on kilekotid, need ma viin ikkagi konteinerisse sinna jäätmekäitlusesse ja ma tahan, et natukegi käideldakse niimoodi viisakalt ära, et nad ei reostaks meie keskkonda. Kui me mürgitame oma keskkonda, siis me mürgitame tulevasi põlvkondasid ja mürgitame iseennast. See on nagu üks osa kogu sellest süsteemist või sellest tervikust ... [---] Ja loomulikult, kui on vaja puu maha võtta ... mul on küttepuid vaja, ma teen seda. Aga ma teen seda heaperemehelikult ja ma ei rüüsta seda. Kui on vaja maja materjali, siis ma*

võtan selle. Aga ma katsun ja leian selle kompromissi, et vaatan, et kus on kõige otstarbekam ... kus on juba raieküpsed puud või kus on metsakuiva või ... Ma pean nagu leidma selle loodusega ka koos ... loomulikult, muru ma niidan ikka. Ma päris siuke nüüd ei ole, et ma nüüd heina ei karda niita. Kui vaja, siis tuleb niita.

Karol Kallas: Läbi ja lõhki üritan olla nagu äärmiselt ... Säästlikum on vale sõna ... noh ütleme, et üritan võimalikult palju asju taaskasutada. No see on nüüd võib-olla ka juba pigem nagu trendikas, aga olen nagu selline ... et mitte nüüd ... või noh, ikkagi vaatan seda regulaarselt üle, mida müüakse nii-öelda taaskasutuspooides ... [---] Tablette ma süün ikka ... tähendab, et kui nagu ikkagi vaja, siis mingit aspiriini ja selliseid asju võtan. Ma elan ahjuküttega majas, ma olen üritanud oma kodu ehitada võimalikult sellisel keskkonnateadlikult. No lubikrohv ... no see on jällegi, kas nüüd see kallis lubikrohv on nüüd nagu keskkonnateadlikkus ... jälle selle üle võib vaielda. Need puhaste pindade seal üle õli ... või põrandate õlitamine ja see on kõik ju kallim. Aga ahjuküte ... üritan seda elada. No riietega ostaks hea meelega neid asju, mida Eestis tehakse, aga paraku Eesti asju ... paraku on see tänapäeval nüüd tarneahelad sellised, et noh ... ostan ikkagi mingist ... Kuigi ma silmaotsaski ei salli selliseid ettevõtteid H&M ja nii ometigi jälle vaatad, et midagi saab jälle odavalt kätte, siis lähed, ikka ostad selliseid kiireid asju. Toit ... minu jaoks on ... ütleme ma ei tea, kui palju see midagi näitab, aga minu arust on mingi kaks nädalat üle aja keefir rohkem keefir kui nagu ... sellised asjad. Üritan süüa võimalikult sellist puhast toitu, et okei muidugi mingid toorsuitsuvorstid ja need asjad on noh, loomulikult ... aga ikkagi nagu puhast liha, puhas kala. Noh selliseid juurikaid võimalikult palju erinevaid. Noh ja siis koššersoola ikkagi ... noh, kasutan ikkagi reeglina jämedat soola. No aga see ei ole keskkonnateadlikkus ... seda võib ka jälle mingiks selliseks hipsteriteadlikkuseks nimetada ... Mis siis veel? Mul ei ole autot. Sihilikult ei ole autot, sõidan jalgratta ... tähendab, et kui ma mingeid selliseid ... kas siis sõidan jalgrattaga ... No üritan päevas vähemalt mingi kümme kilomeetrit jala kõndida. Noh, aga, aga need on pigem sellised iseendale ... mis siis veel keskkonnateadlikkust. Ja jälle

võib-olla see on keskkonnateadlikkus, et ega ma üritan seda nii-öelda kuulutada ka ... jälle täpselt seesama artikkel, mis ma kirjutasin, et maailma päästab jalutamine, siis seal pakkusin välja, et tegelikult inimasumid võiksid olla kõige rohkem mingi kolmekümne tuhande elanikuga. Ja siis nagu mingi suure linna asemel võiks olla mingi asumite võrgustik ja nii edasi. No ütleme ka nii-öelda selles, mida ma teen, ma üritan ka siis oma seda nii-öelda keskkonnateadlikkust või ütleme see, mismoodi ma nii-öelda maailma asju näen, seda nagu ... Noh, aa .. keskkonnateadlikkus – sõdin või mitte ei sõdi, aga noh, ütleme nii, et üritan nagu sedasi selles ajakirja ... ütleme siis ajakirjandusliku tööga üritan siis sellele hullumeelsele virgumisele kuidagi vastu hakata. Selle võib ka nii-öelda selle keskkonnateadlikkuse alla panna. No ja siis. Mis ma oskan öelda, et aga ... ma ei ole nagu mingi väga ... et mulle meeldivad ka sellised toredad head asjad ... ja ostan nagu ... selles mõttes arvutustehnoloogiast kasutan Apple'i asju ... aga ikkagi üldiselt ma üritan alati vaadata sellise hinna ja kvaliteedi suhte enda jaoks ära. [---] Aga siis ma üritan jah, et enda jaoks ikkagi mingeid selliseid suuremaid oste tehes ... üritan enda jaoks nagu sellise mõistliku läbi kaaluda.

Eelnevalt mainitud käitumise põhjused seevastu oli erinevad, näiteks lihtsalt ratsionaalsed.

I.: Mul pole sellist ideoloogiat või poliitikat, millest ma lähtun. See on minu hoiak. Pigem noh ... mõistlik on ütleme ka tarbimisharjumustes olla mõistlik, mitte raisata. [---] Aga ma ei pea seda keskkonnateadlikkuseks. Sest noh, prügi sorteerin ma sellepärast, et muidu ta ei mahu konteinerisse ära. Ja siis mul on lihtsam viia siia nurga taha, kus on see pakendikonteiner ning tühjendada prügi sinna. Ja ilmselt teeksin seda ka siis, kui prügi mahuks, aga nojah ...

Aga oli ka talupojamõistusest kantuid.

P.: Maainimesena ilmselt talupojamõistusest.

Markus Järvi: Aga kui mina kirjeldasin omaenda positsioone selles küsimuses, siis ma peaks kõige lähedamaks mingiks teatavat sellist ... no üritan seda ... ma olen täiesti teadlik, et see ei pruugi võib-olla üldse nii olla. Et ma üritan seda vähemalt endale lahti mõtestada nii, et tegu on sellise baasinimliku konservatiivse hoiakuga loodusesse. Sellise no, kuidas ma siis ütleks ... nagu loomuliku hoiakuga loodusesse. Kui me nüüd vaatame ... ma ei tea ... inimesi, kes elavad looduses ... ka eesti talupoega veel võib-olla sada aastat või kakssada aastat tagasi, siis tavaliselt loodusest omaenda elatist hankivad ja loodusega koostööd tegevad ühiskonnad, talupojaklass näiteks ja teised, kes seal elavad maal ... tavaliselt käituvad loodusega austusväärset, austavad seda.

Loomulikkusest või loomuõigusest tulenevaid.

Malle Pärn: Loodushoid on kuidagi endastmõistetav asi ... [---] Me elame keskkonnas: looduslikus, ühiskondlikus, vaimses. Kõik on võrdselt olulised, ja kõigi puhtuse eest peab inimene hoolt kandma. Me ei saa looduseadusi ümber teha, need on igavesed Jumala seadused, loomisest siiani, nad ei muutu. Looduseadusi tuleb arvestada ja austada, neid ei tohi enda jaoks ümber teha. Inimene on oma isekuses hakanud välja mõtlema uusi seadusi ja tahab Jumala seadused kõrvale lükata, sest need on ebamugavad, häirivad tänapäeva inimese isekat, lodevat ja õgardlikku elu.

Markus Järvi: See ei ole meie oma, see loodus. See ei ole meie mingisugune selline asi, mida ma võiksin öelda, et vot see on minu oma, millega võin teha täpipealt seda, mida ma tahan. Ei või. Nii ei või me oma eluga teha seda, mida ma tahan. Et see on väga oluline printsiip oma isiklikus ökoloogias ja ökonoomias. Ja ka looduse suheldes ehk siis teiste sõnadega teatava antuse aktsepteerimine. Jumal on andnud looduse, jumal on andnud mulle enda loomuse ja Jumal on andnud mulle enda loomusega seoses oleva ... ma ei tea ... sookuuluvuse, keha niisuguse teatava ... ma ei tea... baasantuse pigem ja ma pean seda aktsepteerima ja neid hästi kasutama. Et see on väga oluline aspekt. Kui tagasi tulla selle juurde, siis just nimelt ma üritan või mõtlen just nimelt, et

see selline loomuseaduslik suhe loodusesse ongi just nimelt austus looduse vastu. Olen üritanud aru saada sellest niimoodi, et ei käsitle loodust pelgalt vahendina, vaid tervikuna. Loodus on mingis mõttes vahend, aga loodus on tervik ja me peame seda aktsepteerima.

Arvet Ollino: *Jälle minu raskus on see, et ma jõuan juba selle vaimse asja poole ... mida ma olen nagu ise kogu aeg mõtlen ... Ja kui inimene ei olegi ... ikkagi ei suhestu iseenda jaoks õieti, ei suhestu Jumala jaoks õieti, ei suhestu keskkonna jaoks õieti, siis kogu süsteem, inimühiskond kui selline läheb ääretut kreeni ja me võime kasvõi pea peal seista või mis vahendeid kasutada ... me ei saa ikkagi soovitud tulemusi. Kõik ikkagi ... ja me võime koolis õppeprogrammid tagasi tuua või hakata aktiivõpet, mida iganes ... missuguseid meetodeid kasutama ... niikaua kui inimene ei taipa seda, et ta on üks osa Jumalast, üks osa loodusest, ja kui ta saab selle suhte Jumalaga paika, siis hakkab kõik muu ... mitte iseenesest, vaid ta hakkab aru saama sellest kogu tervikust ja ta hakkab suhestuma, siis võib-olla õieti ... et enne mitte.*

Karol Kallas: *See loodusteaduslikkus või keskkonnateadlikkus, et kui sa tunnetad seda oma vabadust ja sellega kooskõlas oma vastutust, siis see peaks tulema nagu täiesti loomulikult. Ma nimetaks siis võib-olla seda tõesti inimsõbralikkuseks. [---] See roheline siis nii-öelda keskkonnateadlikkus tuleb iseenesest, kui sa võtad asju loomulikult, loomuõiguslikult. [---] Ja et nagu sa pead ikkagi austama kõike seda just nimelt selle loomuõiguse ja loomulikkuse ja nagu sellepärast ... et sa pead ikkagi austama kogu loodut. Et see ei ole, et te olete nagu looduse kroon või kuidas seda ... okei, see on nüüd mingi kommunistlik termin, aga ... [---] Üldiselt oleks lihtsam nagu, et kui ma nagu võib-olla mingist sellisest suurest taustast alustaksin üldse. Et nagu minu jaoks on kõik nagu holistlik. See on nagu rumal sõna, aga noh, et kõik on kõigega seotud. Tõde on nagu paralleelne. Tõde on nagu nii-öelda ... sellised või ütleme siis ... tõepriintsüübid on nagu nii-öelda jooksevad iga või no ... tõesüsteem on igal pool ühesugune – nii keskkonnas, bioloogias, riigiõiguses ja nii edasi. Ja siis kas nii-öelda minu jaoks on ... nii-öelda loodus, kui nüüd Teie nagu sellest*

teemast rääkida ... siis loodus ehk loodu ja usk ei saa olla teineteisega vastuolus, kuna mõlemad on Jumala loodud. Ja siis nüüd on selline asi ... ja ka nüüd riigi kui nüüd või nii-öelda selle õiguse või riigi poole vaadata või ühiskonna poole vaadata, siis tänapäeval kõlab see naeruväärsena, aga mina usun nagu sellisesse asja nagu loomuõigused. No räägitakse, et sellest me oleme kõik ma ei tea ... et see tänapäevane ühiskond on sellest nagu välja kasvanud ja nii edasi, aga minu arust on täpselt samamoodi, et kõik seadused, mida riik teeb, peaks olema vastavuses loodusseadustele. Ja, või siis jälle nagu sedasi jälle sellise otse ja julmalt öeldes – looduse seadused on Jumala seadused ja nii, et nagu ... ma ei noh, see ei ole kindlasti, kuna inimene on ... inimesel on vaba tahe. Ta on nagu selline nii-öelda on ikkagi kõrgem hinge ... inimesel on surematu hing, mida loomad ei ole. Et siis meil on nagu seda väga palju vabat tahet, aga ikkagi inimene peaks jälgima nii-öelda ... ja ma ei mõtle selle all neid džungliseadused, aga inimene peaks jälgima väga tähelepanelikult, mismoodi loodus töötab. Ja looduses nagu noh, peab valitsema tasakaal ja nii edasi ja nii edasi. Et ega ... või need Jumala seadused võib isegi nüüd öelda niiviisi, et need ei ole nii ... et Jumal ... Et noh, iga kord midagi käseb sul teha, vaid et pigem on ta loonud sellise ühtse süsteemi, ütleme selle loomuõiguse. Et ja inimene, et kui ta tahab hästi elada, selleks ta peab nii-öelda kohanema selle või nii-öelda endale selgeks tegema loomuõiguse. Ja siis nii-öelda ... kui ta noh, nii-öelda Jumala seadused ... ehk Jumala seadused on loomuõigus või noh, loodusseadused on Jumala seadused ... kõik on see holistlik asi, et see kõik koos. Ja kui inimene iseendale selgeks teeb, siis me võime kõik piiblist lugeda tunnistatud ... noh, et jõukus, heaolu, vaimne rahulolu, järgnevad need asjad. [---] Sest, et Jumala seadused ... seadused ei ole selleks, et sureksite ... seadused on tehtud, see on see vana testamendi printsip. Need seadused on selle pärast tehtud, et te elaksite, mitte et te sureksite. See mõte on selles, et see kümme käsku on tehtud selleks, et elaksite, mitte et sureksite. Aga need loodusseadused või loomuõigus on selleks, et inimesed elaksid, mitte et nad sureksid. Mis nüüd nagu ... ja ma nüüd jälle seda siin selle küsimuse hooga ära lõpetades ... ma olen kirjutanud ... ma ei mäleta jälle seda pealkirja, aga minu meelest see ilmus Uutes Uudistes ... Selle pealkiri sai selline kuidagi imelik, et maailma päästab jalutamine või mingi

selline asi ... Et see põhimõte on see, et näiteks ... et just nimelt jälle seesama asi, et kõik on omavahel seotud ... ja see tänane koroonakriis isegi ... suured linnad on haavatavad ja tähendab koroonakriisis ja see on alles selline algus ... et nagu see ei ole nagu loogiline ... suured linnad ei ole loomulikud, loomuõiguslikud Jumala seaduste järgi ... või, et alati on mingi suured linnad lõppenud mingite ... inimestel ei ole suures linnas hea elada ja see tähendab ... suured linnad teevad inimese haigeks, inimese nõdraks, nii edasi ... Üleüldse tähendab, et jälle see tsivilisatsioon, mis on nagu ülekoormatud igasuguste mitte loomulike seaduste või mitte loomuõiguse põhiste süsteemiseadustega. Need panevad inimese nagu sööma mingit noh, põhimõtteliselt rämpstoitu nii-öelda ... siis nüüd on veel mingi hullus nagu mingi veganlused, kõik sellised asjad. Vaatame ... nüüd on eriti nagu popp, et sa oled mingi start-up'i tegelane. Mis see tähendab? See tähendab seda, et istud kaksteist tundi päevas arvuti taga kuskil pimedas kontoris ... valguse käes absoluutselt ei liigu, sööd ... oled veel vegan ka ja siis sa imestad, et noored inimesed jäävad nagu kovi ... noh, sinna sellesse Hiina viirusesse. Et see on ju nagu noh, et sa ei saa D-vitamiini, kui sa ei söö liha ja piima ega selliseid asju. Sa ei saa mingi rauda, tsinki. Noh, ma ei tea, mis mineraale veel on ... no sa taimedest lihtsalt ei saa neid. Ja siis muidugi veel kõik see tohutu noh, polüfarmaatsiaks nimetatakse seda asja. Et see on ju mingi noh, meil õnneks võib-olla ... aga meil hakkab ka see üha rohkem maad võtma ka ... on täiesti nagu tavaline, et mingi üle kahekümneaastane ..., mingi kahekümneandates inimesed, et keskmiselt igäüks teeb mingi viis või neli tabletti päevas ja üks nendest on mingi selline raskemat kange valuvaigisti liik. Et nagu põhimõtteliselt organism töötab niiviisi ... kui sa hakkad talle mingeid ... noh, organism peab tegelikult iseendaga, et no sellise loomuliku toidu ja selliste asjadega või sellise loomuliku tegevusega peaks organism nagu iseendaga ise hakkama saama. Aga kui sa hakkad organismile, kaasa arvatud noh just nimelt neid mineraale, vitamiine, ravimeid ja noh, nii-öelda peale viskama ... antibiootikumid on eraldi teema täiesti tähendab ... et noh, need on nagu siin ... need hävitavad kõik ... see on mürk ju ... põhimõtteliselt see hävitab sinus kogu selle mikrobioomi ja kui sa tõesti sööd, pead iga päev nagu sööma mingeid kangeid antibiootikume, loomulikult su immuunsussüsteemist ei jää mitte midagi

järele ... Ja kui sa viskad nagu igasuguseid vitamiine, neid mineraale, neid asju endal iga päev ... mingite ja kas või seda paratsetamooli või aspiriini söömine isegi iga päev ... su organism enam ei tooda neid asju, mis on vaja. Et see on nagu selline puhas füsioloogia ...

Enamik küsitletavatest pööras eraldi tähelepanu suhtumisele loomadesse.

Markus Järvi: *Ja see on ka minu jaoks oluline, et mitte nagu loomadele põhjustada mõttetuid kannatusi. Kui talunik omaenda lehma ära tapab, siis ta teeb seda sellise püstoliga, et järgmisel hetkel on see lehm surnud. Et mingeid muid kannatusi sellele ei järgne. See on selles mõttes oluline printsiip. Teatav humaanne printsiip loomade kohtlemisel. [---] Loomi tuleks kohelda õigesti, et loom ei ole ka ainult vahend muuseas ... kasusaamiseks ... vaid loom on samuti elusolend, teda peab kohtlema väärilt ... humaanselt selle sõna parimas tähenduses ... eelkõige meie enda jaoks ... et me ei muutuks loomaks loomaga suheldes ... veel millekski hullemaks. Need on olulised printsiibid selles mõttes, et need lähtuvad just nimelt sellisest ... tervemõistuslikust ... loomuseaduslikust ... aspektist. Loodusesse tuleb suhtuda austusega ja kaasa arvatud loomadesse tuleb suhtuda ...*

Karol Kallas: *Selles mõttes, et ... oli see vist Franciscus, kes ütles, et need loomad on ... loomad ja linnud on sinu väiksemad vennad ja õed, et või keegi ... kuskil on nagu sedasi öelnud. [---] Et see ongi nagu selline, et sa ei tapa ... Võib-olla nüüd juba banaalselt kõlavad sellised asjad, et seal võib-olla tõesti, et kui sa pead nagu seal mingit jahtima, et tapad niipalju kui sa ise ära sööd umbes. Et ei hakka mingit tööstuslikult jahti pidama. Ja jälle, et kas nagu nüüd see tööstuslik loomapidamine ja selline massi või selline mingi suur põllumajandus, et kas need on nüüd nagu loomulikud ja et nagu selles mõttes ... et võib-olla siis mõistlik on ka võib-olla mingeid asju ise kasvatada ja nii edasi ...*

Arvet Ollino: *Aga vaat kalal ma enam käia nagu väga ei ... minu meelest on nagu natuke valus kalalkäik ... kui on vaja süüa, ma arvan, et ... inimene on*

selline olend ... ma olen näiteks küsind, kas ma suudan tappa. Ma ei taha sellele vastust saada. Ma kardan, et iga inimene tuleb teatud olukorras ... võib käituda. Aga ma ausalt öeldes ei saa aru teinekord sihukesest noh, kalamehest või mis vajadusega ma pean selt elu võtma. Kui ma tahan süüa ... mul ei ole süüa, on üks asi. Aga ausalt noh, ma ei saa enam sihukestest asjadest aru. Ma ei ütle, et ma nüüd õrna hingega olen, aga ma ei näe vajaduseta elu võtmisel mõtet. Kui on vaja, loomulikult, ja ... kas või käsitsi lööks kitse või põdra maha ... pole üldse probleemi. Et isegi ei liigu ka ükski närv ... aga kui mul seda vaja ei ole, miks ma pean teda tulistama või ... Ma võin ju poest liha osta või mida iganes.

I.: Ja loomulikult noh, ma näen seda, et ma peaksin käituma mõistlikult ... ei ole põhjust tekitada ühelegi loomale kannatusi, kui on põhjust, siis võib seda teha, aga et kurjast põhjustada kannatust ...

Vastajad üldiselt lähtusid enda kui kristlase loodusesse suhtumise määratlemisel üldkristlikest printsiipidest.

Markus Järvi: *Ega ma ei lähtu paljudest mingitest väga esoteerilistest vaadetest, vaid lähtun täpselt samadest, mis tavaliselt kristliku religiooni, katoliikluse, katoliikliku religiooni nagu baasdogmad on. Ehk siis teiste sõnadega Jumal on loonud maailma, maailm on antud inimesele hoida, see on suur kingitus, me peame vastutama selle maailma eest. Me peame andma aru, kuidas me seda maailma oleme hoidnud. Ja peame võtma seda ka suure tänutundega vastu. Kindlasti ei aktsepteeri sellist teatavat kauboikapitalistlikku suhtumist keskkonda, et masin tööle ja raha tootma kiiruga. Siin on tegelikult väga paradoksaalsel kombel kaks teineteise suurt vastandit Ameerika Ühendriigid ja Nõukogude Liit ... käituvad loodusega ultimatiivselt täpselt samaviisi, kuigi ideoloogiad on olnud täiesti erinevad. Ühed tahtsid industrialiseerimise käigus panna jõed tagurpidi voolama ja teised siis lihtsalt tahtsid allutada kõik omaenda kasumi teenimisele. Et põhimõtteliselt ... aga tulemus on sama. Paljudel kordadel sama. Sovettide puhul isegi veel hullem. Ma ei samasta konservatiivsust sellise klassikalise USA neokonservatiivse positsiooniga ... Bush ja kompanii ja teised ...*

et sellise asjaga ma enda konservatiivsust, kristlikku konservatiivsust ei samasta ja olen pigem sellele vastu. Ja need on nagu peamised printsiibid ... mida ma muud oskan öelda ...

Karol Kallas: *Nagu ma ütlesin, et nii-öelda nagu jälle sedasi tomistlikult, et loodus ... usk ja aru ... teadmised ... usk ja aru ei saa olla nagu vastandlikud asjad, vaid mõlemad on Jumala loodud nii-öelda. Selline tomistlik lähenemine. Samamoodi on loodus Jumala loodud ja me ei saa nagu ... ma rääkisin teile pika loo sellel teemal ära või tähendab vastasin selle küsimuse ära ja nagu ... [---] Jumal tahab seda, et sa oleksid ... käituksid nii nagu oma eluga, vaid ... ta on sulle andnud vabaduse, aga ta ootab sinult ka vastutust. Et see vabadus tähendab nagu sellist tunnetatud parata ... jälle see kommunistlik termin. Aga see ongi jälle selles mõttes nagu see on ... et saatan pöörab need usutõed nagu see asi ... no perverteerib need nõnda. Et siis sa oled ... lõpuks vastutad ... et sul on küll vabadus ... sa lõpuks pead ikkagi ... sa vastutad oma tegude eest. Siis ikkagi see loodus ja nii-öelda selline suhtumine loodusesse ... sa pead seda tegema oma vähemalt hetkel nii-öelda sellise parimate teadmiste ja parima tarkuse kohaselt. Sa pead käituma võimalikult vastutustundlikult. [---] Aga no jälle taandub kõik, et sa ikkagi vastutad oma tegude eest ja see mingi looduses määratsemine ei ole vastu ... no tähendab see nagu kogub süsa su pea peale. [---] See on jälle, et ärge lagastage, ärge laastage, ärge laamendage, määratsege. Minu meelest see on kiriku õpetusse ... kes natukenegi oskab nii-öelda jutumärkides ridade vahelt lugeda, see peaks ju sellest iseenesest aru saama. Ma nüüd seda õiget kirjakohta ei mäleta, aga kui te usute Jumalasse, siis kõik head asjad tulevad peale seda. Mingi kümme kirjakohta leiab selle printsiibi ... ja lihtsalt ikkagi see usk ... nii-öelda Jumala austamine, armastus, lootus ... et kui sa neid järgid ja enam-vähem ikkagi nagu oled usutõdedest aru saanud, et siis ma arvan, et see roheline mõtlemine tuleb nagu ... see on jälle nii ära rikutud. Vot see on see uus keel ... uus keel on ka selline, mis nagu väärastab või rüvetab nüüd õiged sõnad tegelikult ära ... et siis see ei kõla hästi, aga see roheline siis nii-öelda keskkonnateadlikkus tuleb iseenesest, kui sa võtad asju loomulikult, loomuõiguslikult.*

Malle Pärn: Lähtun oma teadmistest ja maailmavaatest. Inimene peab olema loodusele hea valitseja. Kõik on ju Jumala looming, ja kristlasena tuleb mul tema loomingut austada ja armastada. Ta pani ju inimese aeda harima, ja andis kõik loodu tema valitsemise alla, aga valitsemine tähendab Jumala keeles hoolitsemist, austamist, armastamist, teenimist.

R.: Inimese ülesanne on loodust kui Looja loomingut hoida ja kasutada heaperemehelikult.

Arvet Ollino: Kristlasena oleks ikka Kristuse poolt antud ülesanne. Meid on pandud siia, mitte valitsema ... nii tore oli ... kui see Kaja Kallas sai peaministriks ... rääkis: „Me hakkame valitsema!“ Vabandust! Kristlane on tulnud teenima, kuigi tal on võib-olla ... minul kristlasena on rohkem meelevalda ja volitusi loodus ja looduskeskkonna üle kui loodusel endal. Aga mind on ikkagi lähtuvalt kristlikust seisukohast ... Ma pean nüüd teda heaperemehelikult teenima. Et nii nagu inimesi, teenib niimoodi ka looduskeskkonda ... [---] Et kuskilt maalt ikkagi ma mõtlen, et ma teenin või pean teenima ka loodust. Halastus noh, teenimine ... halastus ongi kõige efektiivsem teenimisviis. Ei saa olla röövel, vaid halastaja. [---] Ma pole kunagi mõelnud selle peale, et see on kink. Ta on tõesti kingitus, et inimene esiteks... et inimesel ei ole hea üksi olla, nagu piibel ütleb ... ja loob siis kõiksugused olendid inimese ümber. Et inimene õpiks neid hoidma ... peremehe tunnet iseendas ... Ma arvan, et ma olen sellega täiesti nõus, et see on Jumala kingitus meile, et me ei tohiks seda röövellikult kasutada, vaid ikkagi hoida ja [---] Peavad olema need ametkonnad noh, mis seal ikka, aga ilma religioonita, ilma kirikuta, ilma Kristuseta ... Ja mitte sellepärast, et ma olen vaimulik, vaid sellepärast, et ma olen seda ise ära tundnud ja selle tundmise pärast ma olen sellele teele ise astunud. Mitte ise astunud, vaid läinud ja võtnud selle vastutuse, et selle vaimuliku vastutust kanda siin ... aga see ongi ainus tee, et ... mitte vaimuliku tee, vaid inimese ja jumala suhte proovimine. Siis hakkavad asjad jälle laabuma. Me olemegi nagu ... kristlased siis siin Eesti ühiskonnas ... oleme nagu Wermachti sõdurid

Stalingradis. Me oleme ümber piiratud ... me teame, et võidulootust meil ei ole, aga alla ka ei saa anda ... ja noh, me peame võitlema, peame seisma ja nii ongi.

M.: Eelkõige loomislugudes kirjutatust, et Jumala loometöö on hea ja inimene on pandud vastutama selle eest, mis talle on usaldatud. Loodu, mille keskel me elame, peegeldab ju Kolmainu Isa poolt – Loojat. Ka loodu vaatus ja mõtisklus selle üle on üks võimalus Jumala üle mõelda. Tähelepanu võib pöörata väiksele sipelgale või mõõtmata ilmaruumile. Püha Franciscus jutles nii kalade kui ka lindudega ja ka kosmoloogiline mõtlemine pole kristlusele võõras. Juba Johannes alustab oma evangeeliumit n-ö algusest. Nt paljud taimenimed vanades kristlikes maades on saanud oma nimesid kirikukalendri rütmi järgi, kas nad siis mingi püha paiku õitsevad või sirguvad. Meilgi on Maarja nimi väga levinud flora seas ning võib oletada, et lisaks taimed said nimesid oma raviomaduste kõrval ka seotusest kristliku usuga. Kahjuks on vanemast kihistusest selliseid teada praeguseks vaid üksikuid, aga see-eest on need nimed ääretult kaunid. Nt Jeesuseema jäljerohi, jumalakäsi jne.

I.: Vaat siin on nüüd mul hea rääkida teistest, et kuidas teised elama peaksid. Kristlasena ma saan aru, et ma ei valitse kõige üle. Jumal valitseb kõige üle. Vaadates või nähes mingeid selliseid suuri, keskkonda koormavaid projekte ... noh nii nagu nõukogude ajal oli jõgede pööramine ... tänapäeval võib see olla soo muutmine, mis on küll väikse mahuga muutus, eks ole. Aga .. Rail Baltic või Soome lahe tunnel ... ma ei tea, kas nad on mõistlikud või mitte, pigem mitte tundub mulle, aga arvata, et ma võiks ... et ma oleksin inimesena valitseja, et ma teen loodusega, mis ma tahan ... Kristlasena ma ütlen, et Jumal ei ole meile selleks voli andnud, kui ma mõtlen suurtele asjadele. Väikestes asjades ma ei oska seda noh ... ma ei näe, et mulle sealt kristlik usk seaks mingeid selliseid piiranguid. Kui pigem just see, et kus ma võiksin avastada, et ma tahan noh valitseda loodu üle rohkem kui Jumal annab inimesele või siis inimkonnale või ühiskonnale laiemalt vaadates. Hägus vastus. [---] Pigem võib see olla minu isiksuslik puudujääk, et ma olen alati kingitust vastu võttes kohmetu ja ei oska nagu olla õieti tänulik. Et ütlen seda ausalt, et ma ei oska olla õieti tänulik ... et

noh, ma jätan tänu tänamata. Et noh kui öeldakse – loodus on kingitus – siis, ma näen seda nõnda. Et sest kui ma tajusin seda kingitusena, siis ma peaksin tajuma tänulikkust endas ... on mu eeldus. Noh, ma ei taju seda nõnda. Et ma ütleks loodus on nagu on ... ta on antud sellisena.

P.: *Põhimõtted on sellised, mille eesmärgiks on harmoonia. See on Jumala loodud maailm, kuhu inimene on kutsutud elama, mitte aga seda oma fantaasiate alusel ümber kujundama. Kõik need katsed viivad varem või hiljem kollapsini.*

Enamik vastajatest pidas kristlust kõige keskkonnasäästlikumaks religiooniks.

Markus Järvi: *Ja minu kui kristlase positsioon lähtub ka just nimelt sellest, et sellise looduse kaitsja ... võib just nimelt minu arvates kõige efektiivsemalt teostada kristlus. Sellepärast et tegu on nii-öelda sellise arusaamaga, et ... või noh, teistes religioonides ka loomulikult, aga kristlus saab aru, et see on inimestele antud Jumala poolt suureks kingituseks, see loodus ja kingitusega tuleb hästi läbi käia.*

Karol Kallas: *Ma arvan see, et see peaks nagu kristlasel loomulikult tulema. Jumal võib sulle palju raha anda, aga see ei tähenda seda, et sa peaksid kohe nagu hakkama mingeid Ferrarisid või Bugattisid ostma. Mis siis, et sul palju raha on saatnud ... kui sul tõesti autot vaja on, aga parem kui sa ilma autota hakkama saanud ... aga võib-olla siis tõesti selle Škodaga saad hakkama. Sa ei tohi minna upsakaks, ei tohi minna ülbeks, on ju. Tähendab see on ju samamoodi roheline mõtlemine, et kui on nagu natuke rohkem raha, siis sa ei aja täiesti idiootlikult oma elustandardit ei tea, kuhu kõrgustesse. Et see on ju samasugune roheline printsip. Ma arvan, et see peaks kristlastel nagu loomulikult tulema ... ära mine kõrgiks, mis on tänapäeval nagu hästi levinud. Millest saab jälle täiesti järeldada roheline mõtlemise. Noh, mis need Paulus seal üles loetleb ... seitse surmapattu.*

Teiste religioonide suhtes olid mõned meelestatud pigem negatiivselt.

Karol Kallas: Paavst Franciscus ütles, ma nägin mingit sellist lauset, et kõik teised konfessioonid või nii-öelda kõik teised usud on ka nagu sellele pühendunud või hoiavad loodust ja midagi sellist. Noh võtaks nüüd islami tähendab ... et siis nagu nüüd nende nagu selline loodussõbralikkus. No nii ja naa, onju ... ütleks selle kohta, aga noh ma ei hakka ... [---] Judaism on jälle samamoodi ... seal on vist nagu lausa öeldud, et usud Jumalasse, kõrbest saab oaas. Talmudis mingid sellised kohad vist on. Käitud loodusega hästi ilmselt ... budism jälle nagu ... et sellest on ka nüüd hästi palju mingeid rohelisi asju välja loetud, aga tegelikkus ... noh, kui sa vaatad, mismoodi nad seal nüüd nii-öelda need hindud või budistid käituvad ... hinduism on muidugi eraldi uskude konglomeraat ... mismoodi nad nagu käituvad, jälle mis selle nii-öelda tulemus on ... võta nüüd jälle kinni. Jälle teistpidi kui kogu Ladina-Ameerika on nagu katoliiklased. Et nagu jälle mis seal Ladina-Ameerikas toimub, et see ka jälle ... Aga põhimõtteliselt ma arvan, et ma ei ole ... ma ei oskagi ... ma ei taha nüüd nagu ... kindlasti on nagu vale öelda, et islam tahab kõik looduse ära hävitada ... aga selles mõttes, et nagu ma ikkagi mõtlen seda, et näiteks Nigeerias ... sa oled vaene, kui põhimõtteliselt sul ei ole ... sul ei ole mitte midagi ja sa võtad omale neli naist, kes igauks sünnitab sulle viis last ja tähendab see on täiesti nagu ... no islamis on ka natukene see asi, et seal vist on nagu see õige, mida see mufti või see imaam sulle ütleb. Ja kui imaamid nüüd sellise asja nagu see on heaks kiidavad, no siis ma arvan seda, et see islam on ikkagi nagu loodusvaenulik. Ja siis need lapsed jäävad tänavatele ... kes nendest nagu natukene hoolitseda viitsivad, on need islamikoolid, kes kasvatavad islami terroriste või noh, neid pühasõdalasi. No seal Nigeerias täiesti hullumeelne probleem ... miljonid lapsed ja just nimelt täpselt, et mingid tõesti puruvaesed mehed, et aga sa pead oma need neli naist võtma ... elab mingis ma ei tea, mis onnis ...

Mõnel juhul toodi keskkonnaküsimusena eraldi esile abordid, millesse suhtumine lähtub kristlikust moraalist.

Karol Kallas: Jumala seadused on looduse seadused ja nagu jälle samas kõik on

kõige seotud ... nii-öelda maailma ... Et tõde on paralleelne igal pool, jälle nagu alguses vastasin ja loomulikult, et see ... Abort on ikkagi tapmine ja kui me oleme ta selles mõttes, see on väga lihtne, et nagu ... et sul ei ole ... inimesel ei ole õigust otsustada teise ... kui sõlmitakse mingi suurem ühiskondlik kokkulepe. Et siis on õigus mingi teatud kuritegude eest nagu inimesi ka surma mõista, et nagu see ... mina ei ole selles mõttes surmanuhtluse vastane või ma ei pea ... kui surmanuhtlus kaotada, kaotatakse, et see on humanistlik, hästi inimlik ... ei ole. Et kui nüüd ikkagi mingi selline sõlmitakse ühiskondlik kokkulepe, et mingi teatud asjade eest nagu inimesi ... mõistetakse surma, siis küll, aga ikkagi üksikul inimesel ei ole õigust nagu teise inimese elu üle otsustada. Ja see on ikkagi nagu see väike inimene, kes sinna ema sees kasvama hakkab, see on nagu ikkagi ütleme loodu Jumala ime ja et selle ime hävitamine nagu ühe inimese lihtsalt või siis arstide või kelle otsuse põhjal, see ... ta ei ole loomulik. Ei ole loomuseaduse ehk loodusseaduste põhine.

I.: *Eks see piir tuleb seal vastu, kus ... inimene kui looduse osa ühest küljest küll omab oma eripärast võimet teha tahteotsus, mis on vastupidine looduse oma loomupärasele olemisele. Noh seesama abordiküsimus näiteks või soovahetamise küsimused. Et inimesel on oma tahe ... et ta suudab ennast kuidagi juhtida. Et tal on vaba tahe otsustada ühte- või teistmoodi ja see vaba tahe võib riivata ... noh, astuda üle loodu ettenähtud piire. Võib öelda, et lapse areng emaühis on loomulik loodusnähtus ja sellesse ei peaks sekkuma.*

Aborditeema tõusetudes sai võimaluse korral küsitud lisaküsimus õiguse kohta otsustada oma keha üle nii aborti kui ka üleüldises laiemas mõttes.

Karol Kallas: *Jälle ... sa oled nagu ... sinu keha on Püha Vaimu tempel ja see on jälle ... sa vastutad oma keha eest. Okei, et noh, mina olen ka võib-olla nagu nüüd ülekaaluline ja nii edasi, et see ei ole nagu ... ma ei ole oma templi eest nagu hoolt kandnud. Aga nüüd selline oma templi terve hoidmine ja selle eest hoolitsemine, see on ka sinu vastutus selle nii-öelda jälle loodu ja Looja ees. Ja siis see nagu minu keha ... Aga miks me siis narkootikumid oleme ära keelanud?*

See on täpselt sama loogika. [---] Ja nüüd siis jälle sellesama abordi juurde, et miks mitte keegi kunagi ei räägi sellest, et see inimene võiks ennast kuidagi mingist vooluslikkusest või nagu sellest, et nüüd äkki ei magaks kõik kõige ja kõigiga, kes nagu sulle ette satuvad või nagu ... miks sellest ei räägita. Ja siis muidugi nüüd, et mingid lapsed on naiste mure. Mina näiteks kasvatan oma last üksi. Et see ka noh absoluutselt ei päde ja loomulikult peaks üle vaatama kõik need ... selle meeste vastutuse osa ka seal selles ... et see ei ole ainult naiste mure ... minu keha ja mina otsustan ... et see peab olema täpselt samamoodi, kes on ... noh, jälle seksuaalakt on selline ... ta on püha, ta on nagu selline väga selline ülev. Ja jälle vot sellise suure mõnuga kaasneb suur vastutus. Ja siis pagan võtaks – tänapäeval on isegi pakun välja vähemalt mingi sada, kui mitte tuhat, rakendust tehtud selleks, millega naised saavad oma mingeid neid tsükleid jälgida. Noh mingi paar päeva ei saa ... nüüd siis sa oled nagu ... kui sa tõesti pead mingite tüüpidega magama, et ... kondoomidest ja sellistest asjadest rääkimata. Abort ei ole loomuõiguse pärane. Või loodusepärane. Ja loodusesse on sisseehitatud ikkagi eneseregulatsioonimehhanismid, ühiskond on looduse osa ja ma arvan, et nüüd tänapäeval need rahvastikuteadlased ütlevad, et mingi kas noh ... enam-vähem kohe varsti hakkab ühiskond või maailmarahvastik vähenema lihtsalt mingite loomulike protsesside tulemusel.

I.: *Mehe piiritu sugutung on ka looduse nähtus. Sellesse peaks sekkuma. Seal tuleb see Jumala Seadus ette ... kus Jumal seab mingi piiri, olles loonud inimkonna ja ka ütleme bioloogilise elu ... taolisel teatud viisil paljunema, ütleb ta inimesele, et sina, kes sa valitsed, sa pead teatud kohtades piirama ... sa ei ole vaba. Täiesti loomulik, et isane kass sööb võõrad pojad ära. Kui seda teeks kasuisa oma elukaaslase lastega ja lööks nad maha, siis seda ei peeta nagu loomupäraseks. Et kassile on lubatud, inimesele mitte.*

Alakokkuvõte

Küsitletavad pidasid end üldiselt keskkonnateadlikeks. Mõnel juhul arvas intervjueritav, et ta ei ole keskkonnateadlik, kuid intervjuu käigus selgus, et inimese

teadmised ja käitumismuster vastavad autori subjektiivsele hinnangule, et tegemist on keskkonnateadliku inimesega. Küsitletavate väljendatud keskkonnakäitumine vastas autori subjektiivsel hinnangul samuti praegusel ajal üldiselt heakskiidetud normidele, kusjuures osad vastajad pöörasid tähelepanu ka mõistlikule tarbimisele ning säästmisele.

Küsitletavate teadlikkus keskkonnaprobleemidest oli üldiselt väga hea, seda isegi neil juhtudel, kui sõnades väljendati enda täielikku teadmatust või ignorantsust antud teemas. Huvitava asjaoluna tuli välja, et kui keskkonnateadlikkus ning -käitumine terminina vabastada võimalikust ideoloogilisest laetusest, siis peetakse neid iseenesestmõistetavaks, vägagi loomulikuks ning kristlikust printsiibist kantuks.

Vastajad lähtusid üldiselt enda kui kristlase suhtumise määratlemisel loodusesse üldkristlikest printsiipidest, kusjuures alusmõisteteks olid „hoidja“ ja „hooldaja“. Autor täheldas ka, et mitu vastajat kasutas erinevates vormides sõna „pere-mees“ iseloomustamiseks inimese ideaalset suhet loodusse. Siit võiks järeldada, et vastajad lähtuvad üldjuhul piibli kirjakohtades, mida autor on ülalpool nimetanud, sisalduvast, kus inimese rolli loodu suhtes nähakse hooldajana. See kajastub autori arvates enamiku vastajate väljendatud mõttes, et loodu on inimesele antud ja ta peab loodu eest Jumala juures vastutama. Siiski tuleb märkida, et mõned vastajad kasutasid inimese suhte määratlemisel loodusse vormi „valitseja“ või „valitsema“, mis autori arvates väljendab nende konkreetsete vastajate arvamust, et inimene ei ole mitte pelgalt hooldaja, vaid Jumala asevalitseja loodu üle. Samas defineeriti valitsemist kristlasena kui „teenimist“, „austamist“, „armastamist“.

Vastajad nägid üldiselt keskkonda laiema sfäärina kui pelgalt loodus. Sealhulgas vaimse ja kultuurilise mõistena, kusjuures selle sisse püüti mõnel juhul haarata inimese privaatsfäär ehk perekonnaelu. See tendents on märgatav hiljemgi teistes plokkides, kus vastajad pöördusid korduvalt tagasi perekonnatemaatika juurde. Autori hinnangul võib see olla tingitud asjaolust, et vastajad kui konservatiivsed kristlased peavad perekonda siiski avalike institutsioonide ning moraalikäsitluse alla kuuluvaks küsimuseks. Näiteks kirjutab Markus Järvi veebikanalis Objektiiv:

Olen veendunud, ja katoliiklasena usun jäägitult, et mehe ja naise abieluliit on keskne loomuseaduslik institutsioon, mille on sisse seadnud Looja ise ning mille muutmiseks, labastamiseks ja moonutamiseks pole ühelegi inimesele ega riigile

antud mitte mingit õigust (Järvi 2020).

Mõnel juhul määratleti keskkonnaga seonduvaks abordiküsimus, mida nähti ühelt poolt elu üle otsustamise küsimusena, mis on loomulikkuse või loomuseaduse vastu. Teisalt nähti aga aborti kristliku moraaliküsimusena, mis puudutab seksuaalkäitumist (abort kui vastutustundetu seksuaalkäitumise lõpptulemus). Lisaks mainisid vastajad sugude võrdsust, soovahetust, riiki üleüldiselt, seadusi ja moraali.

Vastustes kerkisid kohe üles ideoloogilised küsimused, sest osad küsitletavatest pidasid keskkonnateadlikkust kui mõistet ideoloogiliselt laetuks ning end püüti sellest distantseerida. Seda teemat käsitleb autor lähemalt neljandas ploki.

Enamik küsitletavatest pööras eraldi tähelepanu suhtumisele loomadesse. Positsiooniks oli vajaduse järgi nende tarbimine, kuid hoidumine asjatutest kannatustest.

Enamik vastajatest pidas kristlust kõige keskkonnasäästlikumaks, loodushoidlikumaks ning keskkonnateadlikkust kõige laiemas mõttes käsitlevamaks religiooniks, mille põhjuseks näib autorile olevat taas kristlik arusaam loodust kui Jumala antusest inimesele. Teiste religioonide suhtes oldi pigem meelestatud negatiivselt. Selles osas toodi välja vastupidi kristlusele nende vastutustundetu suhtumine keskkonda laiemas mõttes.

II plokk. Vaade sihtasutuse Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks ning veebiväljaannete Objektiiv ja Meie Kirik keskkonnaküsimuste positsioonile

Küsimustiku teine plokk keskendus küsitletavate arvamustele, millised on sihtasutuse Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks ning veebiväljaannete Objektiiv ja Meie Kirik vaated keskkonnaküsimustes ning kas need on olulised. Küsimused olid järgnevad:

Kas SAPTKi, Meie Kiriku ning Objektiivi jaoks on keskkonnaküsimused olulised ja neis on võetud oma seisukoht või lähtutakse siin mingitest muudest põhimõtetest? Millistest?

Kui Te olete tuttav Oliveira raamatuga „Revolutsioon ja vastu-revolutsioon“, siis kas Teie meelest annab see teos lähenemisnurga keskkonnaküsimustele? Milline see Teie meelest on?

Taustaks

Konservatiivne kristlik veebiajakiri Meie Kirik ütleb ise enda kohta, et see on Augsburgi Usutunnistuse Seltsi väljaanne, mille toimetuse liikmed on Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku vaimulikud. Augsburgi Usutunnistuse Selts on 2006. aastal asutatud kasumit mittetaotlev vabatahtlik organisatsioon, mille sihiks on Kristuse Kiriku toetamine traditsioonilise kristliku teoloogia tutvustamise ja levitamisega (vt <https://www.meiekirik.net/index.php/11-info/1-meie-kirik-toimetus>). Autor teeb siit järelduse, et Meie Kiriku põhiteemade hulka kindlasti keskkonnaküsimused ei kuulu. Seda autori seisukohta toetab lähem artiklite vaatlus, mis Meie Kirikus ilmuvad. Keskkonnatemaatikat puudutavaid artikleid on väga vähe ja neist rõhuva enamiku moodustavad muude väljaannete refereeringud. Nii pole sellel aastal Meie Kirikus ilmunud mitte ühtegi keskkonnatemaatikat käsitlevat artiklit (vt <https://www.meiekirik.net/index.php/art>).

Sihtasutus Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks (edaspidi SAPTK) ja Objektiiv on omavahel seotud ning Objektiiv on põhimõtteliselt SAPTKi kommunikatsioonikanal. SAPTK omakorda on organisatsiooni Brasiilia Ühing Traditsiooni, Perekonna ja

Eraomandi Kaitseks (edaspidi TPK) n-ö tütarorganisatsioon. Neil Datta näeb TPK tegevuses kaht poolt: spirituaalset ja ajalikku. TPK spirituaalsus seisneb ilmalike katoliiklaste energia suunamises traditsioonilise katoliikluse eest seismisesse ning ajalikkus aktiivses sekkumises poliitikasse (Datta 2018: 71–72). Datta osundab, et eitav suhtumine kommunismi ja vabastusteoloogiasse tulenes TPK asutaja ja enamiku asutajaliikmete kuulumisest rikaste maaomanike hulka, kelle vara nimetatud liikumiste agraarreformi nõudmised ohustasid. See suhtumine laienes hiljem, kui Ladina-Ameerikasse ja Euroopasse tekkisid TPK tütarorganisatsioonid, kogu vasakpoolsele ideoloogiale. Ajutistest raskustest, mis seisnesid kommunismibloki kadumises ning konservatiivsete paavstide võimulolekus (Johannes Paulus II ja Benedictus XVI, kes astusid vabastusteoloogia vastu), saadi üle fookuse suunamisega abordi- ja seksuaalküsimusele (Datta 2018: 75–78). Hoolimata asjaolust, et TPK oma tütarorganisatsioonidega on selgelt katoliikliku fundamentalistliku mõtteviisi kandja, on selle suhted Vatikaniga keerulised, seda eriti liberaalse paavsti Franciscuse tõttu (Datta 2018: 85–87).

Põhiosas toetub SAPTK, nagu ka TPK, oma tegevuses Plinio Corrêa de Oliveira teosele „Revolutsioon ja vasturevolutsioon“. Oliveira oli brasiilia aktivist, filosoof, ajaloolane ja katoliiklik traditsionalist, kes lõi 1960. aastal TPK. Kristina Viin kirjutab Oliveira kohta, et tema identiteedi keskmes seisis katoliku usk ning ta pühendas kogu oma elu seismaks kristliku tsivilisatsiooni eest ja võitlemaks selle vastu suunatud rünnakutega, modernismist ja liberalismist kuni natsismi ja kommunismini. Veendunud tomistina kirjutas ta 15 raamatut ning enam kui 2500 esseed ja artiklit (Viin 2021). Raamat „Revolutsioon ja vasturevolutsioon“ on tema filosoofia kokkuvõte ning see ilmus 2012. aastal SAPTKi tõlgituna ja väljaantuna.

Siinkohal on asjakohane mõne Oliveira tsitaadi väljatoomine, et selgitada SAPTKi tegutsemise tausta. SAPTKi üks põhiline edasiviiv jõud on enda nägemine kurjuse ja sellest tulenevate jõudude (liberalism, võrdsus, modernism jne) pealetungile vastu seisva jõuna:

Vasturevolutsioon on võitlus tänapäevaga (Oliveira 2012: 90).

Kui Revolutsioon on korratus, siis Vasturevolutsioon on korra taastamine. Ning korra all me mõistame Kristuse rahu Kristuse valitsemise all, see tähendab, karmi ja hierarhilist, oma alustes sakraalset, antiegalitaarset ja antiliberaalset kristlikku tsivilisatsiooni (Oliveira 2012: 91).

Lisaks on SAPTKi arusaamade aluseks idealistlik keskaja käsitlus, mille kohaselt olid olemas rüütellikud printsiihid, valitsesid õiglased kuningad, kes lähtusid kristlikest seadustest ning allusid Pühale Kirikule, mis omakorda allus vastuvaidlematult paavstile. Ühiskonna nägemine puhta ja selge hierarhilise süsteemina, kus igäühel on oma koht ning oma ülesanne täita ning kus ei peaks olema mingit „rändlust“ erinevate ühiskonnakihtide vahel (Datta 2018: 72):

Liberaali võimsaks relvaks võimaliku riigipoolse rõhumise ja klikkide kujunemise vastu, mis võisid ta kõrvaldada avalike asjade juhtimise juurest, oli poliitiline vabadus ja üleüldine valimisõigus (Oliveira 2012: 82).

Objektiivis kajastatav temaatika on tegelikult üsna lai, mis samuti tuleneb otseselt Oliveiralt:

Vasturevolutsionäärid ei tohi keskenduda ühele teemale – näiteks poliitikale, vaid peavad olema multidistsiplinaarsed, et tugevdada oma positsiooni ja jõudu (Oliveira 2012: 103).

Oliveira raamatus sisaldub vaid üks koht, mis käsitleb suhtumist loodusesse:

Materiaalsest aspektist seisneb tõeline progress loodusjõudude õiges, Jumala seadustekohases kasutamises inimeste teenimiseks (Oliveira 2012: 97).

Objektiivis ilmus 2020. aastal 21 artiklit, mis enamal või vähemal määral olid seotud keskkonnateemadega. Suur osa neist olid muude väljaannete refereeringud, kuid oli ka

originaalartikleid, mille autor oli enamasti Karol Kallas. Seega teeb autor siingi järelduse, et vähemalt artiklite arvu põhjal võiks arvata, et keskkonnateemad ei ole sellele väljaandele eriti olulised. Sellele juhib tähelepanu ühes vastuses ka Järvi, mis on toodud ära allpool.

Vastused

Küsitletavad jagunesid üldjuhul kaheks: osad neist puutusid igapäevases elus pidevalt kokku nimetatud väljaannetega ning olid seetõttu rohkem kursis.

Markus Järvi: Ja siin ma tulen tagasi selle konservatiivse loomuseadusliku looduskäsitle juurde. Et selle edendamine on tegelikult väga oluline. Me oleme Fookuses saadetes ja kogu Objektiivis seda käsitlenud. Ma arvan, et ilmselt Eestis ei ole väga palju neid konservatiive, kes seda temaatikat oleks nagu selles plaanis käsitlenud. Kuigi see on väga oluline ka paljudele konservatiividele, see teema.

I.: Oleme Markusega [Järvi] väga tihedas kokkupuutes. Mitte ainult Objektiivi asjus, aga muid asju tuleb ette ja kõneks. Meie Kirikus olen toimetuse liige. Väga vähe olen kirjutanud. Veiko seda ... kui me alustasime, olime noored ja vihased. Nüüd oleme vanad närtsinud ätid. Tuleks noori peale, kes võtaks vedada seda asja, siis peaks pöialt kõrvalt vaadates.

Teised olid teadlikud kaudselt.

Karol Kallas: Ma ei ole SAPTKiga seotud. Ma olen lihtsalt seal selline lepinguline töötaja. Et ma ei ole seal. Loomulikult elan nende tegemistele kaasa nii-öelda. [---] Objektiiviga ... Ma olen selles mõttes jah ... meil on selline ... kuidagi selline üksteisele sobiv koostöö. Mina kirjutan, mida tahan enam-vähem ... lihtsalt neile sobib see, mida ja kuidas ma mõtlen, mida ma kirjutan.

[---] *Meie Kirikuga ma seotud ei ole. No tähendab ma muidugi Veiko Vihuriga suhtlen, aga sinna ma otseselt ei ole kirjutanud.*

M.: Hoian portaalidel silma peal.

Samalaadne jagunemine toimus ka küsimuse puhul, mis puudutas Oliveira raamatut „Revolutsioon ja vasturevolutsioon“. Teose keskkonnakaitseolulisust hinnati väikseks.

Markus Järvi: Ma arvan, et seal ta konkreetset sellest teemast ei räägi. Küll ta nagu kaudselt just nimelt räägib ilmselt sellest, mida ma Teile Greta Thunbergi ja teiste ideologiseeritud keskkonnateemadega ilmselt esile tõin. Et kultuurilise revolutsiooni esiletoomine keskkonna ettekäändel ... keskkonnakaitse ettekäändel on kindlasti ka teatavate liikumiste huvides. Et tegu ei ole ainult keskkonnast lähtuvate liikumistega, vaid tegu on ikkagi liikumistega, mis ... kaasa arvatud Saksa roheliste erakond, mille eesmärgiks on laiem ühiskondlik muudatus ja mitte ainult nii-öelda siis õige pakendi sorteerimine. Et tegu on laiemat kultuurilist muudatust soovijate liikumistega ja sealhulgas siis üritatakse keskkonnatemaatikaga tegeleda. Et selles vallas Oliveira kindlasti annab mõtteid, kuidas mina katoliikliku ... jah, nimetagem see otse ... vasturevolutsionäärina ... seda keskkonnaliikumist ja neid, kes keskkonnaliikumisenä esitlevad, analüüsida. Seda küll. Et ma pean alati vaatama seda revolutsiooni-vasturevolutsiooni, kultuurirevolutsiooni aspektist. Üldiselt vaatan ka. Muidugi me oleme kõik vabad mõistusega inimesed. Oliveira teos ei ole minu jaoks piibel või ma ei tea, mis dokument ... ma lähtun, ma mõtisklen ... selle üle, aga ... aga see ei ole mingisugune selline dogmaatiline dokument, millest ma lähtun. Ma olen eelkõige katoliiklane, traditsionaalne katoliiklane ja lähtun sellest, mida püha katoliku kirik nendes küsimustes õpetab. Et see on minu nagu laiem positsioon. Lühidalt vastates Teie küsimusele ... ma ei näe, et ta selles küsimuses nüüd keskkonda puudutavalt midagi väga põhjanevat ütleks, et kuidas suhtuda keskkonnaküsimustesse, mis need nüüd siis ka iganes ei ole.

Karol Kallas: *Ma olen sellest asjast kuulnud, aga ma ei ole sellega nagu tegelenud. Aaaaa jah, see vasturevolutsioon. See vasturevolutsioon nüüd sellele tänasele hullumeelsele maailmale, et nagu Markus [Järvi] räägib ka nii-öelda sellest, et nad on vasturevolutsiooni ... ja seal SAPTK ja Objektiiv, et see on nagu selline vasturevolutsiooni asi. No mina näen rohkem võib-olla seda jesuiitide nagu seda noh ... Tänapäeval on muidugi jesuiidid täiesti kohutav organisatsioon, aga omal ajal nad alustasid ikkagi õigest kohast ja see, et mis nad seal vasturevolutsiooniga tegid ... Et noh, ma ei tea ... kuni selle „Ratio studiorumini“ välja ... et see on ikkagi väga selline õige ja hea, mis nad teevad. Ja eks ma üritan ka mingit omamoodi vasturevolutsiooni teha.*

M.: *Olen kunagi sirvinud raamatut, aga ei mäleta küll, et seal oleks selliseid soovitusi olnud.*

R.: *Ei ole tuttav.*

Küll aga hinnati kõrgelt teose olulisust laiemas plaanis.

Malle Pärn: *See on väga hea ja vajalik raamat. Loen seda ikka aeg-ajalt, et oma mõtetele kinnitust saada.*

Markus Järvi: *Ma arvan küll, et SAPTKi jaoks on tegemist ühe põhidokumendiga, loomulikult. Me oleme lähtunud sellest dokumendist avalikult ja oleme ka selle välja andnud. Ja loomulikult on. See on üks selliseid ... fundamentaalseid juhiseid ... ma ei ... võib-olla siiski mitte nagu ... fundamentaalne juhiseid ... seda võib mõista ... et ütleme nii, et jah – see on üks nendest lähtepunktidest. Muidugi. Absoluutselt. Kui me vaatame, mida me oleme teinud, et Eestis ... siis ... On ilmselt asju, mida klassikaline organisatsioon Traditsioon, Perekond, Eraomand liikumine kuskil mujal näiteks ei teeks. Näiteks demokraatia ja rahvaalgatuse õiguse edendamine Eestis. Me oleme üks neist, kes seda on edendanud ... ja oleme loonud kusjuures koos rohelistega,*

näiteks ka sihtasutuse ... Terve Rahvas, mis edendab rahvaalgatusõigust ja otsedemokraatiat. Et siin me näiteks eristume paljudest teistest aspektidest, aga ... aga mis selle taustal on ... näiteks on just nimelt see, et me oleme vastutustundlikud täiskasvanud inimesed, kes teevad oma valikuid ... ja eelkõige me oleme ka Eesti Vabariigi kodanikud. Ma olen katoliiklane, Eesti Vabariigi kodanik. Ma tahan omaenda ühiskonnas, mis on minu ühiskond, minu riik, minu rahvas ... tahan näha seal neid muudatusi, mida ma tahan, ja tegutsen sellistel alustel, nagu ma parimaks pean. Et see on nagu kõige olulisem. Et selles mõttes ei ole tegu mingisuguse sellise ... orjalikult jälgitava dogmaga ... Et see on pigem ... inspiratsiooniga.

Üldine arvamus (mõne erandiga) küsitletute seas oli, et SAPTKi, Objektiiv ja Meie Kiriku jaoks ei ole keskkonnaküsimused eriti olulised.

Markus Järvi: Kindlasti ei ole loodushoiuküsimused SAPTKile esmajärguline teema. Muidu me oleksime ... ma ei tea mitte sihtasutus peretraditsiooni kaitseks, vaid mingisugune looduskaitseühing või midagi muud ... koonduksime sinna ... nendesse organisatsioonidesse ... aga ei. Me oleme traditsionaalseid väärtusi ... ja selgelt ka ... muutumatut katoliku kiriku õpetuste loomuseadust ühiskonnas edendav liikumine. Ja kui me saame sealhulgas nagu looduskaitse koha pealt midagi kaasa rääkida, siis me seda teeme, aga see ei ole peamine küsimus.

Karol Kallas: Mina arvan, et kõik on mõistlikud inimesed seal, et ega keegi nagu lihtsalt ... ja kõik otsivad nagu ... et nii Varro kui Markus või noh, kes seal veel on ... et need otsivad ikkagi jälle samamoodi tasakaalu ja nagu seda mõistlikkust ja tervet mõistust. Ja ega nad ... ma kujutan ette, et nad on ikkagi ... kuna nad võib-olla ei mõtle nende asjade peale või nad ei ole enda jaoks neid keskkonnateemasid nii teravalt teadvustanud, aga ma arvan, et nad mõtlevad üsna enam-vähem samamoodi kui mina. Või noh ei pea ... tähendab see, kui mina midagi arvan või midagi kuidagi ette kujutan, kuidas asjad olema peavad, siis ma ei eelda seda, et teised inimesed peavad täpselt samamoodi arvama, aga ma arvan, et üldjoontes on nad umbes samal meelel. Ja siis me oleme näiteks

Markusega oleme selle Delingpole asjade üle natukene kunagi vestelnud ... see arbuusi näide ... rohelised on nagu pealt rohelised ja seest punased ja see kliimapettuse raamat ... et sellel teemal nagu Markusega vestelnud. See Objektiiv on sihtasutus Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks nagu meediakanal ja siis see on nagu selles mõttes ikkagi selline peateema ja et teised on nagu sellised kõrvalteemad. Et see on ikkagi eelkõige nagu loodud selle jaoks nii-öelda ... nii-öelda kristlike alusväärtustega tegelemise jaoks. Roheteemad on seal noh, ütleme nad ei ole teisejärgulised, aga nad on teisejärgulised.

M.: *Keskkonnaküsimusi seal tavaliselt ei kohta. Kui siis pigem skeptist inimese põhjustet kliimasoojenemise osas. Küllap on ka midagi olnud metsa kaitsega seoses. Põhjus arvatavasti on selles, et keskkonnaküsimused on tänapäeval ka paljuski ideologiseeritud.*

I.: *Vaat mina nüüd ei tea, mida näiteks Objektiivi eestvedajad Varro ja Markus neist asjust arvavad. Mulle tundub, et mõnes kohas nende pisarad langetatava Eesti metsa puhul on nagu liigsed. Et noh mets tulebki kuskilt maha võtta.*

Malle Pärn: *Ma arvan, et on, minu jaoks on nad küll olulised.*

R.: *Meie Kirik ja Objektiiv tegelevad enam ühiskondliku problemaatikaga, ent traditsionalistidena ei saa needki väljaanded olla tarbijaliku mentaliteedi propageerijad.*

Alakokkuvõte

Küsitletavad jagunesid teadmistes SAPTKi, Objektiivi ja Meie Kiriku kohta üldjuhul kaheks: mõned neist puutusid igapäevases elus pidevalt kokku nimetatud väljaannetega ning olid seetõttu rohkem kursis, teised olid teadlikud kaudselt.

Samalaadne jagunemine toimus ka küsimuse puhul, mis puudutas Oliveira raamatut „Revolutsioon ja vasturevolutsioon“. Teose keskkonnakaitselist olulisust hinnati väikeseks. Küll aga leiti, et teos on oluline üldise mõttemalli kujundajana ning

seeläbi on sel siiski kaudne mõju suhtumises keskkonnaaktivismi.

Autori hinnangul tuleb intervjuudest välja, et nii SAPTK ja Objektiiv kui ka Meie Kirik näevad keskkonnaküsimusi ja -aktivismi pigem ideoloogiliselt laetud osana millestki suuremast, milleks tõenäoliselt on progressivism ja vasakpoolsus, seetõttu ei pööratagi neile sedavõrd suurt tähelepanu, kuna need pole suurte küsimuste kõrval lihtsalt piisavalt olulised.

III plokk. Vaated piibli ning erinevate kirikute seisukohtade olulisusele keskkonnaküsimustes

Küsimustiku kolmanda ploki moodustasid küsimused, mis uurisid, kas vastajad lähtuvad oma suhtes keskkonda piiblist ning kas nad peavad oluliseks kiriklike institutsioonide seisukohavõtte selles küsimuses.

Küsimused olid järgnevad:

*Millise lähenemisenurga annab Teie meelest piibel keskkonnaküsimustele?
Kas kirikujuhid on pööranud Teie meelest piisavalt tähelepanu keskkonnaküsimustele? Kas Te jälgite nende seisukohavõtte selles küsimuses?*

Kui Te olete tuttav paavsti entsüklikaga „Laudato si“, siis mida Te arvate sellest või on teisi kristlike kirikujuhtide dokumente, mida sooviksite kirjeldada?

Taustaks

Erinevad kristlikud konfessioonid on järjest enam võtnud sõna keskkonnateemadel. Iseäranis on see laienenud viimastel aastakümnetel. Näiteks andis Rooma paavst Franciscus 2015. aastal välja entsüklika „Laudato si“, mis on ilmselt kõige olulisem arvamuse avaldus paavstilt seni, mis puudutab kliimamuutust ja inimtegevuse mõju kliimale. Entsüklikas kutsub ta üles avatusele ja vendlusele suhtes loodusega, loobumisele olemast pelgalt peremehed, tarbijad, eksploateerijad ning järgima Püha Franciscuse eeskujut (paavst Franciscus 2015: 11–12); näeb kliimamuutuste ja vaesuse vastu võitlemist väga selgelt kokkukuuluvana või suisa lahutamatu tegevusena (*ibid.*, 13); paavsti jaoks ei ole kahtlustki, et kliimamuutuse taga on inimtegevus (*ibid.*, 14) ning et inimtegevus on süüdi hulga liikide kadumises (*ibid.*, 33). Paavst pöörab eraldi tähelepanu inimese positsioonile:

Inimelu aluseks on kolm fundamentaalset ja omavahel põimunud suhet: Jumala, oma ligimese ja maa endaga. Piibli järgi on need kolm elulist suhet purustatud

nii meist väljaspool kui ka meie sees. Selle põhjuseks on patt. Looja, inimkonna ja loodu vahelise harmoonia katkestas meie enda Jumala kohale asetumine ja keeldumine tunnistamast meie kui loodu piire. See omakorda kahjustas meie volitust olla maa valitsejad (1Ms 1:28), seda „harida ja hoida“ (1Ms 2:15). Selle tulemusena on algne inimolendite ja looduse vaheline harmoonia muutunud konfliktseks (1Ms 3:17–19) (paavst Franciscus 2015: 66).

Kirikupea rõhutab, et me tõlgendame piiblit valesti, arvates, et Jumal on andnud inimesele absoluutse meelevalla maailma üle. See on viinud ettekujutuseni loodusest kui millestki, mis on jõuline ja hävitav. Kuigi inimene on loodud Jumala näo järgi, siis tuleb hoiduda inimese pidamisest kõige loodu absoluutseks valitsejaks ja hoida meeles, et me oleme seatud hoidjateks ning harijateks (*ibid.*, 67–68).

Konstantinoopoli patriarh Bartholomeus I on aastate jooksul korduvalt võtnud sõna keskkonnaküsimustes. Tema viimane sõnavõtt on 1. septembrist 2020, kus ta rõhutab nüüdisaegse inimese määratud jõudu, mis võimaldab tal hävitada elu eksisteerimise tingimused; inimese teadlikkust keskkonnaprobleemidest, kuid käitumist, justkui neid ei eksisteeriks; valearvamust, nagu inimene oleks määratud domineerima looduse üle, ning Oikumeenilise Patriarhaadi otsustavust võidelda keskkonna jätkusuutlikkuse eest ja kliimamuutuste vastu (patriarh Bartholomew 2020).

Ka meie naabrusest on kiriklike institutsioonide seisukohavõttude näiteks tuua Rootsi kiriku piiskoppide kliimateemaline kiri 2014. aastast:

Me teame, et viis, kuidas me elame, on ähvarduseks paljudele protsessidele, millest me oleme sõltuvad. Maad, meie kodu, on tabanud kliimamuutus. Meie planeedi võimaluste piirid toita ja katta inimolendeid ning teisi liike on ületatud. See tuleneb peamiselt sellest, et maailma elanikkond, seda eriti rikkamates paikades, kasutab ressursse jätkusuutmatult (Bishop's Letter 2014: 6).

Piiskopid näevad kliimamuutust kui migratsiooni ja üldise ebavõrdsuse põhjustajat (Bishop's Letter 2014: 23), meeste ja naiste vahelise ebavõrdsuse suurendajat (*ibid.*, 24),

aga ka näiteks vaeste riikide arengu takistajat (*ibid.*, 79) ning poliitiliste pingete põhjustajat konkurentsiresursside pärast (*ibid.*, 82).

Vastused

Piibli olulisust keskkonnaküsimustes ja võimalike lähenemisnurkade andjana peeti väga erinevaks.

P.: Pühakiri on andnud Jumala rahvale Moosese käskude läbi tervikliku juhendi jätkusuutlikuks eksisteerimiseks rahvana.

Markus Järvi: Kindlasti on seal midagi ... See on nüüd selline küsimus, kus tahaks võtta nüüd aega ja ... just selles mõttes, et kuna ma olen filosoofiat ja teoloogiat õppinud, siis ma tahaks vastata sellele nagu paremini. Et ma kindlasti ei ... Ma ei oska praegu teile nagu tuua mingeid punkte või vaatepunkte ... ma peaks nagu mõtlema selle läbi ja natuke süvenema sellesse küsimusse. Kuidas üleüldse ... kui rääkida üleüldse mingist üldpiibellikust suhtumisest keskkonda ... siis milline see oleks. Ma arvan, et see on enam-vähem ... selle derivaat vähemalt on see, mida ma rääkisin. Et maailm on antud inimesele kingitusena ... ja inimene peab selle eest vastutama. Nii et see on võib-olla üks peamiseid derivaate, mida ma oskaksin praegu siin välja tuua.

R.: Inimese ülesanne on loodust kui Looja loomingut hoida ja kasutada heaperemehelikult.

I.: Ma ei oska küll öelda, et ma piiblist leiaksin selliseid keskkonna ... peaks naise käest küsima, et kuidas ma tegelikult elan. Naine oskab öelda. Ta tooks esile, et kuidas see kokku ei lähe piibliga. Ei oska küll oma suuga tuua piiblist antavaid juhiseid. Et noh, kui inimene pandi valitsema paradiisiaias, siis noh ... ma näen, et inimene on eripositsioonil võrreldes muu looduga aga, see ei saa olla selline isevalitsemine või despoot ja türanlik lähenemine loodusele, sest see

on lõpuks oma põld, mida sa narrid, nii et see ei anna sulle süüa. Ja see hea valitseja peab arvestama ka oma alluvate heaoluga. Et selles mõttes inimene oma loodu suhtes peaks arvestama looduga. Ja ma ikkagi näen, sellist suhet, et piibel paneb inimese valitsejaks loodule, asetades talle sellega kohustused, mitte ainult õigused. Et seda võib pidada üheks selliseks piibli antavas juhtnööriks suhtes looduga.

Malle Pärn: *Maailm on Jumala looming. Loomisloos ütleb ta: Valitsege kalade üle meres – jne. Kui ta lõi loomad, siis Adam andis neile nimed. Inimene peab suhtuma kõigesse Jumala loomingusse samasuguse armastusega, millega Jumal selle lõi. „Ja vaata, see oli hea,“ oli Jumala hinnang oma armastuse loomingule.*

M.: *Eks ühelt poolt oleme siin maa peal ajalikud rändurid, aga teisalt on oluline vaimse ruumi hoidmise ja edasiandmise kõrval järeltulevatele põlvedele ka see, mis eluruumi ja keskkonna me neile jätame. Eelkõige loomislugudes kirjutatust, et Jumala loometöö on hea ja inimene on pandud vastutama selle eest, mis talle on usaldatud. Loodu, mille keskel me elame, peegeldab ju Kolmainu Isa poolt – Loojat. Ka loodu vaatlus ja mõtisklus selle üle on üks võimalus Jumala üle mõelda. Tähelepanu võib pöörata väiksele sipelgale või mõõtmata ilmaruumile. Püha Franciscus jutles nii kalade kui ka lindudega ja ka kosmoloogiline mõtlemine pole kristlusele võõras. Juba Johannes alustab oma evangeeliumit nõ algusest. Nt paljud taimenimed vanades kristlikes maades on saanud oma nimesid kirikukalendri rütmi järgi, kas nad siis mingi püha paiku õitsevad või sirguvad. Meilgi on Maarja nimi väga levinud floora seas ning võib oletada, et lisaks taimed said nimesid oma raviomaduste kõrval ka seotusest kristliku usuga. Kahjuks on vanemast kihistusest selliseid teada praeguseks vaid üksikuid, aga see-eest on need nimed ääretult kaunid. Nt Jeesuseema jäljerohi, jumalakäsi jne.*

Karol Kallas: *Kindlasti annab. See on nüüd võib-olla selline küsimus, mida ma ei tahaks jalapealt vastata. Et ma kindlasti vastan sellele ja mul isegi hakkab mingi väike selline aimus tekkima, et kuhu ma sihiks sellega. Ideaal on ... tähendab ma nüüd jälle tõesti jalapealt ja ilma sellise sügavama teoloogiata ...*

nagu ütlen, et paradiis on selline ideaalolukord. Tähendab, et siis see ongi ... et see inimene ja loodus on harmoonias ja lihtsalt siis tulebki otsida sellist nii-öelda tasakaalu või kõik peab olema tasakaalus. Ja piiblis on nagu ka ... need loodusseadused, piibli kümme Jumala seadust ja loomuõigus. Need nagu siis töötavad tasakaalu heaks ja nagu piibli õpetus otsib tasakaalu, samamoodi otsib tasakaalu ... et sellest saab järeldada, ma arvan, väga üldiselt kui üksikult ka seda, et tuleb otsida tasakaalu loodusega. Isegi meie teadus ... ja minu jaoks on ka selline huvitav fenomen, et teadus ja usk ei ole nagu vastandlikud ... et teadus ütleb ka sulle juba täna näiteks sellist asja, et metsa õhk teeb terveks ... vee ääres elamine parandab tervist. Ja siis kuni lõpuks sinnani välja, mis juba on nagu müstika, et tänapäeval juba räägitakse sellisest asjast nagu seente internet. Ma olen sellest ka kirjutanud. Seal ongi selles mõttes, et selle looduse sees on veel ... nagu terve mingi selline infovahetussüsteem sisse ehitatud loodusesse ... nagu loodusseadustesse ja nii edasi. Ma lihtsalt võin ka nii-öelda selles mõttes neid piiblikohti otsida sinna otsa, et kindlasti leiab midagi. Iobi raamatust leiab kindlasti midagi, esimesest Moosese raamatust leiab kindlasti midagi. Rohelised kristlased ... ma nüüd jälle nüüd täpselt ei mäleta, aga mul on kuskilt nagu mingi meenub, et Paulus on midagi selle kohta või et seal umbes kas mingi Timoteosele mingi kiri ... kirjakohtad olid seal. No ühesõnaga piiblis öeldakse jälle, et ... mitte, et piibel ütleb kõike kõige kohta. Aga seal on ka üsna selliseid ... Aga ära lagasta! See on kõige nagu lihtsalt ... see on selline kõige ... üks piibli alustõdesid. See on kogu nagu see roheline elu. Ära lagasta ja laamenda ja märatse. Kogu piibel kirjutab sellest.

Arvet Ollino: Piibel on ... mulle meeldib Einar Laigna ütlus ikka, et piiblit ei tohi nagu rumalad inimesed üldse lugeda või ... mina olen oma kogemuste põhjal juba jõudnud sinnamaani, et ... ma tahan lähtuda piiblist läbi kiriku õpetuse. Et need kaks peavad olema nagu tasa ... või üksteisega kooskõlas. Minu selline vaimuliku arengu tee siia ... et ma olen siia jõudnud. Noh, ma olen käinud ju erinevates ... ma olen see tuhande üheksasaja seitsmekümne esimesel aastal sündinud. Minu see nooruspõlv jääb juba ... niisugune murdeiga jääb sinna, kus see ... sellesse aega, kus ühiskond väga tugevasti muutus. Väärtushinnangud

kõik muutusid. Ma tahtsin saada ... ma tean, et ma olen patriootlik, Nõukogude sõdur saab minust, dessantväelane ... järsku ... Mägi-Karabahhias nad hakkasid üksteist tapma. Maailmapilt purunes kildudeks. Mitte midagi enam ei olnud sihukest ... mis olid nagu väärtused. Ja lõpuks Kristus korjas mind ülesse. Et ... et ... Ja ma siis ... ma hakkasin ise piiblit tõlgendama. Noh, ma käisin igasugu vabakirikud ... olen läbi käinud. Ma olen siukseid ja siukseid õpetusi kirikust või piiblist ise välja ... läbi nende piibli kirjakohtade Kui me abiellusime, läksime metsa elama. Oma abikaasat ... me ju ainult ... Me hakkasime taimetoitlasteks, palvetasime ja lugesime ainult piiblit ... me ei vaadanud televiisorit, raamatut ... aaa, Kenneth Haginit lugesime ka ... eduteoloogia ... Isegi vabakirikud teinekord ei tahtnud meid, sest me olime liiga nagu äärmuslased. Piiblist võib ju igast asju välja treida, kui vähegi tahta, et sellepärast ma ei julge sellele küsimusele vastata, kas piibel ütleb ... Kui kirik tunnistab, et piibel ütleb, siis nii on ja ... ma võin piiblist igat asja välja lugeda. Et ma ei julge seda ...

Kiriku ja kirikujuhtide puhul oli märgata samuti väga kahetisi arvamusi. Osad vastajad pidasid oluliseks, et kirikud üldiselt võtaksid sõna ja seda laias mõttes.

M.: *Tähelepanu on pööratud nii üle ilma kui ka siin EKNi kaudu. [---] Teoloogiliselt mõtestatud loodushoid on kindlasti miskit, millega peaks tegelema.*

Arvet Ollino: *Kirik ütleb ju põhiasja ära, et inimene peab pöörduma Kristuse poole ja võtma Jumala seadused ja ... ja selle Jumala loogika, mis ta on inimesele andnud, ja selle järgi hakkama tegutsema. Tegelikult seal on nagu kõik asi juba öeldud. Aga meie tänapäeva inimene selles infomaailmas ... ma olen mõelnud ... on ... ta ei oska ... ta ei suuda ... Esiteks ta nagu ei taipa enam väärtuste vahel vahetegemist või seda infot on nii palju, et ta ei jaksa enam. Ta ei oska enam võib-olla analüütiliselt mõelda. Ja internet ei ütle ... kui ma midagi ei tea, siis ma vaatan internetist järgi. Võib-olla peaks kirik teatud, nagu võib-olla lahti kirjutama neid põhitõdesid ka lihtsamalt niimoodi, et lihtne oleks aru saada nendest. Nii nagu nagu paavst kunagi kunagi käis ju ... Johannes Paulus oli see vist ... käis ju Aafrikas ja ütles, et siin on aidsiepideemia ja et te peaksite*

oma moraali nagu rohkem kasvatama ja moraalsemad olema ja meie progressiivne meedia siis tampis teda ... maailma progressiivne meedia tampis ... seal on aidsiepideemia, seal tuleks kandoome saata hoopis, mitte ... Mida meie kirik ütleb? Tegelikult ütleb õiget asja ju. Võiks küll, sest inimesed on religioosselt ääretult harimatud. Ma näen, et meil tuleb põlvkondade vahetusega see vähemalt Saarde koguduses, et vanad inimesed, kes on emapiimaga ... see järjepidevus on ... kiriklik järjepidevus on emapiimaga kuidagi ... nad kuidagi sisemiselt taipavad ära kiriku olemust ja kuidas kirikus ... et mis see on või kuidas toimida või midagi neile emapiimaga ... Aga nüüd tuleb see noor põlvkond peale, kus on suur auk, vahe on olnud sees ja nüüd tulevad need noored. Nad tahavad küll Kristusega osadust saada, aga neil puudub see järjepidevus, kuskilt on auk ... neid tuleb elementaarselt õpetada. Noh, ma olen hakanud õpetama: „Teate ... noormehed võtavad kirikus mütsi peast ära!“ Esiteks isegi mehed tulevad, nad ei taipa seda elementaarset ära ja ... miks on altaril ... miks õpetajana on altaris. Mis tähendab, kui ta on näoga altari poole, kui ta on näoga koguduse poole, miks ei saa koguduses olla laata, miks üks loeb kiriku poolt, miks õpetaja loeb kirikupalvet, mis asi on armulaud, et need lihtsalt ... miks ei tohi pühitsemata inimene tulla altarisse, kantslisse. Et seda loogikat enam ei taibata. Noh, jälle seesama keskkonnateadlikkuse küsimus. Meil on siin kunagine kellamees, oli siin ... Kui õpetaja läks ära, mina olin koguduse noor mees siin. Olin just koguduse juurde tulnud ja õpetaja läks järsku ära ... päeva pealt. Paar nädalat oli ta kadunud ja kedagi siin ei olnud. Veel määrati kuskilt ... Põder oli hooldajaõpetaja määratud siia. Ja see oli nagu võimuvaakum oli siis ja siis meie kellamees. Mina käisin ikka ... kirikuvõti oli minu käes. Mina pidin nagu üle vaatama seda kirikut ja hoidma. Tulime siis palvusele. Lugesime palve ... õhtupalvet siin ikka. Aga tema ronis kogu aeg altarisse. Ma ütlesin küll, et sa ei tohi minna altarisse. Et sul ei ole seda meelevalda, sa ei tohi. Nädal aega käis ja siis läks psihhuškasse ... noh, hullumajja. Et seal on ju ikkagi noh, midagi sellist ... Miks ei lubata inimesi teatud keskkonnadesse, sest tõenäoliselt on seal midagi noh, nii suur energia või mida iganes, et see lihtsalt tapab inimesed ära, kellel ei ole seda kaitset või kummikindaid või mida iganes kätte antud ...

I.: No nii ja naa. Et ütleme kirikujuhtidena on samas mõistlik käsitleda neid teemasid, millest maailm räägib ... kas on nüüd selle maailmavestluse põhjus, et nüüd arusaadavalt või on seal mingi varjatud agenda, mida taga aetakse. Et olla päris vait ei ole mõistlik ilmselt nii suurtel juhtidel ja see, mida nad teha saaksid, on pöörata just sellele tähelepanu, et kuidas elab üks inimene. Mida mina teha saan või peaksin tegema ja kuidas ...

Teised vastajad aga ei pidanud vajalikuks kiriklike institutsioonide seisukohavõtte.

Markus Järvi: Olgem ausad ka, et paavsti peamine ... ma ei näe ka, et paavsti peamiseks ülesandeks oleks keskkonnaprobleemide lahendamine. Et üks positsioon, mida ma kindlasti jaatan, on just nimelt see, et sekulaarsel väljal peavad olema kodanikud, inimesed, kristlased, konservatiivid, toimivad olendid ... ühiskonnas toimivad inimesed need, kes põhimõtteliselt lahendavad need probleemid ära nende printsiipide toel, mida nad saavad omaenda religioonist ehk siis antud juhul minu puhul katoliiklusest. Et ma pean olema võimeline sealt välja abstraherima need printsiibid ja käituma nende järgi ... ja ma pean olema võimeline vahendama neid ... üldise loodussõbralikkuse kontekstis või siis tervikus. Et selles mõttes katoliku kirik on minu jaoks nagu väga huvitavalt alati nendes küsimuses käitunud ... et ta on küll välja öelnud printsiibid paljuskki ka ühiskondlikus ... milline võiks olla riik, millistest printsiipidest lähtuda, millised on ideaalid, kuhu riik ja riiklik korraldus peaks püüdlema, aga sellised konkreetsed punktid ... et mida siis nüüd teha või keda valida või millistest nii-öelda ... ma ei tea isegi ... kas demokraatia, kuningriik ja aristokraatia, kui me paneme klassikalise ... mida Aquino Thomas käsitles ... kumb nendest on parem ja kas üldse on parem midagi ... siis Aquino Thomas ütleb seda, et teatavas mõttes on mõlemad või kõik täiesti kasutuskõlblikud ja head. Ja kõige parem, ütleb, et on kombinatsioon nendest kolmest, aga nagu ikka, kõik sõltub inimeste eesmärkidest, inimeste koolitusest, inimeste arusaamisest, inimeste ... Ma ei tea ... sisemisest moraalsest valgustatusest ... et iga asja võib pekki keerata kui ikka väga tahetakse.

Malle Pärn: *Ei ole jälginud. Ei oska öelda, kas on midagi tehtud otseselt looduse kaitsmiseks, ühiskondliku ja vaimse keskkonna kaitseks on väga palju sõna võetud, rääkimata sellest, mida teevad kirikuõpetajad igal pühapäeval. Aga see muidugi jõuab ainult nendeni, kes käivad kirikus. Palve vägi jõuab muidugi ka kirikust välja.*

I.: *Kas keskkonnateemad on näiteks jutluste teemad. Ma ütlen, et ei ole. Enamasti ei ole ja see sõltubki ... on vaimulikuti väga erinev. Kui mõni vaimulik oskab keskkonnateemade kaudu hästi evangeeliumi jutlustada või sõnumit Kristusest, siis andku käia, et noh, olen valmis tema jutlusi ette lugema. Aga see, kuidas nagu argises elus ... noh, ma võin olla konservatiiv, aga noh, võib-olla korra aastas pean ma ja ... noh, ei saa varjata sellist natuke tõredat või haput olemist seejuures ... käsitlema ka homoseksuaalsuse teemat. Nende inimeste jaoks, kes kirikus on, noh, see ei ole tõesti teema. Mulle ei paku ka mingit rõõmu neid selles osas nagu pidevalt valgustada ... on olulisemat rääkida. Aga noh, seesama ... võib-olla mõni vaimulik oskab väga hästi keskkonnateemasid oma jutlustesse sobitada ... noh, seesama Eestimaa metsade maharaiumine. Aga ma hindaks seda just sellest aspektist, et kas see räägib midagi taevasest kuningriigist, mitte sellest, et noh, kuidas seda maailma nüüd kujundada Eedeni aiaks, kus linnud laulavad ja kõik on ilus ja hea ja ühtegi probleemi ei ole. Et võib-olla mõni vaimulik teeb seda, et ei oska öelda.*

R.: *Kirikujuhtide esmane ülesanne on hoida elus kogudusi ja õpetada Jumala Sõna. Keskkonnaaktivism, nagu ka inimõiguslus, on Kiriku meelesparandus-õpetuse aseained ja sellistena ei saa nad olla kirikute ja kirikujuhtide prioriteediks. Meelesparandus ja ligimesearmastuse rohkenemine aga toovad kaasa ka hoolivama suhtumise kõigesse loodusse.*

Kirikujuhtide võimalikus sõnavõtmises nähti mõne vastaja poolt teatavaid ohte.

M.: *Võib-olla ei tohiks keskkonnaküsimustest teha eraldiseisvat teemat, vaid see*

peaks olema seotud usuga ja teoloogilise taustaga rohkem, läbimõeldum ja kontseptuaalsem. Vastukaaluks rohelise poliitika kandjate arusaamadele, kus näiteks muna ei sööda, aga abort on miskit moraalset jne. Teisisõnu ilmneb seal kohatist inimvaenulikkust ja destruktiivsust, à la et laste sünnitamine siia ilma on kurjast ja looduse suudab päästa vaid inimkonna kollektiivne suitsiid.

P.: Kiriku ülesanne on Jumala eksistentsi kuulutamine kõigele loodule. Keskkonnaküsimused ei saa Kiriku õpetuses tõusta domineerivale kohale, sest kui Pühakiri räägib inimese vaimust, hingest ja ihust, siis peab ka kirik käsitlema selle inimese ees seisvaid probleeme tervikuna, mitte aga keskenduma populistlikult mistahes detailile, mis ühiskonnas hetkel kilbile on tõstetud. Selliste seisukohavõttude puhul on sageli tajutav nende väljumine harmoonilisest kontekstist.

I: See, mida ma olen näinud, noh ütleme, luterliku kiriku partnerite juures Soomes, Saksamaal ja mujal protestantlikus maailmas, on see, et üsna palju minnakse kaasa sellise loosungliku ... noh, me peame jalajälge vähendama, meie koguduse või kirikukohvina pakutakse ainult õiglast kohvi ja noh, sellist loosungit ... minu meelest olgu, et mind see nii väga ei häiri ... Aga mulle tundub, et kui nüüd see saaks kiriku kuulutuses üheks oluliseks osaks, et siis unustatakse ära miski, mis on väga oluline ... et see, mis keskkonda koormab, on meie pidurdamatud ihad. Et see on keskkonnale tõsine koormus, et me peame oma toote kohe kätte saama. Ma imestasin, kuidas tellisin siin kalli vidina endale. Lähemalt ei leidnud ... üks tootja maailmas teeb ... Los Angeleses. Reedel ma tellisin selle, reede hilisõhtul. Ja neljapäeva hommikul oli see mul kohal. Mõtlesin, et oot – koroona peaks olema ... lennukid ei lenda ju. Kas on võimalik, noh? Tuleb, kui ma mõtlen sellele, et ma tahaksin ... see oli fotovidin ... tahaksin osta Photopointist, siis praegu on see Omniva nii koormatud. Tellin Amazonist, ma saan kaks korda kiiremini kätte. Saksa Amazonist tuleb kulleriga, kolme päeva pärast on kohal. Odavam ka kui Photopointis. Aga noh, ma näen, et see, mis kiriku puhul võib olla ohuks, on see, et käsitletakse seda küsimust sellise tehnilise küsimusena. Ärge loopige prügi maha, teeme majad soojapidavaks

selleks, et keskkonda säästa ja mitte poole sõnagagi ei käsitleta seejuures inimese oma mugavust ja laiskust, mis on ka tegelikult selle põhjuseks. Et me peaksime õppima ennast piirama või talitsema lihtsates asjades, väikestes asjades. Et kirik ei nõuagi ju kelleltki üle jõu käivat. Aga kui sul kipub kodus toitu üle jääma, et sa viskad seda ära, äkki peaks mõtlema, et äkki peaks kuidagi muutma oma harjumusi. Äkki see vana auto käib veel küll ... et see uus Tesla on küll elektriline, aga aga kas sa peaksid siis selle uue Tesla ostma. Et see muudetakse siis tehniliseks küsimuseks, aga see, mis inimesele kõige raskem ja valusam on tegeleda oma elu tegeliku muutmisega ja oma tahete juhtimisega ... ma ei ütle, et kõike peaks alla suruma, vaid arusaamisega, et himud on himud ja himude rahuldamine ei ole vältimatu. Ma võin mõnele asjale ei ka öelda ja tunda selle üle rõõmu. Ma sain endast võitu. [---] Seal on see oht, et me ei räägi asjadest sisuliselt, kui kirik hakkaks väga kliimateemal sõna võtma. Et mida mina, väike inimene, saaksin oma argiste valikutega teha ... seejuures just nagu pidades silmas, et kõik himud ei ole rahuldamiseks või et sealt algab pihta see ebamõistlik koormus keskkonnale. Mitte sellest, et noh, et tegelikult ma pean seda mobiili ikkagi liiga palju juba laadima, kuna aku ei pea vastu ... võib-olla peaks hankima uue mobiili. Ja ma näen ise ka seda ohtu, et ütleme näiteks erinevatel maadel kiriku ja riigi suhe on erinev, aga seal võib olla ka kiriku jaoks kiusatus anda poliitikutele sobivaid või meeldivaid sõnu või ka massimeediale vaadates ... et rääkida seda, mis nagu oleks harmoonias selle muu lauluga. Olla rõõmus selle üle, et ma saan selles harmooniasse ka oma kraadikese lisada. Et parem vältida dissonantsi, et küsida, et kuulge, et see on hullumeelsus. [---] See on jah kiriku jaoks võib olla kiusatus ujuda päri voolu ... palju jaksu ja tahtmist ei ole ka vastuvoolu ujuda, et siis lihtsamat teed minna. [---] Aga selle tulemuseks võib olla, et paastuaja teemaks on Meelis Süld Eesti Raadiost ... juba mitu aastat järjest räägib ökopaastust. Et selle aasta ökopaastu teemaks on vesi. Siin tekib küsimus, et kas me räägime veest ... aga kas me peaksime rääkima nagu oma pattudest ... mitte välistest asjadest, vaid milles ma kurja olen teinud ... inimestele. Millest ma peaksin õppima ... noh, parandama ennast ja meelt muutma, andeks paluma ... noh, väga lihtne mõelda, et nüüd mõtiskleme vee üle terve paastuaja ja tunneme kaasa neile vaestele Aafrika

külaelanikele, kel pole kaevu. Siis võib ka annetuse teha, et nad saaksid kaevu. Aga et noh, et see võimaldab nagu ... ütleme siis sotsiaalse nõudluse ... sotsiaalse tellimuse, tegeleda probleemidega, suunata võimalikult kaugemale. Et ma tegelen võimalikult kaugel olevate probleemidega, mitte et ... noh, on öeldud, et paastuajal peaksin tegelema probleemidega, aga siis jumala pärast mitte minu, et teen head teistele ja eriti hea tunnen end siis olevat, kui kuskil kaugel ... Konstantinoopoli patriarhi puhul ... noh jah, ta on kogu aeg roheline olnud. Tema eelis on muidugi see, et ta on ainult üks mitmest. Et küll üks esimene võrdsete seas ja silmatorkav, aga samas on tal ... noh ma küsiks, palju sul neid seal karja liikmeid siis on? İstanbulis on paar tuhat inimest või ... Kaarli kogudus on ka suurem, tead. Et paavsti puhul muidugi ta on katoliku kiriku keskmes. Tema avaldab kahtlemata suuremat mõju kogu kirikule ja ma olen Facebookis vaadanud neid mõningaid vestlusrühmi ja on niisugusi innukaid katoliiklasi, kes ikkagi aeg-ajalt jälle kutsuvad üles mõtlema nendele teemadele ja ma ei pea seda sugugi valeks või ega ka naeruväärseks, et mul nagu ei haagi ära, aga ma ei ole nagu ka täiesti mõistmatu, mis te seal teete? Et minuni pole pärani veel jõudnud. Aga samas ma saan aru, et isegi paavstil võib-olla kiusatus rääkida, olla sama laua taga selle maailma vägevatega, kus räägitakse meist, kuhu kutsutakse ka Greta Thunberg. Et noh, kes annab oma sisendi sellele olulisele diskussioonile keskkonnaküsimuste ja inimkonna tuleviku üle. Seoses paavstiga tuleb meelde üks anekdoot, kui paavst tahtis ka Jalta konverentsil osaleda, kus maailma jagati. Stalin siis küsib, et palju tal vägesid on. Noh selline retooriline küsimus, millel vastust ei oodatudki. Igal juhul paavsti ei kutsutud konverentsile. Läheb aega mööda. Lõpuks tuuakse paavstile teade, et Stalin on surnud, mille peale paavst ütleb, et noh, nüüd saab ta siis teada, palju meil vägesid on.

Konkreetselt Rooma paavsti Franciscuse teose „Laudato si“ puhul oldi üldiselt positiivsel arvamusel, kuigi mõnele vastajale on vähem või rohkem vastuvõtmatu paavsti isik iseenesest. Siiski on enamasti märgatav üldine paavsti kui ametiisiku autoriteedi tunnistamine.

Markus Järvi: Ma arvan, et praegune paavst peaks olema küll oma „Laudato si'-ga“ ikkagi suhteliselt palju rääkinud keskkonnaküsimustest. Eelnevad paavstid võib-olla mitte nii väga. [---] Olen suhteliselt neutraalsel positsioonil selle dokumendi suhtes. Ma ei ole ausalt öeldes seda ise lugenud. Pean seda väga siiralt tunnistama. Et ma ei oska midagi väga põhjanevat selle kohta öelda.

P.: Antud entsüklikas meeldib mulle Tema Pühaduse viide Franciscuse maailmapildile, tema enda sõnad aga kõnetavad mind vähem, arvestades vastuolusid Tema seisukohavõttudes erinevais meie elukeskkonna tulevikku puudutavais küsimustes. See aukandja tundub mulle mingi kardinatetaguse poliitika tööriistana.

Karol Kallas: Ja muidugi see „Laudato si'“ ... ma lasin ta sealt nagu sellise risti silmad üle ... mitte ei lugenud kõike läbi, vaid mingist kokkuvõttest lasin üle ... Paavstil on see mingi ... Ladina-Ameerika on selline kummaline maa, et seal on selline noh ... preestrid võivad kommunistid olla nii nagu ... nagu seal kirikus ei ole selles mõttes praegu asjad hästi. [---] Ma ütlen, et ma ei ole nagu süvenenud ja ma pigem ei arva ... Ma ei ole süvenenud lihtsalt. Ilmselt kõik on õiged sõnad, et paavst on nagu selles mõttes ... Franciscus, ta ei ole nagu ... ta on kaval, ta ei ütle mitte midagi valesti iseenesest, aga noh, et see, mis nagu seal kõik tuleb ... et selles mõttes jälle vaidleks, on ju ... [---] Ei ole minu asi paavsti kritiseerida.

Malle Pärn: Ei ole, ma ei tunne huvi selle paavsti mõtete vastu. Loen, kui neid kuskil vahendatakse, seda ei ole juhtunud lugema. Ma olen konservatiivne luterlane ja mind ei mõjuta katoliiklaste toretsev kirikuhierarhia. Pealegi see paavst ei ole nagu päris paavst, ta räägib ja teeb imelikke asju. Eelmine võeti millegipärast maha: ju ta oli see viimane õige. Ma pole kunagi kummardanud ühtki Tooli, tähtis on inimene, kes sellel toolil istub, kui see inimene on tark ja auväärne ja usaldatav, siis tema mõtteid tahan ma küll lugeda.

R.: Ei ole tuttav.

Mõned vastajad tõid välja peale piibli teisi võimalikke materjale, millest võiks juhinduda.

***Karol Kallas:** No Püha Franciscuse elu võib lugeda, aga ... Mida ma nüüd vaatan sedasi konkreetselt ... ega mul ei ole, et ma jälle nagu ... kõik on kõigea seotud, kõlab rumalalt, aga et ma üritan nagu selles mõttes, et ... ma muidugi pean ka tunnistama, et ma ei ole väga siin suur viimasel ajal väga suur usukirjanduse lugeja ... loomulikult ma loen mingeid ... piiblit ja selliseid asju, aga ma ikkagi pigem olen mingi selline, et teadus ja filosoofia või poliittemaliste ja ajalootemaliste raamatute lugeja nagu vähemalt viimasel ajal olnud.*

***I.:** Noh, ma mõtlen pühale Franciscusele, eks ole. Kas tema käitumine nüüd tulenes ... Ma ei usu, et see tulenes Jumala käsust olla ... vaid tajuda seal midagi ... osana loodust ... ühe looja all olevana näed iga olevat olendit oma vennana või ka päikest või kuud. Et noh, see on minu lihtne arusaam Pühast Franciscusest, aga ...*

Alakokkuvõte

Piibli olulisust keskkonnaküsimustes ja võimalike lähenemisnurkade andjana hindasid vastajad väga erinevalt. Osad leidsid, et piiblis sisaldub täiuslik juhend, kuidas käituda loodusega, osaliselt leiti, et pigem on tegemist piibli üldisest mõttest tuletatavaga. Huvitava detailina tuli esile mitme suulises intervjuus osaleja kõhklus või ettevaatlikkus sellele küsimusele kohe või üldse vastamisel. Pigem oleks soovitud aega, et vastuse üle järele mõelda.

Enamik vastajaid tõid taas korduvalt esile loodu antust inimesele ja inimese kohustust kanda loodu eest hoolt või valitseda seda Jumala asemel.

Arvamustes, et kas kirikud ja kirikujuhid peaksid võtma keskkonnaküsimustes sõna, oli märgata väga kahetisi arvamusi. Osad vastajad pidasid oluliseks, et kirikud ja

kirikujuhid üldiselt võtaksid sõna ja seda laias mõttes. Autori arvates oli mitme suulise vastaja puhul tajuda soov, et kirik annaks üldse rohkem juhtnööre nii üldiste väärtuste kui ka käitumise suhtes. Põhjuseks nähti üldist väärtuste ja teadmiste allakäiku, millele kirik võiks vastu seista.

Teised vastajad aga ei pidanud vajalikuks ei kirikute ega kirikujuhtide seisukohavõtte, kuna selles nähti ohtu muutuda triviaalseks. Kui aga keskkonnateemasid käsitleda, siis teha seda kristliku usu kuulutamise kontekstis, mitte eraldiseisva teemana. Autorile tundub, et viimaste meelest peaks kirik säilitama teatava autoriteetse väärikuse ja kõrgemalolevuse ning mitte tegelema päevakajaliste pisiküsimustega, mida omakorda võiks tõlgendada, et nende vastajate jaoks ei ole keskkonnaküsimuste puhul tegemist millegi eraldiseisva, vaid osaga suuremast agendast. Lisaohuna tunnetasid mõned vastajad, et kui kirik tegeleb päevakajaliste küsimustega, mille alla need intervjuueeritavad paigutasid ka keskkonnaküsimused, siis unustatakse ära enda suurem missioon ning põhiteemad: kristliku usu kuulutamine, pattudest hoidumine, sotsiaalprobleemidega võitlemine jne.

Ilmnes, et vastajad polnud eriti kuulnud erinevate kirikute seisukohavõttudest keskkonnaküsimustes. Vaid mõni teadis paavst Franciscuse entsüklikat „Laudato si“ ning paaril korral mainiti Konstantinoopoli patriarhi Bartholomeust, kuid Rootsi piiskoppide kirjast polnud keegi kuulnud.

IV plokk. Vaated keskkonnaaktivismile ja selle ideologiseeritusele-politiseeritusele

Küsimustiku viimane plokk uuris, kuidas suhtuvad intervjueritavad keskkonnaaktivismi ning kas nad peavad seda ideoloogiliseks ja/või poliitiliseks küsimuseks.

Küsimused olid järgmised:

Kas keskkonnaküsimused on ideoloogilised ja/või poliitilised? Kirjeldage seda võimalikku seost.

Mida Te arvate keskkonnaaktivistide tegevusest?

Kirjeldage oma suhtumist Greta Thunbergi tegevusse? Mis põhimõtetest ta Teie meelest lähtub?

Taustaks

Esimeses plokis tõi autor välja mõiste *stewardship*. Zaleha ja Szasz kirjutavad, et konservatiivsete kristlaste meelest peitub selle kasutamises oht, et seda võidakse valesi mõista, mis võib viia neopaganismi ning isegi antikapitalismini (Zaleha, Szasz 2015: 20).

Zaleha ja Szasz osundavad, et osad konservatiivsed kristlased usuvad apokalüptilisse maailmalõppu, mis teeb muretsemise keskkonna pärast mõttetuks (Zaleha, Szasz 2015: 20–21), ning ajalooliselt tuleneb see usk varastest Jeesusesse uskujate kogukondadest, mis moodustusid Jeesuse hukkamise järel ja ootasid viivitamatut jumalikku vahelesegamist. Apostel Paulus eeldas, et näeb seda enda eluajal. Selle vahelesegamisega oleks pidanud maailm taas korda seatama, õiged äratatakse üles ja nad pälvivad igavese elu Maal. See ootus sulas peatselt kokku paar sajandit varem toimunud makabealaste mässu aegse apokalüptilise ootusega. Nüüd moodustus sellest paralleelne arvamus, et elu siin Maa peal on päästetamatu ja Jumal viib õiged taevasse ning patuste osaks saab põrgu. Mõlemad versioonid on kestnud tänase päevani, kuid lõpptulemus on nende järgi sama: praegune planeet ei ole eriti oluline, kuna ühel hetkel

see kas hüljatakse, hävitatakse või puhastatakse jumaliku väe abil. Selles mõttekonstruktsioonis ei suuda kliimamuutuse ükski mõju võistelda vältimatult läheneva kosmilise draamaga (Zaleha, Szasz 2015: 24–25). Autori hinnangul sobivad viimase lähenemise näitena Jehoova Tunnistajad, kes ootavad jumalikku Maa puhastustuld ning kelle meelest Jumal plaanib hävitada need, kes käituvad Maaga halvasti, ning taastab planeedi rikka ja viljakana, kus õiged võivad õnnelikult Jumala armus igavesti elada.

Vanal ajal elanud prohvet Jesaja kirjeldas Jumalat, öeldes: „Maa vormija ning valmistaja; tema, selle rajaja, ei ole loonud seda tühjaks, vaid on valmistanud, et seal elataks“. Ilmselgelt soovib Jumal, et inimesed elaksid maa peal igavesti. [---] Pole kahtlustki, et Jumal ei lase maad täielikult hävitada. Väga lähedal on aeg, kui Jumal hävitab „need, kes hävitavad maad“ (Ilmutus 11:18) [---] Seoses suurte muudatustega, mida Jumala valitsus korda saadab, teatab Jumal: „Vaata, ma teen kõik uueks!“ (Ilmutus 21:5). Kas see tähendab, et ta asendab praeguse Maa uuega? Ei, sest meie planeet on loodud täiuslikult. Jumal kõrvaldab hoopis need, kes on põhjustanud nüüdisaegse kriisi, „need, kes hävitavad maad“ ehk praegused inimvalitsused. Need asendatakse „uue taeva ja uue maaga“: uue taevase valitsusega, mis valitseb uue inimühiskonna üle. Et inimeste põhjustatud ökoloogilisest võlast vabaneda, on Jumal koostanud nii-öelda ökoloogilise eelarve. [---] Selle tulemuseks on paradisiiklik maa, mis annab rikkalikult toitu ja mida ei ohusta looduskatastroofid. Mis aga kõige tähtsam, Jumal õnnistab siis kõike maa peal toimuvat“ (Vahitorn 2014).

Teise näitena toob autor 2007. aastal USA Senatis toimunud erinevate religioosete liikumiste esindajate kuulamise kliimamuutuste asjas. Seal ütles Russell D. Moore, tolleaegne The Southern Baptist Theological Seminary asepresident ja kristliku teoloogia professor, järgnevat:

Meie vaade universumile, et materiaalne maailm oli loodud päranduseks Kristusele, et inimesele anti võim loodu üle ja et kosmos ise saab uuendatud

Kristuse poolt aegade lõpus, tähendab, et me ei saa toetada majanduslik-libertariaanlikku utilitaarset vaadet maale ja selle ressurssidele“ (An examination 2007).

Eestist toob autor näitena Meie Kiriku peatoimetaja ja Objektiivivi kaastöölise ning EELK Karja Katariina koguduse õpetaja Veiko Vihuri avaliku sissekande sotsiaalmeediakanalisse Facebook 27. veebruaril 2021 kell 09.23, mis sedastab järgmist:

Viimasel ajal tahab ka kirik kliima ja keskkonna küsimustes kangesti kaasa rääkida. Ma ei tea, kas EKNi teema-aasta „Armastame loodut“ kestab veel, aga eks seegi ole ajastu trendi väljendus. Meie kiriku ametlik õpetus on aga ilmekalt esile toodud sada aastat vanas katekismuses: Mis teeb Issand wiimsel päewal sellesinase maailmaga? Ta põletab selle ära ja walmistab uue taewa ja uue maa (vt https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=965846243820029&id=100011839861567).

Vastused

Kõik vastajad leidsid, et keskkonnaküsimused on selgelt nii ideologiseeritud kui ka politiseeritud.

M.: Keskkonnaküsimused on tänapäeval ka paljuski ideologiseeritud. [---] Kui lähtuda meie maa, keele ja kultuuri ja põlisrahva hoidmisest, siis siia võiks julgelt lisada ka loodu meie ümber oleva loodu hoiu, seega konservatiivse ja alalhoidliku, ka kristliku maailmanägemise juurde võiks kuuluda hoidev ja säästev suhtumine loodusse. [---] Kui poliitikaks pidada järelekaalutud toimumist ja soovi mõjutada või teavitada teisi, siis on keskkonnaküsimused poliitilised. Samas peaksid nad olema ideoloogiaülesed, et erinevate ideoloogiate

vastandumine ei põhjustaks ka vastandumist looduhoiule. Kas see reaalses elus ja inimlikes võimuvõngudes aga reaalne on, on iseküsimus. Pigem olen pessimistlik ses suhtes.

Malle Pärn: Kahtlemata on. Ka poliitik peab arvestama looduse ja keskkonnaga, sest vähemalt osaliselt on see tema kujundada. Inimsõbralik, vaimset ja hingelist arenemist soodustav ideoloogia ja poliitika on keskkonnahoidlikud. Sest valitsemine on teenimine. „Kes tahab kõiki valitseda, see peab kõikide teener olema,“ on Jeesus öelnud.

I.: Minu jaoks poliitika on ideoloogia elluviimise vahend. Ideoloogia on mingi baas, mida püütakse mingite poliitiliste vahenditega ellu viia. Neid ma ei saa teineteisest lahutada. Ma usun, et keskkonnavaldkond küllap on ideoloogiline. Iseasi, et kui oluline ta mingite ideoloogiliste suundumuste jaoks on. Mingid tiivad ... parem-vasak vist ka tänapäeval enam ei kehti ... aga mingid tiivad peavad seda olulisemaks või rõhutavad erinevaid asju selle juures. Kui palju see poliitikasse jõuab või poliitilisteks väideteks või võteteks, seda ma ei oska öelda.

R.: Keskkonnaküsimustest on saanud tänaseks ideoloogiline poliitikavahend – abordiõiguslus, näiteks, on selle ideoloogia üks väärastunud avaldumisvorme.

Markus Järvi: Paratamatult. No paratamatult keskkonnaküsimused on ideologiseeritud. Et me näeme ju seda poliitilises sfääris ... rohelistes erakondades on ju selgelt politiseeritud keskkonnakäsitlus. Ideologiseeritud keskkonnakäsitlus Saksamaal, Eestis, Soomes, Rootsis. Selge nii-öelda ühe sellise tervikideoloogia osa on selline keskkonnateadlikkuse arendamine. Vähemalt mulle tundub nii. Ja mulle tundub, et see on fakt. Nii, et teatav ideologiseeritus see on. Samas võib ütelda, et inimelu funktsioonide juures on vähe üldse selliseid asju, mis tänapäeval ei oleks ideologiseeritud või politiseeritud. Et peaaegu igasugune sfäär jõuab mingil hetkel poliitikasse ja ideoloogiasse.

Karol Kallas: Kas on aktivismil ja looduskaitse vahet ... jälle, et kõik seadused on valesti tehtud nagu selles mõttes ... loomuõigust ei ole või noh, et seda on väga minimaalselt tänapäevases seadusandluses alles. Ja loodust kaitsta ... no tähendab see looduskaitse peaks tulema loomulikult nii-öelda selles mõttes, et inimese nii-öelda ... see peaks olema nii-öelda inimese jaoks loomulik, et sa ei lähe nii-öelda määratsema ja reostama ja saastama ja noh roojama, vaid sa suhtud vastutustundlikult enda ümbritsevasse. Aga see kõik ideoloogiliselt noh ... kõik algab ideoloogiast, usust ... et see täna nii-öelda üldine usk, humanism või no mis iganes ... nimesid on sellel palju. Et sotsiaaldemokraatia ... ma ei tea ... mingi liberalism, aga noh, minu jaoks jälle see ei ole õige sõna. Mina ütleksin progressiivne üldiselt ... nagu progressivism või mis eestikeelne sõna veel selle kohta on, et see on nagu nii vale minu arust. Et noh, jälle head ... kavatsused võivad olla isegi head, aga need ... kõik see, mis on tänapäeval just nimelt selle aktivismiga nii-öelda seoses, see viib nagu lõpuks pörgusse.

P.: Keskkonnaküsimused on ideoloogilised ja seeläbi paratamatult ka poliitilised, aga nende küsimuste pingerea koostamine ning avalikkusele müümine on paraku suuresti äri ...

Poliitilise skaala suhtes leidsid vastajad järgmist.

M.: Rohelised, kes keskkonnaküsimustes sageli sõna võtavad üle ilma või viimasel ajal ka Eestis, on samas kantud ultraliberaalsetest vaadetest inimsootsiumi suhtes.

Markus Järvi: Ei no see on selgelt ideoloogiliselt, kultuuriliselt, väärtuspõhiselt vasakpoolsel skaalal. Selles pole üldse mingit probleemi ... tunnistada, ma arvan neil endil ka. Mis on puudu, on just nimelt selline teatav parempoolne ja konservatiivne loodusteadlikkus, et see on väga oluline aspekt. Mille on parempoolsed jätnud ära ja kahetsusväärset jätnud selle just nimelt vasakpoolsete ajada. Ja siin ma tulen tagasi selle konservatiivse loomuseadusliku looduskäsitluse juurde. Et selle edendamine on tegelikult väga

oluline. [---] Ma arvan, et ilmselt Eestis ei ole väga palju neid konservatiive, kes seda temaatikat oleks nagu selles plaanis käsitlenud. Kuigi see on väga oluline ka paljudele konservatiividele, see teema. Kui hakata siin näiteks vaatama, ma ei tea, siin rahvuskonservatiivse erakonna EKRE pooldajate seas neid, kes on ... ma ei tea ... loomade halvasti kohtlemise vastu, loodushoiuküsimustes vägagi sellisel selgel positsioonil, metsade arutu raie vastu. Ka Rail Balticu vastu puhtalt sellepärast, et see tekitab ökoloogilisi probleeme, siis neid on päris palju, ma arvan. Neid on päris palju. See on avastamata nišš. Et siis senine konservatiivsus, mis lähtub loodusteadlikkusest või keskkonnateadlikkusest või kuidas iganes seda nimetate.

Karol Kallas: Ma olen seda juba mitu korda tõesti öelnud, et jah need küsimused on poliitilised ja ideoloogilised, aga see, mida täna Eesti riigivõim teeb, mida teeb Euroopa Liit, mida teeb ÜRO ... Noh, need on sellised suured kliimateemaajajad. Et see on äärmusideoloogiline progressiusk. See on mingi äärmusideoloogilise progressiuse mingi ettekääne selleks, et korraldada suur lähtestamine, maailmarevolutsioon ... suur lähtestamine ja maailmarevolutsioon ... need asjad on nagu üks ja sama. Ja nüüd ... ja siis ma arvan nüüd ... jälle kõik on kõigega seotud ... ja siis nüüd kuskil mingid sisalikud ... ma ei mõtle nüüd päris sisalikke, mõtlen neid selliseid maailma ... kuskil seal sellised maailma universumi kuningad jutumärkides, kuskil on nagu otsustanud, et ei – see kliimajutt ikka ei lähe nii peale ... et nagu üldse inimesi see ei hirmuta ja nüüd ka see seitsme aasta pärast saabub ... maailm saab hukka, kui me kohe midagi ette ei võta ... et sellega enam inimesi ei hirmuta ja nüüd teeme ühe väikse pandeemia ka. Siis nüüd on mingist gripist ... no natukene äkilisemast gripist on tehtud mingi totaalne nagu mingi maailma pea peale pööramise vahend. Nojah, aga see tervis on jälle see, et sa pead nagu nii-öelda arste nagu usaldama, aga ka see tervisetööstus ja arstid ... nii-öelda head arstid, need on kaks ise asja täiesti. See tervisetööstus on jälle ideoloogiliselt punane ... et siis nagu selle eesmärgiks ei ole inimeste ravimine, vaid selle eesmärgiks on inimeste allutamine. [---] Kui ma kasutan sõna punane, siis see tähendab vasakideoloogiat, vasakut progressiuskku ... noh progressiuse võib läbivalt selle

punasega tähistada. [---] Ja hästi lühidalt öeldes kõik, mis on punane, on saatanast, ja tänane keskkonnaaktivism on punane, ideoloogiliselt punane ... noh, arbuus ... ja kõik need Euroopa Liidu, Saksamaa, Taani, Rootsi, Soome, Hollandi ... kõik need rohelised on tegelikult need ... nad on mingid äärmuskommunistid või äärmuspunased ja siis selles mõttes, et kõik, millel on natukenegi punast lõhna juures, see on saatanast. Minu arvamus.

Keskkonnaaktivismis eneses mingeid eriti positiivseid jooni ei nähtud.

Karol Kallas: *Jäägitult halb. Või okei, ütleme, et võib-olla on mingid sellised pisut positiivsemad mõjud ka seal. Et nagu võib-olla tõesti inimesed ei loobi enam nii palju prügi maha ja nii edasi ... sellised mingid üksikud asjad. Aga ideoloogiliselt üldiselt, kuna nad tahavad ehitada head uut ilma, on see üdini see selline punane keskkond, progressiusuline keskkonnaaktivism on üdini paha.*

Arvet Ollino: *Noh, kui ikka kuulen, siis kohe nagu võpatab ... sunnib ümber vaatama, kas mul on midagi ... kõik korras ikka või mitte? Et ega me midagi ... kas kuskil lõkke kohal ... kas siis ikka nii väga midagi pole kuskil ja ... ja ega musta tossu ei tule lõkkest ja ... [---] Minu arust see keskkond on ikkagi seotud inimese oma sisekeskkonnaga, vaimse keskkonnaga, füüsilise keskkonnaga ... Kui sisemaailm on ikka täiesti sassis ja paigast ära, no siis sa saad ainult väliskeskkonda kaitsta käskude ja keeldudega ja lähebki kurjaks ja karmiks. Et vähemalt see on minu arusaamine. Et kui inimesel on oma sisemaailm ja keskkond, see vaimne keskkond on puhas ja kaitstud ja turvaline ning kõik korras, siis ta nagu eritab seda ka väljapoole ja hakkab nagu välispidist keskkonda vaatama sellise hoolivama pilguga, et ... ma arvan, et see looduskaitse ja keskkonnakaitse teinekord ... Mul on hea meel, kui ma nendega kokku ei puutu. Sest minul esimene mõte on see, et äkki need tahavad mulle trahvi teha. Nojah, parem praegu ma ikkagi nendega kokku ei puutu ... nende keskkonnakaitsjatega ja see inimese elu on ju ... Ma olen mõelnud, et inimese elu on nii paljudest valdkondadest koosnev, et kui me nüüd ... kui ma nüüd keelustan mingisuguse ... hakkab kaitsma mingisugust asja kuskil. Noh, üks mu tuttav*

rääkis ... bioloogi lood ... Tartu ülikoolis ... Üks noor tütarlaps ütles, et tema nagu ei lubakski üldse ... tema idee oli selles ... tegi mingisugust tööd ka veel selles ... et tema ei lubakski inimesi üldse rabasse, nad sõtkuvad raba ära. Et vaat siukseid looduskaitsejaid, kellel puudub elukogemus ... tegelikult noh, ma ütlen, et ma oleks nagu Martin Helmega natukene nõus. Et naisterahvaid, kellel ei ole peret, kellel ei ole lapsi, neid ei tohiks vastutavatel kohtadel ja otsustavatel kohtadel üldse ametisse panna. Naine on ääretult tugev ja jõuline isiksus. Üldse emad nagu ... ta ei saa muidu ema olla ja ... ja kui neil ei ole lapsi, siis see jõud teinekord ... ma ei saa üldistada ... aga tavaliselt hulle on naisterahvaste seas rohkem kui meeste seas. Muidugi siin ma lähen jälle vihakõne ja ma ei tea natukene sooneutraalsuse peale, aga seda Martini juttu ikkagi. Ma arvan, et ma olen nõus sellega, kui ta ütleb, et ikkagi esimene asi on ... naisel on emadus ja kui need keskkonnad ... kui ma vaatan ... või noh ei vaata ... neid otsustajad või ametites olijaid, siis need on naisterahvad ja sellised kolme-neljakümnesed, jõulised, tugevad ning neid ma kardan, sest neil võib see hormoon nagu lüüa vägivaldseks või et ... aga kui on pereinimene ... kui on omal lapsed, siis ta teab, et ta peab tuleviku peale mõtlema. Et noh, ma ei saa rabasid päris kinni panna ... et inimese elu ei saa päris kinni panna. See kuidagi loodushoid ... Täna peaks olema ... Noh, lood elust enesest ... kui mul on kotkapesa metsas ... Annaks jumal, et seda ei tohi öelda, et sul kotkapesa või musta toonekure või mingisugune asi on metsas, siis sul võib olla see sinu oma, aga sa ei tohi isegi metsa minna. Noh, see on üle võlli, et vabandust, et siin tuleb nagu selle peremehega kooskõla leida. Et lepime milleski kokku. Et vaatame, kuidas oleks sellel kotkal hea seal. Ma arvan, et see oleks täiesti läbiräägitav, et riik ütleb, et jah ... et teate, et sul on kotkapesa seal, et sa ei saa küll raiuda või sedasama metsa majandada seal, aga lepime mingites asjades kokku. Ja ma arvan, et enamus metsamehi on sellega nõus. Kes see tahab ikka sihukest väärtuslikku asja nagu kotkast oma metsast või tahab talle halba. Aga kui täna lennatakse kohale, pannakse kõik kinni ja saamees kaotab töö, ta kaotab ju leiva, kaotab oma pere leiva. Need tagajärjed on võib-olla hullemad. [---] Loomulikult on keskkonnakaitsjaid vaja, ma nüüd ei ütle, et vaja ei ole. Isiklikult minu kui indiviidi jaoks ... nii kui ma kuulen keskkonnakaitsese või tuleb, siis ma vaatan ümber, et ma midagi halvasti ei tee. Nii

nagu mehed on ikka rääkinud mul teinekord, et ... ma ju kuulen ka, et inimesed ikka räägivad, et ... kui metsamees tuleb traktoriga, lõikab puu maha ja noh, nagu ikka oli ka pimedas öös ja ühekorra nägid, et kotkapesa lõigati kogemata maha. Siis paanikas, et mida teha, helistab ülemusele ... ülemus ütleb okei ... nüüd haki see nii ära, sest kedagi sees ei olnud ... Aga haki nüüd nii ära ja tamb traktoriga see mutta, et mitte keegi ei saaks teada ka ... nii, et kõik on hirmul. [---] Täna mina kardan keskkonnaametit. Ja igasuguseid looduskaitsejaid. Ma kardan neid. Tore! Tehke! Olge! Ärge tulge oma kontoritest välja! Et see eluterve kuidagiviisi ... minu arust on see eluterve mõtlemine mitte ainult nende puhul, vaid paljude asjade puhul, hakkab ära kaduma ... et ongi käsk ja keeld. Et kui inimene ei ole enese sees paika saanud, ei ole kohtunud iseendaga, ei ole kohtunud Jumalaga, ei ole saanud trantsendentseks, avatuks ... tema kontseptsioon ei ole kooskõlas taevaga, kosmosega, Jumalaga, siis see energia, mis ta saanud on, võib õige ruttu käsuks ja keeluks ja kurjaks muutuda. Halastamatuks, just on õige sõna. Kristus tahab halastust, mitte käsku ja keeldu. Käsk, nii nagu vana testamentki ütleb, et käsk ikkagi viib surma. Aga Kristus peab halastust pakkuma. No ma ei saa kõiki asju kaitsta ju. Ja kaasata tuleks nagu inimesi või ... No ma ei saa öelda, et tuleks kaasata ... vaid sellest samast suhtumisest ... [---] Ma arvan, et nende tegevus on enamuses positiivne või kõikide nende tegevus on positiivne, sest nad teevad seda ikkagi, ma arvan, et päris südamest ja teevad toredasti. Ma ei ütle, et see negatiivne on, aga ma ütlen, et ... ma julgen öelda, kui et kui ühiskonnas on Jumal ikkagi välja visatud, siis olgu see looduskaitse või mida iganes, mis süsteem see tahes ... see ei saa kanda neid vilju, mida ... mis näha tahaksime. Isegi looduskaitse mitte. Kuna seal on inimesed ja kui nende sees ei ole sihukest noh ... äratundmist ... mis kooslus või kus on kogu kosmilises süsteemis inimene ... et kus ta paikneb selles suhtes, kuidas ta suhestub Loojasse ... kuidas sa suhestud inimeste ... mis on tema ülesanne ... siis, kui inimesel ... looduskaitse ... süsteemil ... enamikel inimestel, kes seal süsteemis on, puudub see arusaam ... siis nad ei saa ka oma ... isegi, kui nad teevad seda tööd südamega, ei saa nad seda tööd teha, sest nad on ju silmaklappidega ... nad on ju pimedad ... nad ei taipu ise kogu seda suhestust ära ... Et mis on see õige suhestus? Mina arvan seda ikkagi ... kui inimesel

puudub tervikpilt ... No tervikpilt saab ainult olla nendel, kes on Jumalaga kokku puutunud. Siis ei saa olla ka midagi ... midagi sellist ideaalset ... mitte ideaalset, vaid ideaalilähedast või sellist asja, et ... loomulikult nad on head, nad kaitsevad. Aga see kasutegur ei ole selline, mida võiks oodata ... et mina arvan seda. Et kui ühiskonnas on see inimese Jumalapilt paigas ... enamus inimesi evib seda, et on Jumal, kellele me peame aru andma või kelle ees me peame lõpuks aru andma ... kelle ees me peame kogu aeg aru andma ... me peame iseenda aru saama ... jälgima oma tegevusi ... siis me suhestume ka loodusesse palju paremini ja siis on nagu paigas see meie suhestus. Mis on looduse ülesanne, mis on meie ülesanne. Päris nagu inimese eest ka kõike kaitsta ei saa. See on ikkagi suhtlemine, läbipõimimine ... et kui me tõmbame kuskilt joonelt ... vot siit maalt see on nüüd keeluala. No tore jah, aga noh, mis ...

Malle Pärn: Ma ei ole kunagi tõsiselt võtnud ühtki kampaaniat, kampaania on alati vaid propagandavahend, ei ole ühtki kampaaniat, mis tõesti kellestki hooliks ja kellegi eest välja astuks. Ja propageeritakse ju ikka neid asju, mis on halvad, kahjulikud, valed, mida ilma propagandata ei taheta omaks võtta, kampaaniatega tahetakse inimestega manipuleerida. Massihüsteeriat tekitada. Ajupesu. Fanaatikuid ei tohi kuulata, mitte mingis teemas, neile ei tohi anda mingit võimu, nad tahavad ju alati ainult sõda. Nad kipuvad alati tegelema mingi vale asjaga. Olulisem oleks suunata inimesed põllumürke vähem kasutama, mitte kunstväetistega liialdama, ja üldse tagasi liikuda väiksemate põldude ja kergemate põllumasinatega, ja kärpima toiduainete vedamist ühest maailma otsast teise. Selle peale öeldakse aga mulle, et „kas te tahate keskaega tagasi?“. Inimesed peaksid liikuma loomuliku elukorralduse poole. Lihtsama elu poole. Tundub, et me pole eriti targemaks saanud.

M.: Keskkonnaaktivistid enamasti pigem peletavad, eriti veel siis, kui neist saavad mingi ideoloogia käilakujud. See, et noored üha rohkem probleeme teadvustavad on hea, teisalt sellega kaasnev retoorika kõlab sageli poolikuna. Ses suhtes on Pentti Linkola sarnased inimesed austusväärsemad :) Nagu sambapühakud omal ajal, kelle ökoloogiline jalajälg oli kindlasti tilluke. Meie

ajal on hirmkeeruline ju ühelt poolt võidelda millegi eest ja teisalt loobuda oma harjumuspäraste mugavuste arvelt millestki, mis selle esimesega vastuolus on. Ikka see – ärge käige minu tegude vaid sõnade järgi. Kokkuvõttes siis sümpatiseerivad mulle äärmuslikud keskkonnaerakud, kes loobuvadki pea kõigest ja on seejuures rahulikud ja rõõmsad ilma poliitiliste ambitsioonideta. Või teisalt siis inimesed, kelle maailmanägemusse kuulub ka loodu hoidmine ja kes seejuures annavad aru, et äärmuslikkuseks neil jõudu ja tahtmist pole, aga korraldavad oma elu ja suhtumist austusega loodu suhtes.

P.: Nii selle Greta kui ka teiste keskkonnaaktivistide tegevus on minu silmis 99% nartsissistlik püüie vastanduda, nagu see on olnud iseloomulik teatud arengustaadiumis inimestele alati. Noorte protestivaim ei tunne piire aga anna endale ka aru isiklike arusaamade piiratuses ...

I.: Ega ma enamasti ei pane seda eriti tähele. Et noh, kuna see ei ole ilmselt võib-olla ... see ei ole minu jaoks nii palju teema, et noh, et mulle pakuks nii palju huvi ... Et see, mida tähele paned, on noh, mingid hullud, kes ennast Haaberstis puu külge aheldavad, või Greta, kes läheb kalli süsinikpaadiga üle ookeani evangeeliumi kuulutama. Noh, mis on kõik veider, eks ole ... ja tobe. Sellistes kohtades mõtlen, et noh ... et miks te teete seda, eks ole. Ja ega ma rohkem nagu ... huvi sellega enamasti aga piirdub ka. Ma ei mõtle selle peale, kas Tallinn on roheline linn või mitte ja kas see CO kahte ... et süsihappegaasi – kas seda on liiga palju. Ma saan aru, et kui me kui me teeksime nii, nagu Greta tahab, siis me peaksime kiviajas elama. Et ma arvan, et Greta võiks siis rääkida ... nagu öelda ausalt välja, aga siis ei taha keegi kuulda, eks ole. Ja me kasutame rõõmsasti oma neid mobiile, mille haruldasi muldmetalle mingid ... et on Aafrika lapsed kuskil näoli kuskil koopas välja kaevanud ja neile antakse ... õhtul visatakse heal juhul, noh, mõni närtsinud banaan. Ja me ei mõtle sellele, me ei taha sellele mõelda. Kuidas nad seal mitte ainult et ... lapsi kuritarvitatakse selle liigse tööga, aga noh, kuidas nad ühtlasi ka oma tervist rikuvad. Midagi inimlikku seal ei ole meie mõõdupuu järgi. Püüavad ennast elus hoida. Keskkonnaaktivism ... ma saan aru, et on olemas hulga mõistlikke

inimesi ... noh minu vanaisa X oli kunagi Eesti Looduskaitse Seltsis aktiivne tegelane ja oli see matkamees ja looduskaitsemees. Ja samas ma näen ... ja samas on olemas ka metsamehed, kes teevad minu arust ausat ja õiglast tööd. Et aga noh, me elame ajal, kus tõesti harvesteri hankimisel sa pead sellele andma kakskümmend viis tundi ööpäevas tööd, sest muidu sa ei jõua pangalaene maksta. Ütleme, see majandusmudel on selline, et tulebki võtta lagedaks. Ma saan aru, et, metsamees teeb ausat tööd, aga et mingis mõttes on sundseisus. Looduskaitse võitleb ausat võitlust. Aga noh, teisalt pead tegema mingeid hullusi, sest keegi ei saa aru muidu, et asi võib olla hull. Asi ongi hull. Aga põhjused on sellised, millest me tegelikult ei taha palju kuulda. Oma heast elust loobuda: loobuda nendest elektroonilistest vidinatest, elektrivarustuse püsivusest, veest, mida saad kraanist, mitte kaevust ja nii edasi. Noh, see looduslähedane elu eeldaks ikkagi teistsugust elu. [---] Ütleme keskkonnateadlasi ja sellist sümpaatset või hoolivat suhtumist keskkonda, ma pean õigeks. Aga sõna aktivism tähendab ikkagi noh, sellist Greenpeace'i taolist ... Greenpeace'il tundub, et on väga selgelt nagu kaalutletud sammud, et nad teevad selliseid asju, mis torkavad silma. Aga kas seda on vaja üle võlli keerata ... ma ei tunne nii palju huvi, et kas ma peaks neile ka kaasa tundma või neile kaasa elama ... ütleme, et hästi andsite, poisid. [---] Ja see on mu isiklik vaade, et mulle tundub ... see rohepesu, noh näiteks sellise kliimaneitsi Greta näol ... kes lükatakse ... kelletaolised aeg-ajalt lükatakse jälle areenile ja püütakse neile ka Nobeli rahupreemiat pakkuda ... Et tähendab, et see on pigem osa sellisest moodsast progressiivsest revolutsioonist, kus tahetakse inimesed panna jooksma jälle mingite uute eesmärkide järgi ja mis ei paista siirana. Et kui Greta ütleb, et ma tahan, et oleksite paanikas, sest maja põleb, siis ma ootaks nagu midagi paremat ... midagi ülesehitavamamat ... positiivsemat sõnumit. Muidugi minutaolisi laisku ja mugavaid inimesi miski ei raputagi ... isegi Greta ei raputa. Mulle endale meeldib näha neid Objektiivis olevaid artikleid just sellest aspektist, et ahah – et nüüd paljastatakse jälle see vasakpoolne vandenõu. Et muidugi seal ... noh, ma ei ole ise pädev ütlema, et kas seda metsa raiutakse liiga palju või mitte. Et ma saan aru, et noh, mingi küps mets tulebki maha võtta ... kas annad selle üraskitele rasketele kuusemetsa või võtad ise maha. Ma olen nii palju

keskkonnavõõras küll, et ma ei oska öelda.

Ka keskkonnaaktivism pälvis pea kõigilt vastajatelt tugevat kriitikat.

Karol Kallas: *Nüüd selle keskkonnateadlikkuse juures üks selline oluline moment on see, et raha on samasugune energiaühik nagu mingi kilovatt või selline asi. Ja tähendab kui sa nagu ikkagi väidetavalt mingi ökoasja eest, kas siis on see mingi elektriauto või mingi eriti passiivmaja ja mingi selline ma ei tea, mis õhuvahetitega ... siin energiasüsteem, mis sul seal umbes ühe kolmandiku võrra teeb maja kallimaks, siis nüüd ikkagi tähendab tuleb ... tuleb mõelda selle peale, et kui sa selle raha sinna oled kulutanud, et see on samasugune energiaühik, mis teiseneb ja auto mul kohe energiaühikutes siis tuleb ... või siis nagu, et sulle müüakse mingeid selliseid rohelisest kiust ... või rohelisi kohviubasid. Selles mõttes mitte rohelisi kohviubasid, vaid mingeid ökoloogilisi kohviubasid ja mis on siis mingi kaks-poolteist korda seal sellisest tavalisest kallimad ... Nagu jälle, et kas see on nüüd jälle ... et kui sa pead selle eest rohkem maksma, kas see on nagu öko ... et sa ikkagi maksad ... et sa ikka kulutad rohkem energiat selle peale ... et siis see kõik nii-öelda raha. Noh, okei, täna tuleb muidugi rääkida sellest, et raha kaotab järjest nagu enam väärtust ja mis sest eurost üldse nagu varsti järgi jääb või dollarist. Ma ei ole sugugi kindel, et nagu mingist fossiilkütustest nüüd sedasi rabinal lahtiütlemine on ... see on pigem nagu jälle vaenulik ... keskkonna vaenulik tegu. Mingid haruldased muldmetallid, mida see kogu uus roheline tehnoloogia vajab ja nii edasi. Või siis mis pagana roheline elekter see on, kui sa pead selle eest mingit roheline energia tasu maksma. No minul on see mingi kuus või seitse eurot, aga no kellelgi on ta rohkem, kellelegi vähem. No see ei ole roheline, et seal ei ole mitte midagi rohelist. Samamoodi nagu ei ole roheline, et paned oma need mingid sõejaamad kinni ja ostad Venemaalt gaasi. Samamoodi see ei ole roheline. Ja jälle, et nagu seadused peavad olema selleks, et elatakse, mitte selleks, et suretaks – Euroopa Liit tahab keelata ära ahjukütte. Minul on endal ahi. Ma ei tea, kuidas teil on, aga noh nüüd tahetakse keelata ahju kütta, mis on kõige nagu selline loomulikum, ökoloogilisem ja nagu ... ja siis nüüd ma nagu vaatan, et mina*

kulutanud võib-olla aastas selle mingi ... jälle nagu võib-olla üks näide, et võiks ka endale õhksoojuspumba panna nagu seal ülejäänud korteritel on. Et siis vajutad nuppu ja tuleb, aga noh ... et aga jälle see ahjuküte on selline, et ma kulutan aastas võib-olla seal mingi kolmsada eurot nagu selle kütte peale. Teine maksab nii palju seal oma kahetoalise korteri eest ... on seal talvekuudel selle sooja vee ja kütte eest või siis keskmiselt ...

Arvet Ollino: Millalgi aastaid tagasi oli vist midagi Saksamaa luterlikus kirikus ... otsustas hakata keskkonnagaase vähendama ... atmosfääri paiskuvate keskkonna ... keskkonnagaase vähendama, aga see oli nii naljakas, et kuidas me siis peame ... et kas me ei tohi siis enam bullerjani kütta? Midagi sihukest või lähme, ostame roheenergia autosid või midagi ... noh, see oli igatahes minu arust ... oli see Saksamaa luteri kiriku lugu oli nagu kuidagi silmakirjalik või farss või rumalus ... Et hakkame ostma siis elektriautosid, aga mis selle tootmine ja utiliseerimine on veel kahjulikum võib-olla kui ... või mida iganes ... et selle sisepõlemismootoriga autode kasutamine. Et tsirkus oli minu jaoks. [---] Ühesõnaga see on väga palju ideoloogiline, poliitiline ses suhtes, et paljude-paljude asjade puhul, kasvõi need elektriautod ja see on see tsirkus. Roheenergia ... meil on mets. Me saame elektrit toota ... oma hakkepuidust, mida väga on hakatud kasutama. Kui iga maa hakkab vaatama, mis on tema ressursid. Süsihappegaasi põlemisel tekkivad gaasid, aga ... puu põlemisel süsihappegaasid. Aga mets jälle sööb need süsihappegaasid jälle ära. Tarbib jälle toiduks ära. Kas see on saastamine või nii nagu meil mingid direktiivid tulid kunagi ülevalt alla ju, et kaotame korstnad ära. No see on nagu ... võiks öelda, et looduskaitse või keskkonnakaitse, aga ma hea meelega paneks sellised ideede autorid nagu seinä äärde. Et see ei ole nagu eluterve, see ju see hävitab tegelikult. See on kuritegelik, see on ju inimesi hävitav. Ma käisin eelmine aasta brittide juures ... Inglismaal olin. Ja siis me ööbisime seal koguduse liikmete juures kodudes ja siis ma vaatasin, et nendel oli akende ette pandud paksud kardinad ja maju köeti ainult päeval ... või õhtul vist. Ja ühekordsed aknad, ukseid avanevad kohe õue. Ma küsisin, et ... ja siis nad rääkisid ka, et vaadake – me enam korstnaid ehitada ei saa uutele majadele, et pole lubatud, et see on

keskkonnahoid ja mida iganes. See silmakirjalikkus. Kõigepealt pange topeltaknad ette, tehke majal tuulekojad, et te saaksite seda energiat salvestada, mitte välja lasta. Et ühe külje pealt oleme rumalad ja teise külje pealt tõmbame keelud üles ... Mina küll ei pea seda keskkonna saastamiseks, kui ma küitan ahju oma puudega. Minu arust on see igati keskkonnahoidlik tegevus ja mida rohkem me selliseid ressursse nagu vesi, päike, puu, seda propageerime ja kasutame ... Ma arvan, et me hoia megi sellega keskkonda ju ... aga sihukene rõõvellik suhtumine või selline korporatiivne, kus on ... Minu arust veel sada aastat tagasi, kui olid talumajapidamised, olid kõige looduskeskkonnasõbralikumad. Neil oli see kasutus, et nad kasutasid kõik oma toorme või mida nad tootsid ... kasutasid ikkagi ... iga asi läks õigesse kohta. Lemma karjumine võib-olla tapmisel või looma karjumine tapmisel läks raisku, aga kõik tuli nagu tagasi või nagu ring või taaskäitlusring, aga täna see korporatiivsus või selline massi ... massidele suunatud majandus, see minu arust tapab rohkem.

I.: Alternatiiv on see, et noh nii nagu üks sõber rääkis. Ta rääkis, et oli ka Saksamaal mingil kliimateemalisel kirikukonverentsil. Ta sattus sinna mingi Eesti-poolse delegaadina. Õhtul istuti lauas ja seal ajas juttu mingi saksa kirikuõpetajaga sellest, et jah ... meil kogudusel seati need mingid kliimanõuded peale. Me müüme siis ära selle kõige suurema ökoloogilise jalajäljega laagrikeskuse. Tegelikult asi on selles, et noh, see vajaks päris parajat raha, et see jälle korda teha, aga et noh, kuna me peame ikka ohvri tooma, siis me võtsime ühe sellise maja, millest on kõige vähem kahju loobuda. Ja ta olla lisanud ... aga ma ei jäta oma uut autot ostmata, sest ma tahan Autobahn'il ikka sõita ka. Ja kui sa kuuled kliimakonverentsil sellist usalduslikku vestlust ilmselt pärast mõnda õlleklaasi, kus räägitakse asjadest nii nagu need on, siis tundub asi nii naljakas ja mõttetu, milleks see siis ... [--] Ma ei tea, kas see nüüd otseselt on keskkonnateema, aga ametivend kirjutab meililistis, et näiteks võiksite mõelda õiglasele kaubandusele. Projekt, et poest valida õiglase toote, õiglane kohvipakk, õiglane šokolaad ja nii edasi. Minul lööb sellisel kohal nagu punase tule põlema. Aga kas see on õiglase selle heidiku vastu, kes samal ajal poe prügikastist püüab pesuvalgendiga üle kallatud toitu, mis on veel

kasutuskõlbulik, ning sealt midagi endale süüa saada. Kas ma võiks osta selle kõige odavamana neetud šokolaadi, kui mul ei ole ... kui ma tahan olla õiglane ja siis ülejäänud raha minna ... osta sellele heidikule puhast toitu. Seal tekib nagu ... noh sellised näited äratavad viha, et see on silmakirjalik. Me muretseme tõesti mingi Aafrika ... või siis Aasia tootja pärast, kellele see raha jõuab päris päris mitmete-mitmete-mitmete vahendajate kaudu ja kes saab võib-olla natukene paremat elu endale lubada, kui saab, ja kellele pannakse samas ebamõistlikud mingid tootmishinnad peale. Et sa ei pea mitte ainult tegema nii ja naa, vaid suutma arvestada pidevalt soo- ja muude kvootidega. Kogu see kupatus antakse kingitusena kaasa. Et noh ... et ma ei taha seda toetada. Seal nagu tekib küsimus, kas meil oma vaeseid on vähe. Et noh, nad on siinsamas kuskil, et me ei pane neid tähele. Kui asjad on emotsionaalsed, siis see tekitab alati küsimusi. Asjad ei ole nii mustvalged. Noh mõtleme näiteks selle Haabersti ürgpaju peale. Kolmsada aastat vana, üks ole. Samas kui ma loen nagu mida linnakliimast räägitakse, et linn on eriti talvel, kus autod liiguvad rohkelt linnas ... või suvel just ... Tähendab puude puudumine linnas ei lase tuulel heitgaase ära puhuda ... õhk on reostatud ... raiume maha, et õhu saaks puhtamaks. Et see puu on iluasi, aga mitte tervise või keskkonnaasi. Et nad on ilusad vaadata küll ja võib-olla mõni lindki leiab endale koha ... aga tal on teine ots ka ... et me peame linna puid säilitama ja hoidma on ju, aga kas peab nüüd keset Haabersti ristmikku seda puud hoidma, on iseasi. Ja kui ehitusfirma teeb sellise noh rohežesti – istutame tuhat puud Haaberstis ... see kõik on selline paanikaosakond, millele vastatakse sellise üle võlli heategudega. Mingi mõistlik põhjendus puudub. Ma näen sellist propagandistlikku lähenemist, mis käsitleb mingil moel inimesi alaealisena. Nad ei suuda ise aru, saada asjadest või mõelda. Keskkonnast rääkides ... mu kadunud isa ... vanaisa oli Eesti Looduskaitse Seltsi liige ... mu kadunud isa on eluaeg Eesti Loodust tellinud. Ja need on kõik alles ja surivoodil andis mulle ... esitas mulle palve, et ma telliksin seda edasi. Ma ei saa sellest keelduda. Tuleb Eesti Loodus korra kuus, enamasti on mul seal midagi lugeda. Et ma loen neid asju ja mulle pakub see huvi teatud hulgal ja ma ei võta seda kadunud isa koorma või kohustusena. Ma olen ennast harinud selle koha pealt natuke ... natuke targem, aga abikaasa on lasteaednik,

temal on neid teadmisi ka tegelikult vaja selleks, et midagi edasi anda. Aga noh, siit tuleb edasi, et ega oma jutlusi ei pea Eesti Looduse põhjal. Aga jah, ütleme, et see aktivism on minu jaoks ... tähendab alati sellist ülevõllimist, mis ei arvesta ... mis on võib-olla intellektuaalselt solvav. Et tervet mõistust tahaks kuulda, aga siis peaks süvenema ja siis selgub, et see valdkond on nii lai. Läänemeri, linnaloomad, tuumajaam, Rail Baltica ... sa ei jõua kõigega ennast kurssi viia ja kõigesse süveneda. Eesti metsad maha võtta või alles jätta.

Lisaks leiti, et alused, millelt keskkonnaaktivism lähtub, on kaheldavad.

***Markus Järvi:** Esiteks me räägime asjadest, mis on ikkagi ... et me võime vaielda. Ja eelkõige on probleem siis, kui üks mingisugune printsiip absoluutiseeritakse või totaliseeritakse ühiskonnas ja seda sellisel viisil, et kõik peavad hakkama seda võtma dogmana ... et kliima soojeneb ... et siis kliima soojeneb inimese toimimise jõul ... et see on nüüd üks dogma, milles on keelatud kahelda. [---] See oli see, mis mulle käib tohutult vastu, et mingi seltskond tuleb ja ütleb, et asjad on nii ja nendes kahtlemine, nendes diskuteerimine ... vastuväidete esitamine ei ole enam lubatud või on vaadatud äärmiselt halva pilguga. Ja see on nüüd selline kliima- ja keskkonnaküsimuste totaliseerimine. No esimene asi kohe vastukaal, mida ütlesime ... kui me tõesti nüüd ratsionaalselt lähtuksime ... Et tõepoolest oleks tekkinud inimtekkeline kliimasoojenemine ja seda põhjustab süsinikdioksiid, siis esimene asi, kuhu me peaksime pöörduma, on mitmed teised riigid ja Lääne-Euroopa. Esimene riik on Hiina, kuhu tuleks Greta esimesena saata. Täpselt samamoodi nagu tuleks Lääne feministid saata Saudi Araabiasse ... igal juhul ... nendesse maadesse, kus üheksa-aastaseid tüdrukuid pannakse kuuekümnepäevastele meestele naisteks ... et see on küsimus, mida lahendada ... et ma ei näe selles küsimuses teatavat loogilisust ... Et kui see asi oleks nii tähtis ja nii oluline, et kui me ei saa dioksiidi maha keeratud, siis kahekümne aasta pärast ootab kliimakatastroof ... siis maailma põhimõtteliselt jõud peaksid hakkama Hiinale selgeks tegema ... väga lihtne ... siis ei ole enam midagi kosta ...*

Osad vastajad seostasid keskkonnaaktivismi mitme muu terava küsimusega.

Karol Kallas: *Igasugused massiimmigratsioonid ... massiimmigratsioon on headus. See on jälle täiesti omaette teema. Aga see on ka roheline teema selles suhtes, et massiimmigratsioon on täiesti mitteroheline asi või üdini mitteroheline asi. [---] Et inimene ... okei, tähendab jälle ... ma olen ka nii-öelda võib-olla vaadelt nagu selline klassikaline Austria libertaar. Ma ise kaldun sinnapoole. Kuid noh ... Rothbard ja sellised majandusteadlased. Et ma võib-olla vaadetelt kaldun sinnapoole ... mitte ma ei ole nagu üdini libertaar ... et siis minu arust, et inimesed omaette teevad ... tehku, mis tahavad ... see samasooliste paaride kooselu, aga see nüüd see LGBT ühing ... noh, see ei ole nüüd nii, et kaks inimest las teevad, mis tahavad, vaid see on terve selline ideoloogiline komplekt, mis on seotud saja miljoni muu asjaga, mis tahab tervet nagu ühiskonda või terve maailma lähtestada mingitesse uutesse teemadesse. Ja jälle ... see on nagu selline rumal sõna ... ei ole nagu sellele mingit toredamat vastet leidnud ... nagu sotsiaalne sidusus. Et nüüd selles mõttes kõik see abordid, samasooliste kooselu, massiimmigratsioon ... jälle kõik on holistlik ... et see on nagu selles mõttes ühiskonna alustalade või tähendab inimühiskonna alustalade purustamiseks. Perekond on nagu selline ütleme ühiskonna alus, rakukene või ühiskonna vundament. Inimühiskonna vundament on mingi ... no kümme tuhat aastat vähemalt ... no kakskümmend tuhat ... võib-olla sada tuhat on ... mingi selline vundament. Mehe ja naise nii-öelda loomulik abielu, see on ühiskonna vundament. See tänane maailm jälle selleks, et me ei elaks ... teeb seadused selleks, et me ei elaks ja on siis nagu kuulutanud naise õiguseks aborti. [---] Et see jälle see vabadus-võrdsus-vendlus on jälle sellise nagu selle ... või mida meile humanismi all müüakse, et see on nagu jälle ära rüvetatud ligimesearmastus. Kasvõi see, mis on saanud tänastest inimõigustest. Noh mina kutsun neid inimväärusteks ... see on see, et sul on ainult õigused, sul ei ole mitte mingisugust vastutust. Aga õigused algavad vastutusest, õigused algavad moraalist. Siis teine asi on inimõigustest mingi suur teema nagu väärikus. Väärikus algab moraalist, väärikus tuleb välja teenida, lapsel ei ole väarikust, väikesel lapsel ei ole väarikust. Inimõigused räägivad sünnipärasest väarikusest.*

Ei ole sellist asja olemas. Väärrikaks tuleb kasvada, see on selline hegeliaanlik ... no Hegel võib-olla ei ole kõige kristlikum, aga lihtsalt mainime teda siin selle koha peal. Et inimeseks tuleb kasvada. [---] Aktivism on nagu selles mõttes ... et see keskkonnaaktivism ... kõik need feministid, massiimmigratsiooni pooldajad, keskkonnaaktivistid, LGBT mingid tüübid, need on kõik ühed ja samad inimesed. Et see on nagu selline mingi moekas ... keskkonnaaktivismist on saanud mingi selline moekas liikumine ja need inimesed ei anna endale absoluutselt aru, mida nad teevad ...

Markus Järvi: *Noh, kui me vaatame sellist kultuurilise või kuidas öeldagi ... kultuuripoliitika ja nii-öelda väärtusküsimuste osa roheliste juures, siis rohelised on läbi aegade esindanud näiteks sellist väga liberaalset ... pahemliberaalset suhtumist väärtusküsimustesse. Noh muidugi see klassikaline küsimus, millega Eestis tavaliselt seda asja mõõdetakse ... niinimetatud kooseluseaduse küsimus ja kõik see. Et kui me nõustume sellega, et niinimetatud kooseluseaduse temaatika ja kõik see on seondud ja selle edendamine seondub pigem sellise liberaal-vasakpoolse tiivaga, siis rohelised platseeruvad selles vallas kindlasti sinna. Kõik muud aspektid ka.*

Mõne vastaja meelest kaasneb keskkonnaaktivismiga vasakideoloogia.

Karol Kallas: *Vasakideoloogia taga on üks selline läbiv arusaamine ... kõikide vasakideoloogiate ... minu jaoks on ta üks ideoloogia, aga kõikide vasakideoloogiate taga on üks selline läbiv arusaamine, et kuni tänaseni on tehtud kõik valesti, meie teame, kuidas teha kõik õigesti. Selleks, et me saaksime kõike õigesti teha, tuleb kõik see, mis siiani tehtud on, ära hävitada. Et maailma ... selles mõttes head uut ilma saab ... nüüd on see lühend ja ma kasutan ka seda lühendit ... hoid saab ehitada ainult nii-öelda vana maailma varemetele. Ja see on jälle nagu läbi ajaloo selline mingi nii-öelda selline punane vastik joon, mis on läbi ajaloo nagu jooksnud selle erinevate asjadega ... sektide, igasuguste asjadega. Aga jah, et see on nüüd see kommunismi ja selle suure lähtestamise ja kõikide selliste asjadega ... selleks, et nagu ehitada head*

uut ilma, selleks tuleb vana ära hävitada ja see on see punane joon, mis on kogu selle vasakideoloogia, progressiideoloogia, progressiusu, progressismi ja selle taga. [---] Ma isegi kirjutasin sellest kunagi, et ÜRO ongi algusest peale hea uue ilma ehitamiseks ehitatud organisatsioon. Kui seda ÜRO ajalugu vaadata, siis mingi sellel ... Roosevelt või kes seal oli ... sellel tõmbas KGB naha üle kõrvade ... siis see, kelle Roosevelt seal ... oli mingi hästi Nõukogude Liidu fänn. Ma olen kirjutanud selles nii-öelda, mul ei tule see nimi meelde. Et ühesõnaga see, kelle ta pani nii-öelda USA poolt ÜROd rajama, et see tüüp oli tegelikult GRU agent. Ja siis kas või näiteks, et väga huvitav on see, et kui te vaatate, et kes on nagu WHO ... see on just see keskne organisatsioon seal ju ÜRO juures ... kes oli esimene nagu selle Maailma Terviseorganisatsiooni peadirektor ... et see oli Aldous Huxley vend, mingi täiesti pöörane psühholoog, kes on tõesti sõna otseses mõttes on kirjutanud raamatuid sellest, mismoodi ehitada uusi inimesi. Ma olen kirjutanud mingi Objektiivi ...

Markus Järvi: Selline kommunaalsem lähenemine ühiskonnale ... riigi positsiooni väljatoomine ... riik on just nimelt oluline siin meetmete tekitajana, et keskkond võiks võiks olla kaitstud. Euroopa Liidu struktuurid on seda paljuski roheliste poliitika järgi teinud. Et on mitmeid-mitmeid selliseid aspekte, mis ... ja selline üldisem riikliku sekkumise tolereerimine ja edendamine roheliste poolt on ikkagi see, mis paigutab nad pigem nagu sinna vasakpoolsesse liini ... eeldades, et konservatiivid on pigem need ... klassikalised konservatiivid on pigem need, kes tahaksid panna riiklikule sekkumisele võimalikult suure piiri. Võimalikult kaugemale selle piiri joonistada üksikisiku vabadustest. Aga siin on väga oluline aspekt, et kui me räägime konservatiivses positsioonis looduskaitsest või siis üks väga oluline aspekt on ka see, mis haakub konservatiivse enda positsiooniga ... on see, et igasugune ühiskondlik tegevus, vastutus käib alati isiku, üksikisiku, indiviidi moraalsete valikute kaudu. Vabaduse kaudu, aga ka moraalsete valikute kaudu. Ma ei ütle, et ühiskond ei võiks nagu koolitada inimesi. Ta peabki seda tegema, aga ultimatiivselt viimases instantsis on nii-öelda isik see, kes teeb need otsused ära – kas ta nagu kallab seda keemiat sinna jõkke ja kas ta oma loomi kohtleb hästi või halvasti või pooldab ta Rail Balticut või ei poolda. See on väga

oluline aspekt. Et seda me konservatiivide puhul teadvustame. See algab haridusest, algab vooruslikkusest, algab isiklikust vastutusest. See loodushoiuküsimus. [---] Jah, aga üks aspekt on küll, et millise positsiooni võtab keskkonnaküsimus sellises üldises ideoloogilises käitumises. Et kas omandab põhimõtteliselt sellise peamise rolli või on tal mingisugune roll, mis on vahend millekski. Ja selline keskkonna või vasakpoolne keskkonnakäsitus absolutiseerib keskkonda ... teeb nendest põhimõtteliselt ühiskonna ühed peamised probleemid võib-olla üldse. Ja käsitleb ühiskonda keskkonnaprobleemide kaudu ja üritab ühiskonda muuta keskkonnaprobleemide teadvustamise ja hoidmise ... nende ületamise kaudu. Et see on üks selliseid selgeid keskkonna ideoloogilisi punkte, mis siis ongi ideoloogia määratlus ... et ühiskonda üritatakse kujundada ja teostada omaenda ideoloogilisest vaatepunktist lähtuvalt, milleks ongi antud juhul see keskkond. Et see on üks aspekt, selline teatav keskkonna totalitarism või dominants ... kui mitte totalitarism, siis dominants.

Mitu vastanut nägi vasakpoolse ideoloogia taga erinevaid taustajõude.

Karol Kallas: Võim ajab inimesed hulluks ja tähendab ... ja meie ei oska nüüd nagu seda selles mõttes ... mis pagana pärast peab mingi ... no võtame mingisuguse hästi labase näite ... mispärast peab mingi tõesti selline ussitanud ajudega Biden kandideerima Ameerika Ühendriikide presidendiks, kui ta võiks nagu rahulikult, ma ei tea, mida teha ... et nagu lihtsalt lastega videomänge mängida. Et nagu see võim ajab inimesed hulluks ja see on see, kui sa oled ikkagi saanud selle võimu maitse suhu ... et meiesugused ei oska seda isegi ... see on nagu selline narkootikum. Sellest jälle pikalt-laialt kirjutatud võim on nagu narkootikum ja kui sa oled korra selle maitse suhu saanud, sa tahad seda rohkem, rohkem ja rohkem ... ja see nagu nende sisalike nagu ... kui sa oled tõesti kas mingi selline Facebooki juht, Google'i juht või Google'i tippjuhtkonnas ... sa oled mingi ÜRO nagu selles mõttes pealik või siis ma ei tea ... Euroopa Liidu juht, siis sa oled selle võimu maitse suhu saanud ... siis sa tahad nagu ... et sul on mingi ... ja kindlasti jälle võib-olla mõned neist tahavadki head, aga siis ongi see, et need pagana lollid talupojad ei tea mitte

midagi ... Või nagu Lenin ütles, et pole tähtis, kui palju inimesi surma saab, peaasi, et nagu kommunismi ideaalid võidavad või nagu ... et sa lähedki nagu nii ... no ühesõnaga narkootikumid muudavad aju ehitust, võim on narkootikum ... ilmselt nende ajuehitus on nagu täiesti ... või kasvõi seda Hillary Clintonit vaadates, et nagu see inimene ... et ta ei mõtle nagu meie, ta ei mõtle nagu tavaline inimene ... või Obama või keegi ... siis isegi see Leyen ... tähendab see, kes meil seal euroliidu eesotsas on ... [--] Google, Facebook ja teised on veel eraldi saanud selle info enda kätte, infokanalite kontrolli enda kätte. See on ka jälle see võim. Ja need, ma kujutan ette, nad on juba ammu sellest nii-öelda sellest võimust aru saanud. Väga märgiline oli see, et Google'i loosung oli ju see, et „don't be evil“. Kuskil kolm aastat tagasi võtsid selle loosungi ära või noh võtsid endal selle loosungi maha. Noh, kasvõi väga märgiline lihtsalt ja jälle see on see ... või mis teeb Google näiteks otsingutega ... kui sa otsid mingit sellist natuke vastuolulisemal teemal. Et sa pead väga täpselt otsima ... tähendab väga täpselt mingid need otsisõnad panema, kus sa saad neutraalse info kliimamuutuste või siis juba USA valimiste või mingid sellised asjad ... et need ei ole nagu mingi teave, need on propaganda. Nad raiped on nagu saanud selle võimu maitse suhu ja jälle ... nad on nagu nii-öelda ostnud ära ... hegemoonil on ikkagi maailma asjades väga suur sõna. Nad on ostnud ära selle USA kogu selle poliitilise eliidi või selle soo on nad ära ostnud ... Ja sa tunnedki, et ... vaata kaua-kaua sellest on räägitud, et peaks mingi Facebookile ja Google'ile päitsed pähe panema ... mis on tehtud siia maani. Noh, Austraalia nüüd midagi üritas. No vaatame, mis sest välja tuleb. See ühisnimetaja ongi nagu see, et neid seob võim ja konkurents. Põrgu ei ole nagu see, et kus mingid need demonid, vürstid seal omavahel sõbralikult läbi saavad. Põrgu on see, kus kõik kõigiga kaklevad, aga seal on see, et mingi ühine suur nagu selline eesmärk, ühine suur vaenlane või ühine suur vastane, siis tehakse koostööd või mingil määral tehakse mingit koostööd. See on mingi ühiste huvidega mingi seltskond, aga kes võivad olla ka täiesti teatud kohtades täiesti teineteise vaenlased. See ei ole mingi selline sõbralik või noh ... maailma majandusfoorum ei ole selline sõbralik nagu kooskäimise koht, et kus mingid nagu kambajõmmid saavad kokku, vaid see on ikkagi nagu selline hierarhiline nii-öelda võimu jagamise nagu süsteem.

Maailma majandusfoorumit ma nimetasin selle suure lähtestamise kontekstis. Vana maailm on vaja ära hävitada, see on selle läbiv ühine joon. Aga nad ei ole sõbrad ja nad võivad olla ka nii-öelda muudes kohtades vaenlased. [---] Jah, täpselt, see kuulub ka sinna ja no mina nüüd jälle ise ei ole vabamüürlane ja ma ei oska seda kommenteerida. Ma ei tea selles mõttes ... ma arvan, et see on ka nii-öelda noh, et selle ümber on väga palju sellist udu ja selliseid pööraseid teooriaid, aga vaadates näiteks kas või mismoodi see Klaus Schwab, Maailma Majandusfoorumi juht, riides vahest käib ... on ju mingites sellistes suurtes pikkades nahkühikondades ... nagu midagi seal ikkagi võib-olla jah. Einstein, Calergie ... need kõik sellised tüübid on olnud nagu mingite vabamüürlilik ... Calergie ... Euroopa Liidu nagu aluspõhimõtete nagu ideoloogia ... ma ei tea, mis Euroopa Liidu pühak ... et on mingisuguse ühe suure looži nagu need liikmed olnud ja see annab jälle ... see nii-öelda, see vabamüürlus on ka ikkagi ... nagu me võime naerda selle üle, aga ikkagi see on nagu läbiv ja siis inimeste usk ja mingid rituaalid, need on ka ikkagi sellised. Noh, võib-olla labane näide, aga näiteks platseebo töötab. Et nagu mingi seitsekümmend protsenti juhtudel platseebo töötab. Et see, kui sa ikkagi mingeid rituaale teed, oled mingid eesmärgid saatnud ... et see vabamüürlaste eesmärk on olnud algusest peale selle nii-öelda vana maailma nagu hävitamine, uue ehitamine. See on ju mingi maailmarevolutsiooni, kommunismi või mis iganes ... nende nagu kõikide selliste ideoloogiate läbiv teema. Feminismi ... jälle selle suure rohepöörde taga on jälle kõik seesama ideoloogia, et nagu vana tuleb ära hävitada, selleks et ... et enne ei saa uut maailma ehitada, kui vana on ära hävitatud.

Greta Thunbergi suhtusid vastajad negatiivselt.

Markus Järvi: *Minu jaoks on ta eelkõige ... mingisuguse ... seltskonna nii-öelda ... avalike suhete projekt. Ja alati, kui ma näen just nimelt sellist teatavat avalike suhete projekti, kus võetakse üks isik, pannakse see pjedestaalile ja hakatakse seda seal käiama ... [---] Ja ... ma kindlasti ei poolda Greta Thunbergi tegevust selles vallas ... Selline kliima totalitarism või ... [---] Greta Thunberg on paljuski selle kliima totalitaristliku positsiooni sümbol. Et ta on kehtestatud ...*

kehtestanud ennast sellise või kehtestatakse ühiskonnas selliselt ... [---] Ei, ma näen selles vallas pigem nagu negatiivse figuurina ... mitte iseenesest, vaid just nimelt selle liikumise ideoloogia kaudu, mida ta esindab või mida ta on pandud esindama. Et tegu ei ole ainult Greta Thunbergis, vaid selles kuvandis, mida tema kaudu üritatakse maha müüa.

***P.:** Ma ei näe seal põhimõtteid, vaid äriprojekti.*

***Arvet Ollino:** Greta Thunberg ... minu arust temale tuleks nagu kaasa tunda ... Ma ei tea, miks nagu teised ... No mis ... elagu lapsena ... mis keskkond või kaitseb keskkonda ...*

***Malle Pärn:** See vaene laps on tehtud mingiks maskotiks. [---] Sel lapsel ei ole mingeid põhimõtteid. Fanatism ja auahnus on ilmselt aga olemas.*

***I.:** Greta mingi kooli ja õppigu keskkonnateadusi. Võtku iga reede selleks, et õppida keskkonnateadusi hommikust õhtuni ja ärgu sõitku selle miljonieurose süsinikpaadiga üle ookeani. Tänapäeval on olemas videokonverentsid, et saab ööpäev läbi rääkida kõigiga üle maailma.*

Enamik vastajaid mainis Greta Thunbergi mitte kui eraldiseisvat, vaid mingi grupi poolt manipuleeritavat isikut või esindusnägu.

***Markus Järvi:** Ja selle taga on mitmed suured mõttekojad, sotsiaalsed liikumised, poliitilised liikumised, siis alati see tekitab esimesena kohe ... [---] Et kui siin hakata nüüd rääkima Greta Thunbergist, siis minu jaoks on ta eelkõige mingi teatava seltskonna lääne kultuuri tasalülitamise vahend ... kui teda lühidalt öelda. Mingisuguse kultuurilise muudatuse ette- või väljakutsumise vahend, mis ei ole konservatiivide positsioonidele soodus või hea ... see kultuuriline muudatus.*

***Karol Kallas:** Lühidalt öeldes marionett. Mingid suured huvigrupid nii-öelda ...*

mittetulundusühingud, sihtasutused. Ma ei tea jälle, kelle poolt kinni makstud suured PR-firmad nagu. Greta ei räägi enda juttu. Tal on see jutt ees. Nagu jälle mingi kuskilt mingi seltskond, kes on nagu ... Nicolas Taleb on pannud sellisele asjale nimeks nagu phedofrastia või phedoprastia ... see on laste ärakasutamine nagu mingites ... oma ideoloogiliste eesmärkide saavutamiseks. On kirjutanud sellest päris palju. See, mida Gretaga tehakse, on phedoprastia.

Arvet Ollino: Teda nagu kasutatakse ära ... mingisuguse lipukirjana või ... [---]

Malle Pärn: Teda kasutatakse ära selleks, et maailmas kurja teha, lapsed vanemate vastu üles ässitada. Maailmas on kohutavalt palju vastandumist, justnagu sõda olekski juba käimas. Kõiki asju peaks olema võimalik lahendada mõistlikult, ausa arutelu kaudu. Aga seda ausat arutelu tahetakse hoopis ära keelata. Mingi osa inimkonnast tahab alati sõdida. [---] Ta lähtub oma „nukuliigutajate“ põhimõtetest. Teda kasutatakse ära. Talle on rängasti valetatud, ta on nii öelda üles köetud ja estraadile lükatud. Kuulsus on ju nagu narkootikum, kujutage ette, presidendid plaksutavad talle? Erilennukiga lennutatakse ta ühest riigist teise rahvusvahelistele suurkohtumistele? Kas see on keskkonna hoidmine? Ta tahab tähtis tegelane olla, ilma et ta peaks tähtsaks saamiseks palju pingutama. Kellele see ei meeldiks? Miks ei ole meil selliseid organisatsioone ja ülikkaid inimesi, kes nõnda levitaksid tarkust ja headust, mitte vihkamist ja alusetuid süüdistusi? Üks laps näitab näpuga terve maailma peale ja hõikab vihaselt: How dare you? Eks ole kõva sõna? Võib ikka olla vägev tunne? Tema on ju enda meelest see ainuke ÕIGE?

I.: Mul on Teile sama küsimus, et keda ta esindab. Mulle tundub ta olevat meediatoode. Lükatud kellegi eest ette. Kas teda on selle juures kuritarvitatud või kuritarvitatakse, ma ei tea. Ma ei oska seda aimata. Mulle tundub, et ... Kui Greta Thunberg vastab sama mõttetute lausetega küsimustele keskkonna kohta, nagu vastaks mina, kui mulle esitatakse sama küsimus, siis järelikult ta ei saa olla ju mõistlik inimene. Tast jääb mulje ja noh, see mulje on ilmselt ka meedia põhjal kujundatud, et ta räägib valmis kirjutatud teksti või lauseid ... ja kui

küsitakse sisuline küsimus mingi asja kohta, siis tal see arvamus puudub, sest tal ei ole ... noh, meeskond pole valmis kirjutanud, et mida peaks arvama sellest. Seesama võib minuga olla samamoodi keskkonna kohta üht või teist asja küsides, ma ei tea vastust ... Et ta tundub sellise meediatootena, kellega ... kelle kaudu on püütud noori kaasata. Ja olen ka näinud ... mis need olid ... koolivabad reeded ... et kuskil Poola linnas ... Kraków ... ei see oli mingi muu linn ... kus näeb mingeid noori kogunemas ja pidamas oma koosolekut ... paarkümmend noort ... ma saan aru, muretsemas keskkonna pärast ... politseiauto seisab kuskil eemal, valvab, et kõik on korras. Rahulik ... noh saad aru, et see on sama nähtuse, mis meil Toompeal ja mis Rootsi Riksdagi juures. Ma ei tea nii palju, et mida ta kõike on rääkinud või kuulutanud. Mulle tundub see sellise noh, loosungitena, mida tegelikult räägivad ka riigijuhid ... suured ja väiksed riigijuhid ... lihtsaid, üldistatud asju selleks, et mõjuda lihtsale inimesele. Aga noh, kui palju on tegelikult tegemist tegelikkusega. Nii riigijuhtide puhul kui ka Greta Thunbergi puhul. Ma arvan, et tegelikult otsustatakse asju mujal.

Kui soovisin täpsustada Thunbergi manipulaatoreid või tema ja keskkonnaaktivismi taga seisvaid gruppe, siis siin andsid vastajad erinevaid selgitusi.

Markus Järvi: *Ja selle taga on mitmed suured mõttekojad, sotsiaalsed liikumised, poliitilised liikumised, siis alati see tekitab esimesena kohe ...*

Malle Pärn: *Ma ei tea, kellele see hullus, see majanduse hävitamise plaan kasulik on. Eks ikka nendele, kes tervet meie tsivilisatsiooni hukkumise poole lükata püüavad. Massiline rahvaste ümberasustamine, kveerteadused, seksuaalse promiskuiteedi ja hullumeelse soosegaduse pealesurumine juba lasteaiast peale, kultuuri tohutu allakäik, moraali ja eetika halvustamine, mineviku kõrgkultuuri pärandi hävitamine ... Kuhu edasi? Kristlasena võiksime öelda, et see on saatana töö, kes Jumala loomingut hävitada tahab. Ja see õnnestub tal üsna hästi. Liiga paljud inimesed on tema õngekonksud alla neelanud. Kristlane PEAB saatanale vastu hakkama, ei tohi temaga samas ikkes vedada!*

I.: Tegelikkus on teistsugune keskkonnateaduste seisukohalt ja seal laua taga, kus asju otsustavad ... kus istuvad ... noh, vabandust, paksud juudipankurid, sõrmed kuldsõrmuseid täis ... et noh, et kellele me anname laenu, kellele mitte ... et noh, neil on täitsa savi. Noh, nemad ostavad ära riigijuhid, ostavad ära Thunbergi ka ja nad räägivad seda, mida vaja on.

Arvet Ollino: Ma arvan, et seal on nagu kaks asja. Üks on see, et tõesti inimesed hoolivad loodusest ja kaitsevad keskkonda, tahavad kaitsta keskkonda. Aga tihtipeale kaitstakse seda inimese eest. Ja siis see saavuta soovitud tulemusi. Minu arust on üks, et inimesed tõesti siiralt tahavad seda hoida ja kaitsta. Teine asi on see, et ... ma ei saa välistada, sest mul ei ole ju mingisuguseid kindlaid allikaid. Ei saa välistada seda, et seal taga on ka mingid energiatootjad. Ma ei tea, kes ... et kes tahavad võimu saada, ka majanduslikku kasu saada. Ka see on võib-olla ju olemas ... aga üks lõppkokkuvõttes on kõige tipus ikkagi see tüüp, keda nimetatakse Lutsiferiks ... kes tahab inimest hävitada ja inimkond on ju asunud või noh, ta on ju nii viltu juba kasvanud tänu sellele, et Jumal on ühiskonnast ja inimteadvusest järjest enam välja visatud ... et inimene püüab ... Mina julgen öelda, et Euroopa nüüd ilma Jumalata või nagu Õhtumaa on suuresti ilma Jumalata ja nad püüavad ellu jääda ... see ühiskond püüab hakkama saada ja ellu jääda ja hakkama saada ainult läbi piirangute, sest muud nagu mehhanismid seal selles jumalatus ühiskonnas ei toimi. Ja see ongi sinna meid viinud. Loomulikult seal on igasuguseid ... on need, kes tahavad seda loodust ... minu arust tahavad loodust ja keskkonda hoida. Teised on need, kes tahavad sealt kasu lõigata. Energeetika, suur tuluallikas ... mulle meeldis jälle see Martin või Mart Helme oli siis või, kes ... ei Martin kunagi ... Kui nad valitsuses olid ja rääkisid ju ... nad tahtsid laenu või saada toetussummasid Euroopast põlevkivitööstusele, mis tuli kinni panna. Aga nad põhjendasid sellega, et kui me paneme kinni, siis tekib sotsiaalne katastroof. Et nii nagu täna selle viirusegagi tõmbame majanduse kinni. Ühest küljest on tore, aga ma ei saa öelda, et võiks ju riik lahti olla, et inimesed surevad. Inimesed surevad igal pool. Sõjas ... sõjaväljal tekib triaaz. Hakatakse triaazi tegema. Pannakse sulle ... noh,

ma olin see Kaitseliidu kaplan, et ... pannakse sulle, kas rohelised, punased või kollased tükid ... lipikud, et keda tuleb enne võtta, pole parata. Eks see looduskaitse see süsteem, lihtsalt see inimühiskonnasüsteem on nii tasakaalust väljas, et ... isegi, kui me teeme paljusid asju headel eesmärkidel ... niikaua, kui inimkond ei pöördu tagasi Jumala poole, ei kummarda Jumalat ja, ja võib-olla siiski tekivad veel rasked süsteemid, et ... jah, aga see on teine teema ...

I.: No ma saaksin need skaala kaks otsa sellisena, et ühel pool on need raha- või ärituused, kes juhivadki raha kaudu seda. Ja teises äärmuses on inimene, kes sõna otseses mõttes oma kätega endale toitu kasvatab, on need siis tema loomad, on see tema põllumaa ... ütleme poes käib siis tikkude, petrooleumi järgi või noh, et umbes nii. Et ta on kõige lähemalt kokkupuutes sellega, mis on loodus tegelikult ja ka sõltuv sellest kõige rohkem. Et see on see telg, mida võiksime keskkonnateadlikkuse osas nagu ... ja samas mõju osas nagu näha, et kõige suurem mõju on hetkel kõige rohkem raha. Ja see üksik inimene seal ei tee kuigi palju. [---] Ütleme siis nii, et kui meile etendatakse teatrit, siis need nöörid ei saa ikka väga mitme nukumeistri käes olla. Et need tõmmatakse ikka ühelt poolt. Ja mulle tundub, et raha juhivad seda maailma ja määrab, mis siin toimub. Minu enda arvamus kliima soojenemise kohta on see, et millegipärast peetakse seda ilmselt tulusaks, seda projekti. Ja need, kelle käes on raha, need ... kelle leiba sa sööd, selle laulu sa laulad. Et vastupidiseid arvamusi, mulle on jäänud mulje, et nagu väga ei taheta kuulda võtta või neid ei rahastata. Mõned veidrikud kuskil on, mõõdavad oma asju, aga neil ei ole mingit mõju. Kallile konverentsile neid ei kutsuta ja ilusale banketile ka mitte, mis konverentsipäeva õhtul on. See on raha, mis seda maailma mängib. Ja see raha paneb nööriks tõmmatuna liikuma ka poliitikud. Ja ma ei näe isegi noh suurt vahet, et need konservatiivsemad või progressiivsemad jõud. Et küll selgeks tehakse. Põhimõtteliselt nagu suurt mängu juhitakse sealt ... pinnavirvendusi esineb ikka. Samas on see mingis mõttes ka paratamatu, et ega alternatiiv oleks see, et me kõik oleksime ... ei saaks täna siin kokku, vaid meil oleks oma kui mitte muud, siis suveks vikateid teritada ja vaadata, kuidas need vankrirattad nüüd liikuma saab. Talvel muud

parajasti teha ei saa. Ootad, et millal saab põllule. Et see on nagu suht nagu väikse mõjuga sellist suurt maailma vaadates. Samas väga elulähedane ja ma oletan, et see annab ... pakub suurt rahuldust neile, kes seda teevad. Ja kes just põua käes ei ole. [---] Kas võib olla loogika selles, et soodsam kui osta vanad tegijad üles, on tulla turule tehnoloogiaga, mis teha teistele kohustuslikuks, olles ise pioneer ja eestkõneleja ja ühtlasi ka inimkonna heategija, sest me jätame lastele ilusama, kaunima, puhta maailma. Et see võib olla üks selline mehhanism, mis seal taga võib-olla. Et meil on olemas mingi teadmine, mille me saaksime rahaks teha ja mis ei eelda nüüid ... noh me ei pea neid Araabia šeike üles ostma, võib öelda, et nafta kui selline on paha. Ja ühelt poolt me vabaneme Araabia šeikide mõjust meie üle. Viimaks saame ka nende nafta, kui hästi läheb. Pommitame nemad ka demokraatiasse ja siis on nende nafta ka meie oma. Et sellega saavutatakse mõju selles maailma osas, kus sellest šeikide naftast sõltutakse. Et noh, võib-olla see oleks see üks põhjendus ja uute hullustega annab igasuguseid uusi makse kehtestada. Mis jälle kogub ... võtab vaestelt ära raha ja teeb rikkad veel rikkamaks. [---] Tekita nõudlus ja siis hakka müüma – seal on üks loogika. Ma ei arva, et see nii lihtne oleks, muidu oleks mina ka rikas. Et lõpuks ega see šeikide nafta nüüid nii halb ka ei ole, et ... Ma näen seda raha loogikat ka selles, et kõik tuleb lõpuni ära kasutada. Nii kaua, kui vähegi tasub seda naftat kas või nendest naftaliivadest välja peksta seal ... ka Ameerikas, et siis tuleb seda teha. Ja nende veendumusega, et roheline energia on suht keskkonda koormav ... et kust sa sealt biolisandeid saad kütuse sisse ... tuleb metsa maha võtta, et põldu kasvatada, et traktorisse ka õli panna. Et see, mida meile räägitakse, tundub noh, mõne koha pealt päris jabur.

Alakokkuvõte

Kuigi kõik vastajad leidsid, et keskkonnaküsimused on selgelt nii ideologiseeritud kui ka politiseeritud, oli vastajate seas märgata teatavat kahtlevat ning vandenõulikku suhtumist. Nii ei maininud vastajate hulgas keegi küll otseses mõttes Overtoni akent, kuid umbkaudsed viited sellele nähtusele siiski esinesid. Pea kõik intervjuueeritavad

arvasid keskkonnaaktivismi olevat mingi osa suuremast liikumisest või agendast. Mitme vastaja meelest on selle taga Suur Lähtestamine või maailmarevolutsioon, mille taga nähti omakorda erinevaid jõude. Nendeks jõududeks arvati olevat progressiviste, juudi pankureid, „sisalikke“, „universumi kuningaid“, suurkorporatsioone jne.

Kõik vastajad paigutasid keskkonnaküsimused ideoloogilis-poliitiliselt kindlalt poliitilise skaala vasakusse ossa. Selle põhjuseks tundus taas kord autorile olevat keskkonnaküsimuste nägemine osana suuremast agendast, kuhu kuuluvad vastajate meelest rohelised, ultraliberaalid, progressivism, feministid, massiimmigratsiooni pooldajad, LGBT õiguste eest võitlejad jne. Keskkonnaaktivismi ja teiste küsimuste seostamise alusena nähti peamiselt kõigi nimetatud küsimuste lahendamist lähtudes vasakpoolsest ideoloogiast, mida omakorda peetakse ühiskonnale ohtlikuks, kuna see seab riigi kõrgemale üksikisiku vabadustest ja vastutusest. Autori meelest on täiesti selgelt näha vastajate üldine vähemalt kahtlustav suhtumine vasakpoolsusse ning selle ideoloogia nägemine enamiku negatiivsete ühiskondlike protsesside taga.

Keskkonnaaktivism pälvis enamasti negatiivse hinnangu, kuid autor on siinkohal veendunud, et aeg-ajalt ajasid intervjueeritavad omavahel segamini keskkonnakaitse ja keskkonnaaktivismi, mis tuli ilmsiks mitme vastuse puhul. Kui keskkonnakaitse saigi veidi positiivsema hinnangu osaliseks, siis tundub autorile, et sel juhul nägi intervjueeritav keskkonnakaitset naiivse manipuleeritava aktivistide poolt. Ka keskkonnaaktivismi ennast nähti erinevate jõudude manipulatsioonivahendina, nagu üleval pool märgitud keskkonnaküsimusi üleüldiselt.

Peamiselt leidsid vastajad negatiivset hinnangut andes, et keskkonnaaktivismi puhul on tegemist läbimõtlematu tegevusega, mille fookuspunktid ning kasutegur on kaheldavad. Näitena toodi nii ökotoodete mõttetut kallist hinda, mis seab kahtluse alla raha kui ressursi säästmise; erinevate rohetoote valmistamisel kasutatavate materjalide tootmise ja nende toodete endi utiliseerimise keskkonnakahjulikkust; ahju küttepuude pidamist taastuvaks energiaks; kliimanõuete ja õiglase kaubanduse silmakirjalikkust jne. Autori arvates peegeldus siinkohal mitme intervjueeritava vastustes selgelt Zaleha ja Szaszi mainitud antikapitalismi oht, sest aktiviste nähti inimestena, kes takistavad majanduse normaalset toimimist. Lisaks ei olnud mitu intervjueeritavat kindlad, et alused, millest aktivistid lähtuvad, põhinevad faktidel.

Tänapäeva keskkonnaaktivismi kõige tuntuma isiku Greta Thunbergi tegevuse suhtes olid samuti kõik vastajad ühel meelel ning määratlesid seda negatiivselt. Peamiselt nähti tema tegevust kommunikatsiooni- ja/või äriprojektina ning teda ennast manipuleeritavana erinevate jõudude poolt, mis olid samad kui keskkonnaküsimuste ja -aktivistide puhul. Huvitaval kombel lisandus just siin põhijõuna mitme vastaja poolt mainituna Saatan. McLoughlin toob välja, et eriti just pärast II maailmasõda toimunud äratusliikumise mõttemallis võis märgata kommunistide määratlemist Saatana käsilastena, kelle eesmärk on tekitada ühiskonnas moraalset allakäiku (McLoughlin 1978: 188–189). Autori hinnangul võiks järeldada, et kommunistide või vähemalt nende nähtava poliitilise kohalolu olulise vähenemise tõttu on konservatiivsed kristlased laiendanud Saatana kaastööliste mõistet kogu vasakideoloogiale, kusjuures vasakpoolsusega seotakse ka kõik teised ühiskondlikus elu osalevad ning konservatiivsete kristlaste meelest negatiivset mõju omavad liikumised: feministid, LGBT, abordipoldajad jne, ning need kõik ühendatakse mõiste „progressiivsus“ või „progressiusk“ alla.

Kokkuvõte

Autor seadis magistritöö eesmärgiks koguda Eesti konservatiivsete kristlaste arvamusi keskkonnatemaatika kohta ning uurimisülesandeks oli andmete kogumine, süstematiseerimine ning kirjeldamine. Andmekogumismeetodina kasutas autor osaliselt poolstruktureeritud intervjuud (suulised intervjuud), osaliselt struktureeritud intervjuud (kirjalikud intervjuud).

Autor püstitas uurimisküsimusele vastamiseks viis hüpoteesi.

Hüpotees 1: Eesti konservatiivsete kristlaste enesevaade on keskkonnateadlik, kuid loodu suhtes domineerival positsioonil.

Järeldused: see hüpotees leidis autori hinnangul kinnitust. Kuigi intervjueeritavate seas oli nii neid, kes pidasid end keskkonnateadlikuks, kui ka neid, kes seda ei teinud, on autori arvates kõik vastanud keskkonnateadlikud ning nende keskkonnakäitumine vastab tänapäevastele üldiselt heakskiidetud normidele.

Kõik vastajad väljendasid inimese domineerivat positsiooni loodu suhtes, põhjendades seda enamasti konkreetsete piibli kirjakohtadega. Erinevused seisnesid dominantse intensiivsuses: end nähti kas „valitseja“, „peremehe“, „hooldaja“ või „teenijana“ (viimasel juhul Jumala teenijana).

Hüpotees 2: konservatiivsete kristlaste arvates on peamistel konservatiivseid kristlikke väärtusi kandvatel meediakanalitel Objektiiv ja Meie Kirik ning sihtasutusel Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks selged vaated keskkonnaküsimustele ning neid peetakse oluliseks.

Järeldused: see hüpotees ei leidnud autori arvates kinnitust. Intervjueeritutest mitte keegi ei arvanud, et SAPTK, Objektiiv või Meie Kirik omaksid selgeid vaateid keskkonnaküsimustele ning seda ei peetud ka oluliseks.

Hüpotees 3: Eesti konservatiivsed kristlased lähtuvad oma suhtes keskkonda piiblist

ning peavad oluliseks kiriklike institutsioonide seisukohavõtte selles küsimuses.

Järeldused: see hüpotees leidis autori meelest vaid osaliselt kinnitust ning seega vajaks täpsemat uurimist. Kuigi vastanud töid inimese ja loodu vahelise suhte kinnituseks esimeses küsimuste plokis välja erinevaid kirjakohti ning olid veendunud, et piibel annab inimesele domineeriva positsiooni loodu üle, oldi kolmandas küsimuste plokis oluliselt kõhklevamad ning ettevaatlikumad arvamuses, kas piibel annab juhtnööre keskkonnakäitumise suhtes. Autori arvates võiks siit järeldada, et vastajad ei ole piiblit keskkonnatemaatikas mõtestanud enam kui inimese domineeriva positsiooni kinnitamiseks loodu suhtes.

Ka kiriklike institutsioonide seisukohavõttude olulisust hindasid vastajad erinevalt. Üldiselt leiti, et kirikjuhid võiksid antud teemal sõna võtta, kuid seda mitte niivõrd teema olulisuse tõttu, kuivõrd oma positsiooni tõttu, mis justkui kohustab päevakajalisi teemasid kommenteerima. Samal ajal peeti üldiselt kiriku kui institutsiooni seisukohavõtmist vähemalt ebavajalikuks, kui mitte ohtlikuks. Autor leiab, et üldiselt oli vastajate puhul tajutav soov, et kirik oleks suuremates küsimustes üldine suunanäitaja ega tegeleks aktuaalsete väikeprobleemidega, mis tuleks jätta lahendada ilmalikule sfäärile, kuigi viimast peaks tegema lähtudes konservatiivsest kristlikust raamistikust.

Hüpotees 4: Eesti konservatiivsed kristlased suhtuvad keskkonnaaktivismi negatiivselt, kuna peavad seda ideoloogiliseks ja poliitiliseks küsimuseks, mis paigutub poliitilisel skaalal vasakule.

Järeldused: see hüpotees leidis kinnitust. Kõik vastajad olid keskkonnaaktivismi suhtes negatiivselt meelestatud. Nad olid arvamusel, et tegemist on selgelt nii ideoloogilise kui ka poliitilise küsimusega ning paigutasid selle poliitilisel skaalal vasakule.

Hüpotees 5: Eesti konservatiivsete kristlaste vaated on sarnased, hoolimata konfessionaalsest kuuluvusest.

Järeldused: autori hinnangul leidis see hüpotees kinnitust. Vastajad olid autori jaoks

isegi üllatavalt ühel meelel rõhuvas enamikus üldistes vaadetes keskkonnale. Erinevused olid pigem detailsemat laadi. Siiski vajaks see hüpotees autori arvates detailsemat uuringut, mis süveneks konfessionaalsetesse tõekspidamistesse, mida püütaks omakorda keskkonnatemaatikaga siduda.

Kasutatud kirjandus

A Bishop's Letter About the Climate. 2014. Church of Sweden, Bishops' conference. Uppsala. Ineko.

An Examination of the views of religious organizations regarding global warming. 2011. – *Hearing before the Committee on Environment and Public Works United States Senate*. 110th Congress, First session. 7th June 2007. U.S. Government Printing Office, Washington. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-110shrg61968/html/CHRG-110shrg61968.htm> (vaadatud 26.04.2021).

Chapman, Roger. 2010. *Culture Wars: An Encyclopedia of Issues, Viewpoints and Voices*. New York: Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.

Datta, Neil. 2018. Modern-Day Crusaders in Europe. Tradition, Family and Property: Analysis of a Transnational, Ultra-Conservative, Catholic-Inspired Influence Network. – *Političke perspektive*, Vol. 8, No. 3, 2018.

Greeley, Andrew; **Hout**, Michael. 2006. *The Truth about Conservative Christians: What They Think and What They Believe*. Chicago: The University of Chicago Press.

Harrell, Reginal. 2012. An Ecologist's Perspective of Creation Care and Restoration. – *Theoecology Journal Online*, Vol. 1, 12.2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/260907739_An_Ecologist's_Perspective_of_Creation_Care_and_Restoration (vaadatud 27.04.2021).

Husser, Jason. 2020. Why Trump is reliant on white evangelicals. – *The Brookings Institution*, 06.04.2020. URL: <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2020/04/06/why-trump-is-reliant-on-white-evangelicals/> (vaadatud 28.04.2021).

Järvi, Markus. 2020. Abielureferendumi vastasus räägib ideoloogilise diktatuuri ihalusest. – *Objektiiv*, 30.10.2020. URL: <https://objektiiv.ee/markus-jarvi-abielureferendumi-vastasus-raagib-ideoloogilise-diktatuuri-ihalusest/> (vaadatud 27.04.2021).

Kalmus, Veronika; **Masso**, Anu; **Linno**, Merle. 2015. Kvalitatiivne sisuanalüüs. – *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. URL: <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (vaadatud 26.04.2021).

Kas inimene hävitab maa? – *Vahitorn*, september 2014. URL: <https://www.jw.org/en/library/magazines/wp20140901/ruined-earth/> (vaadatud 26.04.2021).

Ketola, Mikko. 2009. The Baltic Churches and the Challenges of the PostCommunist World. – *International Journal for the Study of the Christian Church*, Vol. 9, No. 3, 225–239.

Krogt, Christopher van der. 1992. Catholic Fundamentalism or Catholic Integralism? – *To Strive and Not to Yield: Essays in Honour of Colin Brown*. Velington: Victoria University, 123–135.

Marsden, George Mish. 2006. Fundamentalism and American Culture. New Edition. New York: Oxford University Press.

McCartan, Kieran; **Robson**, Colin. 2016. Real World Research: A Resource for Users of Social Research Methods in Applied Settings. Fourth Edition. Oxford: Blackwell.

McLoughlin, William Gerald. 1978. Revivals, awakenings, and reform. Chicago: The University of Chicago Press.

Meie Kirik. 2021a. URL: <https://www.meiekirik.net/index.php/11-info/1-meie-kiriku-toimetus> (vaadatud 27.04.2021).

Meie Kirik. 2021b. URL: <https://www.meiekirik.net/index.php/art> (vaadatud 27.04.2021).

Miller, Patricia. 2016. Meet the new christian right, same as the old christian right. – *Religion Dispatches*, 12.12.2016. URL: <https://religiondispatches.org/meet-the-new-christian-right-same-as-the-old-christian-right/> (vaadatud 26.04.2021).

Oliveira, Plinio Correa de. 2012. Revolutsioon ja vasturevolutsioon. Sihtasutus Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks: Greif.

paavst Franciscus. 2015. Laudato si'. 24.05.2015. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html (vaadatud 26.04.2021).

patriarh Bartholomeus I. 2020. Ecumenical Patriarch Bartholomew's Message for the World Day of Prayer for the Care of Creation. 01.09.2020. URL: <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2020-09/bartholomew-i-message-for-world-day-of-creation-full-text.html> (vaadatud 26.04.2021).

Pekko, Indrek. 2017. EELK areng 1991–2015 ehk mida tegi kirik siis, kui ühtäkki võis kõike teha. – *Eesti Evangeelne Luterlik Kirik 100. EELK Usuteaduse Instituudi toimetised*, Vol. 26. Tallinn, Tartu: EELK Usuteaduse Instituut, Tartu Ülikool, 57–73.

Piibel. 1997. URL: <http://piibel.net/#> (vaadatud 26.04.2021).

Puumets-Sõber, Kaire. 2017. Hääbumine ja uuenemine – EELK 1970. aastatel. Arhiiviallikatest avanev vaade. – *Eesti Evangeelne Luterlik Kirik 100. EELK Usuteaduse Instituudi toimetised XXVI*. Tallinn, Tartu: EELK Usuteaduse Instituut, Tartu Ülikool, 30–46.

Rohtmets, Priit. 2012. Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus

aastatel 1917–1934. – *Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis*, Vol. 26. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Rohtmets, Priit. 2016. The International Dimension of Estonian Lutheranism in the 20th Century. – *Nordost-Archiv: Zeitschrift für Regionalgeschichte*, Vol. 25, 136–166.

Rohtmets, Priit. 2017. Eesti esimese iseseisvusperioodi luteri kiriku usuelu dünaamika. – *Eesti Evangeelne Luterlik Kirik 100*. EELK Usuteaduse Instituudi toimetised XXVI. Tallinn, Tartu: EELK Usuteaduse Instituut, Tartu Ülikool.

Saard, Riho. 2012. Katoliiklik vagadusvool 1970. ja 1980. aastate Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus. – *Usuteaduslik Ajakiri*, Vol. 1, 36–62.

Sawatsky, Walter. 2007. Tensions between Evangelical Protestants in the Former Soviet Union and America Since 1989. A Reflective Commentary. – *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 27, No. 4.

Shea, William Michael. 2004. The Lion and the Lamb: Evangelicals and Catholics in America. New York: Oxford University Press.

Sherwood, Harriet. 2020. White evangelical Christians stick by Trump again, exit polls show. – *The Guardian*, 06.11.2020. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/nov/06/white-evangelical-christians-supported-trump> (vaadatud 28.04.2021).

Special Eurobarometer 490 Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Communication and co-ordinated by the Directorate General for Communication Special Eurobarometer 490. 2019. – *Wave EB91.3 – Kantar Climate Change Report*, 04.2019. URL: https://ec.europa.eu/clima/sites/default/files/support/docs/ee_climate_2019_en.pdf (vaadatud 26.04.2021).

Sylvan, Richard. 2008. Kas on tarvis uut eetikat, keskkonnaeetikat? – *Keskkonnaeetika*

võtmekste. Koostanud ja toimetanud Aire Vaher, Riste Keskpai, Külli Keerus. Tartu Ülikooli eetikakeskus, Jakob von Uexkülli keskus.

Zaleha, Bernard Daley; **Szasz**, Andrew. 2015. Why conservative Christians don't believe in climate change. – *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 71(5), 19–30. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0096340215599789> (vaadatud 26.04.2021).

Vihuri, Veiko. 2021. Viimasel ajal ... – *Facebook*, 27.02.2021. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=965846243820029&id=100011839861567 (vaadatud 27.04.2021).

Viin, Kristina. 2021. Vasturevolutsiooni vaimust „Teenijanna looni“. – *K&T*, 29.01.2021. URL: <https://kjt.ee/2021/01/vasturevolutsiooni-vaimust-teenijanna-looni/> (vaadatud 27.04.2021).

White, Lynn jun. 2008. Meie ökoloogilise kriisi ajaloolised juured. – *Keskkonnetika võtmekste*. Koostanud ja toimetanud Aire Vaher, Riste Keskpai, Külli Keerus. Tartu Ülikooli eetikakeskus, Jakob von Uexkülli keskus.

Õunapuu, Lembit. 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu: Tartu Ülikool.

The views of Estonian Christian conservatives on environmental matters and activism

Summary

The topic of this thesis is “The views of Estonian Christian conservatives on environmental matters and activism”. The choice of topic stemmed from the fact that on the one hand there is a constantly observed discussion on environmental matters in Estonia, but it was not known to the author if anyone had researched the opinions of Christian conservatives on the subject matter thus far. It is considered important for the author to research these views and opinions since quite a few Estonian opinion leaders are members of the Christian conservative group thus the success of environmental discussion depends on their opinion. The prerequisite for rational discussion according to the author is the identification of principal views and opinions.

The author set the goal of this master’s thesis to be to catalogue the environmental opinions of Estonian Christian conservatives with the research assignment of data collection, systemization and description. The author used both a partially structured interview (oral interview) and a structured interview (written interview). The data was analyzed inductively, which allows for the understanding of the interpretations and meaning systems of the participants. The questions were divided into four groups that present the structure of the work. Each given group of questions forms a separate sub-topical chapter. The sub-topics are:

1. the individual and Christian self-views of Christian conservatives on environmental matters and an evaluation of other religions in environmental matters;
2. the interviewees’ views on the *Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks* foundation and the *Objektiiv* and *Meie Kirik* publications in environmental matters;
3. an evaluation of the importance of the Bible and the Church as an institution in environmental matters;
4. The interviewees’ opinion on environmental activism, activists and the ideologization and/or politicization of the topic.

A short historical overview of the development of Christian conservatives as a modern concept worldwide and more specifically in Estonia precedes the main body of the thesis. The thesis ends with a summary, an overview of used literature and an abstract in English. Throughout the thesis the author refers to himself as the author. If anyone has been referred to in the thesis, then their surname has been used as the reference.

The author put forward five hypotheses in order to answer the research question.

Hypothesis 1: The self-view of Estonian Christian conservatives is environmentally conscious, but has a dominant position related to creation.

Conclusions: In the author's estimation this hypothesis has been confirmed. Although there were both those that considered themselves as environmentally conscious and those who did not among the interviewees, the author's opinion was that every respondent was environmentally conscious and that their environmental behavior conforms to the modern socially approved norms.

All respondents expressed a dominant position related to creation, mostly basing it on specific Bible passages. The differences consisted of a variance in the intensity of dominance – respondents self-identified as a “ruler”, “master”, “caretaker” or “servant” (in this case as a servant of God).

Hypothesis 2: Christian conservatives believe that the main Christian conservative media channels *Objektiiv* and *Meie Kirik* and the *Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks* foundation have clear views on environmental issues and are deemed important.

Conclusions: This hypothesis according to the author did not find confirmation. None of the interviewees considered the aforementioned media channels to have clear views on environmental issues and they weren't considered important.

Hypothesis 3: Estonian Christian conservatives base their approach to the environment on the Bible and consider it important for ecclesiastical institutions to take a stand on this issue.

Conclusions: In the author's estimation this hypothesis was only partially confirmed and requires more research. Even though the respondents brought up several Bible passages to confirm the relation between humans and creation in the first set of questions and were convinced that the Bible gives humans the dominant position over creation, they were considerably more hesitant in the third set of questions and more careful in the opinion of whether the Bible contains guidelines on environmental behavior. In the author's opinion this infers that the respondents have not given sense in environmental issues to the Bible more than just to ascertain the humans' dominant position over creation.

Respondents also assessed the importance of the positions of ecclesiastical institutions differently. Generally, it was found that church leaders could speak on these topics, but not so much due to the importance of the topic, but rather due to their position, which almost forces them to comment on topical issues. At the same time, the church as an institution taking a stand was seen as at least unnecessary if not even dangerous. The author finds that in general there was a palpable wish among the respondents for the church to be a main direction indicator in bigger issues that it would not dwell on smaller topical issues that should be left to the secular sphere to solve albeit through a Christian framework.

Hypothesis 4: Estonian Christian conservatives have a negative attitude towards environmental activism since they consider it an ideological and political issue which is placed to the left on the political scale.

Conclusions: This hypothesis found confirmation. All respondents were negatively inclined towards environmental activism. All respondents were also of the opinion that it is clearly an ideological and political issue and placed it left on the political scale.

Hypothesis 5: The views of Estonian Christian conservatives are similar regardless of their confessional affiliation.

Conclusions: In the author's estimation this hypothesis has been confirmed. Surprisingly for the author, the respondents were unanimous in their overwhelming general views on the environment. The differences were of a more detailed nature. However, in the author's opinion, this hypothesis would need a more detailed study, which would delve into denominational beliefs, which would in turn be linked to environmental issues.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ivo Posti

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „**Eesti konservatiivsete kristlaste vaated keskkonnaküsimustele ja -aktivismile**“, mille juhendaja on professor Anne Kull,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ivo Posti
29.04.2021